

Kunnen alle kinderen meedoen?



# Kunnen alle kinderen meedoen?

Onderzoek naar de maatschappelijke participatie  
van arme kinderen

Nulmeting

Gerda Jehoel-Gijsbers



Sociaal en Cultureel Planbureau  
Den Haag, mei 2009

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het Bureau verricht zijn taak in het bijzonder waar problemen in het geding zijn die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het Bureau te voeren beleid. Omtrent de hoofdzaken van dit beleid treedt de minister in overleg met de minister van Algemene Zaken, van Justitie, van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, van Financiën, van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, van Economische Zaken, van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2009

SCP-special 32

Zet- en binnenwerk: Textcetera, Den Haag

Omslagontwerp: Bureau Stijlzug, Utrecht

Foto omslag: © Herman Zonderland, Delft

ISBN 978-90-377-0416-7

NUR 740

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, [www.repro-recht.nl](http://www.repro-recht.nl)). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, [www.cedar.nl/pro](http://www.cedar.nl/pro)).

Sociaal en Cultureel Planbureau

Parnassusplein 5

2511 vx Den Haag

Telefoon (070) 340 70 00

Fax (070) 340 70 44

Website: [www.scp.nl](http://www.scp.nl)

E-mail: [info@scp.nl](mailto:info@scp.nl)

# Inhoud

1	<i>Inleiding</i>	7
1.1	Zorg om arme kinderen	7
1.2	Belang van maatschappelijke deelname door kinderen	8
1.3	Nieuw beleid voor arme kinderen	9
1.4	Het onderzoeksproject Armoede en Sociale Uitsluiting bij Kinderen (ASOUK)	10
1.5	Opzet van het rapport	12
2	<i>Onderzoeksopzet voor de nulmeting</i>	13
2.1	Inleiding	13
2.2	Afbakening van begrippen	13
2.3	Dataverzameling voor de nulmeting	19
3	<i>Maatschappelijke deelname door kinderen: de nulmeting</i>	25
3.1	Inleiding	25
3.2	Peildatum nulmeting: januari 2008	25
3.3	Geen maatschappelijke deelname door kinderen	26
3.3.1	Geen maatschappelijke deelname in januari 2008: nulmeting	26
3.3.2	Geen maatschappelijk deelname in herfst 2008	27
3.3.3	Geen maatschappelijke deelname vanwege financiële redenen	28
3.4	Samenvatting	34
4	<i>Verskillende vormen van maatschappelijke deelname</i>	35
4.1	Inleiding	35
4.2	Deelname aan georganiseerde sport	35
4.3	Deelname aan georganiseerde vrijetijdsclubs	40
4.4	BSO en Buitenschoolse activiteiten	45
4.5	Aantal verschillende vrijetijdsactiviteiten	50
4.6	Overige vrijetijdsactiviteiten	51
4.7	Computer, internet en multimedia	57
4.8	Samenvatting	62
5	<i>Redenen om niet deel te nemen</i>	63
5.1	Inleiding	63
5.2	Financiële redenen voor niet-deelname	63
5.3	Andere dan financiële redenen voor niet-deelname	71
5.4	Samenvatting	75

6	Samenvatting en discussie	76
6.1	Inleiding	76
6.2	Antwoord op de onderzoeksvragen	76
6.3	Vormen van maatschappelijke participatie	78
6.4	Discussie	79
	Noten	81
	Bijlage A Verantwoording van de onderzoeksopzet	84
	Noten bijlage A	93
	Literatuur	94
	Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau	97

# 1 Inleiding

## 1.1 Zorg om arme kinderen

Kinderen hebben de toekomst, maar de kans op een *goede* toekomst is niet voor alle kinderen gelijk. Deze hangt onder meer samen met de wijze waarop kinderen opgroeien en zich tijdens hun jeugd kunnen ontwikkelen. Verondersteld wordt dat armoede een belangrijke risicofactor is.

Een groot aantal kinderen onder de 18 jaar groeit op in een arm gezin. Afhanke-lijk van de armoedemaatstaf die wordt gehanteerd, gaat het om 150.000 tot 500.000 kinderen (cijfers 2005/2006).<sup>1</sup> Welke grens ook wordt gebruikt, kinderen zijn over-vertegenwoordigd in de armoede. Vaker dan volwassenen wonen zij in een gezin met een inkomen onder de armoedegrens.<sup>2</sup> Verwacht kan worden dat het aantal arme kinderen de komende jaren zal toenemen als gevolg van de huidige kredietcrisis en de recessie. Omdat kinderen zelf weinig mogelijkheden hebben om iets aan hun armoedesituatie te veranderen en zij volop in ontwikkeling zijn, zijn zij extra kwets-baar. Van oudsher vormen kinderen een specifieke aandachtsgroep in het overheids-beleid.

In de literatuur is meerdere keren beschreven dat het opgroeien in armoede negatieve gevolgen voor kinderen kan hebben, niet alleen wat betreft hun materiële omstan-digheden, maar ook wat betreft hun sociale, emotionele, cognitieve en lichamelijke ontwikkeling. Vooral in de uitgebreide Angelsaksische onderzoeksliteratuur op dit terrein zijn significante armoede-effecten op de ontwikkeling van kinderen vastge-steld (Bradshaw 1990, 2001, 2008; Duncan en Brooks-Gun 1997; Gregg et al. 1999; Ridge en Millar 2000; Ridge 2002; Horgan 2007; Jacob en Ludwig 2008).

Ook uit Nederlands onderzoek blijkt dat armoede samenhangt met de ontwikke-ling en mogelijkheden van kinderen (zie voor een overzicht: Snel et al. 2001).<sup>3</sup> Arme kinderen blijken minder in staat maatschappelijk te participeren (Hoff et al. 1997), hebben vaker psychosociale problemen (Dekovic et al. 1997) en tonen vaker regelover-tredend gedrag (Rovers 1998) dan welvarender kinderen. Uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) (Jehoel-Gijsbers 2004) komen indicaties<sup>4</sup> naar voren dat armoede leidt tot sociale uitsluiting van kinderen, in die zin dat zij om finan-ciële redenen minder vaak deelnemen aan sport, culturele en recreatieve activiteiten.

Het grote aantal kinderen dat in armoede opgroeit en de geringere mogelijkheden tot maatschappelijke participatie van deze groep vormden voor de politiek aanlei-ding om specifiek op kinderen gericht beleid voor te stellen. Dit sluit ook aan bij het beleid dat op EU-niveau is afgesproken, namelijk dat kinderen in armoede een aparte doelgroep behoren te zijn in de Nationale Actieplannen ter bestrijding van armoede en sociale uitsluiting (Europese Commissie 2006: 11, 143).

## 1.2 Belang van maatschappelijke deelname door kinderen

Ontwikkeling en bescherming van het kind zijn sinds meer dan een eeuw de twee hoofdlijnen van jeugdbeleid (Schnabel 2008). De vrije tijd vormt daarbij een van de vijf domeinen waar de overheid een taak heeft.<sup>5</sup> Deze taak volgt ook uit het Internationale Verdrag inzake de Rechten van het Kind (artikel 31): 'De Staten die partij zijn, eerbiedigen het recht van het kind deel te nemen aan het culturele leven, bevorderen de verwezenlijking van dit recht, en stimuleren het bieden van passende en voor ieder gelijke kansen op culturele, artistieke en recreatieve bezigheden en vrijetijdsbesteding.'

Deze participatie in de vrije tijd kan worden omschreven als 'maatschappelijk meedoen'.

In de *Rapportage Jeugd 2002* (Zeijl et al. 2003: 4, 5) wordt gewezen op het toegenomen belang van de vrije tijd als 'leertijd' voor jongeren. 'Participatie in vrijetijdsvoorzieningen is ... één van de instrumenten om jongeren te betrekken bij de samenleving en de tweedeling tussen kansarme en kansrijke jeugd te verkleinen' (Zeijl et al. 2003: 7). Jeugdwetenschappers zijn het erover eens dat de huidige complexe en veranderlijke samenleving hoge eisen stelt aan de jeugd en dat de benodigde vaardigheden om tot zelfstandigheid te komen niet alleen op school en in het gezin, maar in steeds grotere mate ook in de vrije tijd worden ontwikkeld. Het deelnemen aan sociale activiteiten met leeftijdgenoten en het daardoor aangaan van sociale relaties in de vrije tijd wordt inmiddels als een belangrijke determinant voor de ontwikkeling van sociaal kapitaal en van een sterke sociale identiteit gezien (Ridge en Millar 2000). Ook het WRR-rapport (*Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid*) *Bouwstenen voor betrokken jeugdbeleid* (Van Lieshout et al. 2007) wijst op de sociaalintegratieve functie van de vrijetijdsbesteding: kinderen moeten worden opgevoed tot meedoen en daarvoor is participatie in sport, spel, verenigingen en culturele activiteiten van belang. Vooral aan sportdeelname worden dergelijke positieve effecten toegeschreven. Sporten heeft een belangrijke socialiserende invloed en het zou zowel het *bridging* als *bonding* kapitaal bevorderen; dat wil zeggen: zorgen voor sociale binding zowel tussen groepen als binnen de eigen groep (Verweel 2007).

Overigens kunnen er ook kanttekeningen worden geplaatst bij de opvatting dat maatschappelijke participatie bijdraagt aan sociale cohesie en aan de ontwikkeling van kinderen. Overtuigend empirisch bewijs voor een verband tussen cultuur en sport enerzijds en sociale cohesie anderzijds ontbreekt tot nu toe voor Nederland (Van den Broek 2008). In een onderzoek onder Nederlandse schoolkinderen werd tot nu toe slechts een zwak verband gevonden tussen vrijetijdsbesteding en schoolprestaties, de relatie met de ouders en het risicogedrag van het kind (Zeijl et al. 2003: 144). Wel wordt geconcludeerd dat er mogelijk sterkere verbanden waren gevonden als meer specifieke vrijetijdsactiviteiten waren onderzocht of als rekening was gehouden met de manier waarop invulling wordt gegeven aan een activiteit. Verder wordt gewezen op het feit dat de meeste kinderen al zoveel participeren, dat *gemiddeld* genomen geen grote effecten kunnen worden gevonden. Sterkere effecten

kunnen wellicht wel worden vastgesteld als meer wordt ingezoomd op de relatief kleine groep die niet (voldoende) deelneemt.<sup>6</sup>

Ook al zou voor de Nederlandse situatie gelden dat de vrijetijdsbesteding geen sterke bijdrage levert aan de ontwikkeling van kinderen, alleen al vanuit het perspectief van de rechten van het kind is het belangrijk om te investeren in vrijetijdsvoorzieningen: de jeugd heeft recht op goede voorzieningen en moet gelijke kansen hebben om mee te doen. Zeijl et al. (2003) concluderen dat plezier en ontspanning evenzeer belangrijke functies van de vrije tijd zijn.

### 1.3 Nieuw beleid voor arme kinderen

De opvatting dat kinderen – ongeacht hun afkomst of het inkomen van hun ouders – de mogelijkheid moeten hebben het beste uit zichzelf te halen en hun talenten zoveel mogelijk te ontplooiën, wordt in onze samenleving breed gedragen. De Partij van de Arbeid (PvdA) vond met haar notitie *Alle kinderen een goede start* ([www.pvda.nl](http://www.pvda.nl)) dan ook veel weerklank in de Tweede Kamer. Hierin werd – mede op basis van een notitie van het SCP (later gepubliceerd in Vrooman et al. 2007) – de problematiek van armoede en sociale uitsluiting bij kinderen beschreven<sup>7</sup> en werden twee opdrachten aan de politiek geformuleerd: minder armoede en meer kinderen een goede start. Ook werden concrete maatregelen voorgesteld en werd om nader onderzoek verzocht. Op 20 september 2007 is de motie Van Geel c.s. (TK 2007/2008a) aangenomen, waarin aan het kabinet werd gevraagd extra middelen ter beschikking te stellen voor armoedebestrijding bij kinderen.

In reactie op deze motie heeft het kabinet voor 2008 en 2009 jaarlijks 40 miljoen euro ter beschikking gesteld aan de gemeenten met als concreet doel dat meer kinderen uit arme gezinnen kunnen deelnemen aan sport, cultuur of andere vrijetijdsactiviteiten. De beleidsvoornemens zijn uitgewerkt in een brief die de staatssecretaris van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (szw) op 10 december 2007 aan de Tweede Kamer zond (szw 2007). Het kabinet streeft ernaar het aantal kinderen dat vanwege armoede niet kan meedoen aan dergelijke activiteiten, in de periode 2007-2010 te halveren.

De gemeenten hebben een eigen verantwoordelijkheid bij de vormgeving van het armoedebeleid. Het streven was per gemeente prestatieafspraken te maken, vastgelegd in het convenant 'Kinderen doen mee!'. Afsproken werd dat de gemeenten met de extra middelen ervoor zorgen dat het aantal arme kinderen dat participeert in iedere gemeente stijgt. In het convenant werd verder opgenomen dat de middelen moeten worden ingezet voor concrete zaken waar kinderen in arme gezinnen onmiddellijk baat bij hebben, zoals tegemoetkomingen in de contributie van sportclubs, of de verstrekking van muziekinstrumenten of computers. Ook is het de bedoeling dat gemeenten zich committeren aan het meten en verstrekken van gegevens.

In februari 2008 heeft staatssecretaris Aboutaleb het eerste convenant ondertekend met de gemeente Rotterdam. Dit convenant is als voorbeeld naar alle gemeenten gestuurd. Op 30 juni 2008 vond in Utrecht de conferentie 'Kinderen doen

meel' plaats, waar de convenanten van 102 gemeenten werden ondertekend. In 2008 hebben 203 van de 443 gemeenten een dergelijk convenant gesloten.<sup>8</sup>

#### 1.4 Het onderzoeksproject Armoede en Sociale Uitsluiting bij Kinderen (ASOUK)

Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft aan het SCP opdracht gegeven om de maatschappelijke deelname van arme en niet-arme kinderen in deze kabinetsperiode in kaart te brengen.

In de motie Bouchibti (TK 2007/2008b) is gevraagd om – naast de monitoring – verdiepend onderzoek te doen naar armoede en sociale uitsluiting bij kinderen. Ook hiervoor heeft het SCP opdracht gekregen van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Bij dit verdiepend onderzoek is ook het ministerie van Jeugd en Gezin betrokken.<sup>9</sup>

Het onderzoek *Armoede en sociale uitsluiting bij kinderen (ASOUK)* bestaat dus uit twee typen.

Het eerste type is gericht op de monitoring van maatschappelijke deelname van kinderen. Deze bestaat uit een landelijke nulmeting (stand van zaken 2008) van het aantal kinderen dat om financiële redenen maatschappelijk niet meedoet, en een landelijke vervolgmeting (stand van zaken begin 2010) waarin de verschillen met 2008 worden vastgesteld. Het monitoring onderzoek is beschrijvend van aard. Geïventariseerd wordt aan welke activiteiten kinderen deelnemen en om welke reden ze niet deelnemen. Dit alles wordt beschreven voor zowel arme als niet-arme kinderen. In dit onderzoek wordt, behalve de vraag naar de financiële of andere redenen, niet ingegaan op mogelijke verklaringen voor de verschillen in deelname tussen arme en niet-arme kinderen.

Dat gebeurt wel in het tweede type onderzoek, waarin meer diepgaande analyses worden uitgevoerd naar oorzaken, achtergronden en gevolgen van armoede tijdens de kindertijd. Hierin wordt uitgebreid aandacht geschonken aan een theoretische uitwerking van de problematiek. Binnen dit kader vinden twee afzonderlijke onderzoeken plaats. Het eerste betreft een studie naar de oorzaken en achtergronden van sociale uitsluiting bij kinderen, het 'causale onderzoek' genoemd. Het tweede onderzoek bestudeert de langetermijneffecten van armoede tijdens de jeugd op de maatschappelijke positie van (jong)volwassenen, het 'littekenonderzoek' genoemd.

De centrale vraag achter de verschillende deelonderzoeken luidt: Leidt het opgroeien in armoede tot sociale uitsluiting tijdens de jeugd (kortetermijneffect) en tot sociale uitsluiting tijdens de fase van (jong)volwassenheid (langetermijneffect)?

In elk van de deelonderzoeken wordt deze vraag verder uitgewerkt. Daarbij wordt voor het causale en het littekenonderzoek een theoretisch kader opgesteld dat gebaseerd is op het model dat het SCP in eerder onderzoek naar sociale uitsluiting heeft ontwikkeld (zie: Jehoel-Gijsbers 2004). In dat model wordt een groot aantal risicofactoren op micro-, meso- en macroniveau onderscheiden die de kans op sociale

uitsluiting verhogen. Sociale uitsluiting is een complex proces dat niet alleen door de financiële aspecten van armoede kan worden verklaard. In de twee verklarende onderzoeken zullen, naast armoede (inkomen), dan ook andere factoren worden betrokken. Hierdoor kan het effect van armoede worden geïsoleerd van andere invloeden. Met andere woorden: er kan dan antwoord worden gegeven op de vraag of sociale uitsluiting rechtstreeks beïnvloed wordt door een laag inkomen of dat het effect (ook) indirect verloopt, via factoren die met armoede samenhangen (bijvoorbeeld: opleidingsniveau van de ouders, niet-westerse herkomst, opvoedingsstijl, kenmerken van de woonwijk).

Voor het monitoring onderzoek blijft een dergelijke theoretische uitwerking achterwege. Hier gaat het puur om een beschrijving van de deelname aan vrijetijdsactiviteiten door kinderen, waarbij overigens wel rekening wordt gehouden met de veronderstelde invloed van inkomen. Dit gebeurt door de beschrijving uit te splitsen naar arme en niet-arme huishoudens.

#### *Onderzoeksvragen voor de nulmeting*

De centrale onderzoeksvraag die in de nulmeting 2008 moet worden beantwoord, luidt als volgt:

- Hoe groot is – voorafgaand aan de beleidsinzet – het aantal kinderen uit arme en uit niet-arme gezinnen dat om financiële redenen niet maatschappelijk meedoet?

Het ministerie van szw heeft gevraagd om zowel voor de nulmeting als voor de vervolgmeting antwoord te geven op de volgende deelvragen:

- 1 Wat is het absolute aantal kinderen in Nederland en wat is het aantal kinderen in huishoudens met een inkomen tot 120% van het sociaal minimum?
- 2 Wat is het aantal kinderen dat niet maatschappelijk participeert, onderverdeeld in inkomens boven en onder 120% van het sociaal minimum?
- 3 Wat is het aantal kinderen dat niet maatschappelijk participeert om financiële redenen? Wat zijn andere redenen en hoe vaak komen deze voor?

#### *Rapportage*

In het voorliggende rapport wordt verslag gedaan van de landelijke nulmeting in 2008. Doel van deze rapportage is een beschrijving te geven van de uitgangssituatie, dus vóór de toekenning van de extra middelen aan gemeenten. De relatie met de beleidsinspanningen kan pas worden besproken in de rapportage die plaatsvindt na de vervolgmeting van 2010 (verwachte publicatie in de tweede helft van 2011).

In de tweede helft van 2009 zal de studie naar oorzaken en achtergronden van sociale uitsluiting bij kinderen worden gepubliceerd. Deze studie zal gebaseerd zijn op analyse van gegevens die bij de nulmeting zijn verkregen. In de tweede helft van 2010 volgt de rapportage van het 'litteken'onderzoek. Hiervoor worden in het najaar van 2009 de gegevens verzameld. De publicaties van deze onderzoeken worden aan de Tweede Kamer aangeboden.

## 1.5 Opzet van het rapport

De nulmeting die in dit rapport wordt besproken en de vervolgmeting die in 2010 zal worden gedaan, dienen voor een goede vergelijkbaarheid op dezelfde wijze te worden uitgevoerd. Daarom wordt in hoofdstuk 2 – uitgebreider dan gebruikelijk – de onderzoeksofzet uiteengezet, zodat deze controleerbaar is voor de vervolgmeting. In dit hoofdstuk wordt de eerste onderzoeksvraag reeds beantwoord, omdat de informatie die hiervoor nodig is, direct voortvloeit uit de berekeningen voor de steekproef-trekking. Verder wordt uitgebreid aandacht besteed aan de definitie van maatschappelijke deelname en de wijze waarop deze in dit onderzoek wordt gemeten.

In hoofdstuk 3 komen de tweede en derde vraag van deze nulmeting aan de orde, namelijk: hoeveel kinderen nemen nergens aan deel, uitgesplitst naar arme en niet-arme huishoudens. En in hoeverre spelen financiële redenen daarbij een rol?

In hoofdstuk 3 gaat het om totale niet-deelname (dit wil zeggen: kind neemt aan geen enkele vrijetijdsactiviteit deel), terwijl hoofdstuk 4 inzoomt op de afzonderlijke vrijetijdsactiviteiten die tot maatschappelijke deelname worden gerekend. Voor elk van deze activiteiten wordt de (niet-)deelname vastgesteld en worden de wensen van kinderen tot deelname besproken. In dit hoofdstuk komt ook andere vrijetijdsbesteding aan bod die niet onder de definitie valt, maar die voor de ontwikkeling van kinderen wel relevant wordt geacht en die mogelijk een ongewenst verschil tussen arme en niet-arme kinderen laat zien: onder andere computergebruik, schoolreisjes, vakantie, theater- en museumbezoek, uitstapjes.

In hoofdstuk 5 wordt voor de afzonderlijke (groep van) vrijetijdsactiviteiten ingegaan op de redenen om niet deel te nemen. Zowel financiële als andere redenen komen hierbij aan bod. Hoofdstuk 6 bevat de samenvatting en conclusies.

## 2 Onderzoeksofzet voor de nulmeting

### 2.1 Inleiding

Voor een goede vergelijking tussen twee peilmomenten, nulmeting en vervolgmeting, is het van belang gebruik te maken van dezelfde definities en van een goed vergelijkbare wijze van dataverzameling. In dit hoofdstuk wordt daarom expliciet aandacht besteed aan de afbakening en operationalisering van begrippen (§ 2.2) en de dataverzameling (§ 2.3). Deze informatie is ook van belang voor een goed begrip van de resultaten in dit rapport.

### 2.2 Afbakening van begrippen

In de onderzoeksvragen voor de nul- en vervolgmeting wordt een aantal begrippen gebruikt die om een nadere afbakening vragen. Hierna gaan we in op de leeftijdsgroep van de kinderen waarop we ons richten, op de afbakening van arm versus niet-arm huishouden, op de invulling van ‘maatschappelijk meedoen’ en op het meten van financiële redenen.

#### *Leeftijd kinderen*

Op de eerste plaats dient te worden bepaald op welke leeftijdsgroep van de kinderen het onderzoek zich richt. De bovengrens is gelegd bij 18 jaar, de leeftijd waarop men ‘kind-af’ is en voor de wet volwassen is. De ondergrens is gelegd bij 5 jaar, omdat er vóór die leeftijd nauwelijks sprake is van maatschappelijk meedoen. De activiteiten die vóór 5 jaar buiten het gezin en buiten school plaatsvinden, hebben vooral betrekking op peuterspeelzaal, kinderopvang en -verzorging. Het niet-participeren hierin hoeft niet per se te duiden op een beperking van ontwikkelingskansen, hoewel voor sommige groepen (bijvoorbeeld allochtone peuters) deelname wel bevorderlijk kan zijn, onder meer voor hun taalontwikkeling. Ook om praktische redenen is ervoor gekozen om de 0-4-jarigen niet in het onderzoek te betrekken.<sup>10</sup>

#### *‘Arm’ huishouden*

Op de tweede plaats dient te worden gedefinieerd wanneer sprake is van een ‘arm’ huishouden. In armoedeonderzoek zijn tot nu toe verschillende grenzen gebruikt (zie onder tabel 2.1 voor de definities van deze grenzen): de lage inkomensgrens en twee – door het SCP recent ontwikkelde – budgetgerelateerde grenzen. In het verleden werd soms ook een beleidsmatige armoedegrens gebruikt: minder dan 105% van het sociaal minimum. Door het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid is ook voor dit onderzoek gekozen voor een beleidsmatige grens, die echter hoger ligt dan de in het verleden gehanteerde beleidsmatige armoedegrens, namelijk op 120% van het sociaal minimum. Deze grens is zo gekozen, omdat deze aansluit bij

de beleidspraktijk van de meeste gemeenten in het kader van hun lokale armoedebelid voor kinderen. Hoewel het hier eigenlijk geen armoedegrens betreft, gebruiken we om praktische redenen in dit rapport toch de term 'arm' voor huishoudens met een inkomen onder deze 120%-grens.

In tabel 2.1 wordt het aantal arme kinderen van 5 tot en met 17 jaar volgens de verschillende grenzen vermeld.<sup>11</sup> Het aantal volgens de grens van 120% van het sociaal minimum ligt iets hoger dan dat bij de lage inkomensgrens en duidelijk hoger dan het aantal volgens de twee budgetgerelateerde armoedegrenzen die in het *Armoedebericht 2008* (Otten et al. 2008) worden vermeld.

Tabel 2.1

Aantal en percentage kinderen van 5-17 jaar, wonend in een arm huishouden, volgens verschillende grenzen, 2005/2006<sup>a</sup>

	< 120% van sociaal minimum	lage inkomensgrens <sup>b</sup>	budgetgerelateerde armoedegrens: <sup>c</sup>	
			basisbehoefte-variant	'niet-veel maar toereikend' variant
aantal kinderen 5-17 jaar	343.000	315.000	118.000	203.000
in % van kinderen 5-17 jaar	13,8	12,7	4,8	8,2

a Peiljaar voor de eerste grens is 2005; voor de laatste drie grenzen 2006 (voorlopige cijfers).

b Lage inkomensgrens is afgeleid van het bedrag dat een alleenstaande bijstandsgerechtigde in 1979 ontving. Voor latere jaren is deze norm bijgesteld via de consumentenprijsindex. De normbedragen voor meerpersoonshuishoudens zijn bepaald met behulp van opslagfactoren.

c De twee budgetgerelateerde armoedegrenzen zijn door het SCP vastgesteld met behulp van normbedragen van het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (NIBUD).<sup>12</sup>

Bron: CBS (IPO'05); Otten et al. (2008)

Dit onderzoek is dus gericht op kinderen van 5 tot en met 17 jaar die wonen in een huishouden met een inkomen onder 120% van het sociaal minimum. Dat zijn er in 2005 343.000 (van wie circa 132.000 bijstandskinderen); dit is 14% van de totale groep. Tabel 2.2 geeft voor enkele achtergrondkenmerken aan waarin deze groep verschilt van de totale groep kinderen van 5 tot en met 17 jaar.

Bij de arme kinderen gaat het relatief vaak om niet-westerse allochtonen (38% versus 13%), eenoudergezinnen (53% versus 14%), wonend in een van de vier grote steden (22% versus 10%) en wonend in een huishouden met een uitkering (52% versus 10%).

Tabel 2.2

Achtergrondkenmerken van de totale groep kinderen en de groep die woont in een huishouden met een inkomen onder 120% van sociaal minimum, kinderen van 5-17 jaar, 2005 (in aantallen en procenten)

	alle kinderen 5-17 jaar		wonend in huishouden < 120% van sociaal minimum	
	%	aantal	%	aantal
<b>totaal</b>	100	2.477.000	100	343.000
autochtoon	79	1.963.300	53	181.400
westers allochtoon	6	150.500	7	23.700
niet-westers allochtoon	13	327.200	38	129.900
onbekend	1	36.400	2	7.800
eenoudergezin	14	337.000	53	181.800
paar met kinderen	81	2.010.000	42	142.900
meerpersoonshuishouden	5	129.300	5	18.000
woont in G4	10	258.600	22	77.000
woont niet in G4	90	2.218.700	78	265.800
<b>belangrijkste bron huishoudinkomen</b>				
looninkomen	68	1.695.400	27	94.100
zelfstandige	20	505.000	18	60.100
pensioenuitkering < 65 jaar	1	32.700	3	9.100
WAO/WW	4	95.200	14	46.400
bijstand	6	141.000	38	132.000

Bron: CBS (IPO'05) SCP-bewerking

Om een indruk te geven welke bedragen gezinnen met een inkomen onder 120% van het sociaal minimum te besteden hebben, is in tabel 2.3 voor verschillende huishoudsamenstellingen aangegeven hoe hoog het besteedbaar jaarinkomen is bij 120% (ongestandaardiseerde bedragen).

Tabel 2.3

120% van het besteedbaar sociaal minimum, ongestandaardiseerd jaarinkomen, naar huishoudsamenstelling, 2007 (in euro's)

	2007
eenoudergezin met één kind	17.628
eenoudergezin met twee kinderen	18.728
(echt)paar met één kind	19.236
(echt)paar met twee kinderen	20.321

Bron: CBS

### Financiële redenen

In de monitoring gaat het er expliciet om op twee peilmomenten het aantal kinderen vast te stellen dat niet meedoet *vanwege financiële redenen*. Hierbij zijn twee kanttekeningen op zijn plaats:

- 1 Of kinderen deelname om financiële redenen nalaten, is niet altijd eenvoudig vast te stellen. Kinderen zullen hier niet altijd weet van hebben. Dit aspect is daarom aan de ouder gevraagd. Daarbij dienen we bedacht te zijn op rationalisaties door de ouder. Bij de constructie van de vragenlijst is zoveel mogelijk rekening gehouden met dit probleem door een aparte vraag naar financiële redenen te stellen en deze reden niet op te nemen in een rijtje van andere mogelijke redenen. We hopen hiermee te bereiken dat de ouder explicieter over de financiële reden moest nadenken. Bovendien is de vraag naar de (financiële) redenen steeds gekoppeld aan concrete activiteiten, zoals sport, scouting, culturele activiteiten en buitenschoolse activiteiten. We veronderstellen dat hiermee een reëler beeld wordt verkregen dan met één algemene vraag naar financiële redenen voor niet-deelname. Daarnaast is gevraagd naar een algemene beoordeling van de inkomenssituatie (vindt u het moeilijk/gemakkelijk om rond te komen) en naar de moeite die het kost (zou kosten) om een lidmaatschap van sport en verenigingen voor het kind te betalen.
- 2 Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (szw) legt het accent bij het maatschappelijk meedoen op activiteiten waaraan kosten zijn verbonden. Immers, alleen bij die activiteiten kan men vanwege financiële redenen niet deelnemen. Gemeenten kunnen de toegekende middelen ter bevordering van maatschappelijke deelname van arme kinderen echter ook gebruiken om (nieuwe) activiteiten te ontplooiën waaraan kinderen kunnen deelnemen zonder dat daarmee voor hen financiële kosten zijn gemoeid, of om (meer) publieke voorzieningen te creëren voor de vrijetijdsbesteding van kinderen. In de vervolgmeting zou dan kunnen worden geconstateerd dat een kind nog steeds vanwege financiële redenen niet deelneemt aan sport, muziekles of andere activiteiten, terwijl het wel deelneemt aan de door de gemeente opgezette activiteiten die niet in deze categorieën vallen of gebruikmaakt van nieuwe kosteloze voorzieningen. Hieruit zou de foutieve

conclusie getrokken kunnen worden dat er geen sprake is van reductie in niet-deelname vanwege financiële redenen. Dit probleem wordt ondervangen door expliciet te vragen naar (nieuwe) activiteiten die worden aangeboden en waaraan vaak geen of weinig kosten verbonden zijn. Er wordt in de monitoring dus rekening gehouden met het feit dat de toename in maatschappelijke deelname ook activiteiten kan betreffen waarmee geen of weinig kosten zijn gemoeid. Hierna wordt dit verder uitgewerkt.

### Maatschappelijk meedoen

Ten behoeve van de monitoring dient vastgesteld te worden wat het beleid verstaat onder ‘maatschappelijk meedoen’ door kinderen. Hiervoor is geen duidelijke omschrijving voorhanden. De definitie van sociale uitsluiting, zoals wij die in eerder onderzoek hebben ontwikkeld (Jehoel-Gijsbers 2004), onderscheidt vier dimensies van ‘maatschappelijk meedoen’: sociale participatie, normatieve integratie, in materieel opzicht meedoen (i.c. ontbreken van materiële deprivatie) en adequate toegang tot *social rights* (wonen, zorg, onderwijs e.d.). De eerste dimensie ‘sociale participatie’ is onderverdeeld in participatie in formele netwerken (clubs, verenigingen) en informele netwerken (familie, vrienden, burens). Maatschappelijk meedoen zoals omschreven in de brief van de staatssecretaris van SZW aan de Tweede kamer (SZW 2007) duidt op de eerste dimensie (sociale participatie), namelijk participatie in formele, georganiseerde verbanden. In die brief wordt deelnemen aan sport, cultuur of andere activiteiten genoemd.

Voor de activiteiten van ‘maatschappelijk meedoen’ zijn – in de geest van het beleid ‘Kinderen doen mee!’ en in overleg met de twee betrokken ministeries – de volgende criteria geformuleerd:<sup>13</sup>

- 1 het gaat om georganiseerde en gangbare activiteiten voor kinderen (buiten schooltijd) die met een zekere frequentie en regelmaat worden verricht;
- 2 het gaat om participatie waaraan financiële lasten zijn verbonden;
- 3 het gaat om activiteiten waarvan verondersteld wordt dat zij een sociaalintegratieve of ontplooiingsfunctie hebben.

#### Ad 1

Gangbare activiteiten zijn vrijetijdsactiviteiten die gebruikelijk zijn voor kinderen, bijvoorbeeld sporten of muziekles. Het is van belang dat een activiteit door meer kinderen wordt gedaan om invulling te geven aan het ‘maatschappelijkheids criterium’. Gangbare activiteiten hoeven niet per se in club- of verenigingsverband te worden beoefend. Het kan ook gaan om buitenschoolse of buurthuisactiviteiten. Het gaat wel altijd om een of andere vorm van organisatie; door vereniging, school, buurthuis, kerk et cetera. Verder dient er een zekere frequentie en regelmaat in deelname te zijn, mede om aan het derde criterium te voldoen. Hiermee worden incidentele activiteiten, zoals een zomerkamp of schoolreisje, niet tot de beleidsdefinitie van maatschappelijk meedoen gerekend.

### Ad 2

Het gaat in de beleidsdefinitie om activiteiten waaraan men vanwege financiële redenen niet kan meedoen. Activiteiten die door de gemeenten of door scholen (zullen) worden georganiseerd, maar waaraan geen of weinig kosten zijn verbonden, vallen niet (tenminste niet op dezelfde manier) onder de beleidsdefinitie, maar tellen wel mee voor het vaststellen van veranderingen in maatschappelijke deelname. Daarbij leggen we – vanwege het ‘regelmaatcriterium’ – een ondergrens bij minimaal één keer per week. Ook de activiteiten die door de kerk en moskee worden aangeboden, brengen meestal weinig kosten met zich mee, maar tellen eveneens mee indien het regelmatige deelname betreft. Activiteiten waaraan nauwelijks kosten verbonden zijn, maar waar geen sprake is van enige organisatie, bijvoorbeeld spelen op straat, rekenen we echter niet tot maatschappelijke deelname.

### Ad 3

Met ‘sociaalintegratief’ wordt bedoeld dat door deze activiteiten een kind op een positieve manier meer deel gaat uitmaken van zijn *peer group*, de lokale gemeenschap of de samenleving als geheel. Met ontplooiingsfunctie wordt bedoeld dat het kind zich meer kan ontwikkelen, talenten kan benutten. Van beide functies kan worden verwacht dat zij de toekomstkansen van het kind verbeteren. Activiteiten die geen van beide functies hebben, worden niet bevorderlijk geacht voor het maatschappelijk meedoen.

Het doel van de monitoring is vast te stellen of het aantal kinderen dat *vanwege financiële redenen* niet maatschappelijk participeert, in 2010 is gehalveerd. Hierbij wordt maatschappelijke deelname gedefinieerd als deelname waaraan financiële lasten zijn verbonden. Hiervoor hebben we reeds aangegeven dat de vaststelling of dit doel is bereikt enigszins wringt met de opdracht aan gemeenten, namelijk dat zij maatschappelijke deelname van arme kinderen bevorderen door ervoor te zorgen dat er geen of weinig kosten voor de kinderen/ouders aan zijn verbonden. Zowel deelname aan de meer ‘traditionele’ vrijetijdsactiviteiten die meestal niet gratis zijn (zoals sportvereniging en muziekles), als aan (nieuwe) initiatieven waaraan geen of weinig kosten zijn verbonden, moet dus worden gemonitord. Dat geldt bijvoorbeeld voor deelname aan vrijetijdsactiviteiten die vanuit het wijk-/buurthuiswerk of door de gemeente worden georganiseerd, en voor activiteiten die in het kader van de brede school of verlengde schooldag worden opgezet. Maar het geldt ook voor de reguliere buitenschoolse activiteiten of de jeugdactiviteiten van kerk of moskee. Bij deze laatste activiteiten, vooral bij die van de moskee, is het de vraag of de enkele deelname hieraan voldoende is voor de vaststelling ‘doet maatschappelijk mee’. Bij jeugdactiviteiten van de moskee blijkt het volgens de onderzoeksgegevens van de nulmeting vooral te gaan om Arabische/Turkse les of om lessen over de islam of Koran.

Om deze redenen geven wij er de voorkeur aan om voor het vaststellen van ‘geen maatschappelijke deelname’ rekening te houden met de verschillende aard van de vrijetijdsactiviteiten. In de monitoring kan dan ook rekening worden gehouden met verschillende definities. Deelname aan vrijetijdsactiviteiten wordt daarom in drie categorieën verdeeld (zie box 2.1).

### Box 2.1

#### Drie categorieën van vrijetijdsactiviteiten

- A Kind zit op sport (inclusief zwemles), scouting of Jong Nederland, culturele activiteiten of hobbyclubs en dergelijke.<sup>a</sup>
- B Kind neemt minimaal één keer per week deel aan sportactiviteiten georganiseerd door wijk-huis, buurthuis of gemeente of aan extra activiteiten op de buitenschoolse opvang (BSO) of aan buitenschoolse activiteiten.
- C Kind neemt minimaal één keer per week deel aan jeugdactiviteiten van kerk of moskee.

a Zie noot 14.

Dit leidt tot drie maten voor ‘geen maatschappelijke deelname’, die als volgt luiden:

- 1 Geen enkele deelname aan activiteiten onder A;
- 2 Geen enkele deelname aan activiteiten onder A+B;
- 3 Geen enkele deelname aan activiteiten onder A+B+C.

Evenals de hiervoor vermelde incidentele, maar wel georganiseerde activiteiten (o.a. schoolreis, zomerkamp), telt ook deelname aan meer ongeorganiseerde vormen van sociale participatie niet mee in de drie maten. Dit geldt voor bijvoorbeeld incidenteel bezoek aan een buurthuis, JOP (jongerenontmoetingsplaats), crossbaan, skatebaan, speel- en sportveldjes, incidentele activiteiten in de buurt op eigen initiatief, een verjaardagsfeestje geven en bezoeken (incl. een cadeautje kunnen geven). Om een volledig beeld te krijgen van sociale participatie worden deze activiteiten wel in kaart gebracht. Zij vallen echter niet onder de beleidsdefinitie van maatschappelijk meedoen, omdat organisatie en regelmaat ontbreken en ze meestal geen of weinig kosten met zich meebrengen. Daarnaast geldt voor dit soort activiteiten, dat ze niet of moeilijk beïnvloedbaar zijn door gemeentelijk beleid, of dat de sociaalintegratieve functie ervan niet op voorhand duidelijk is. Het is echter wel mogelijk dat deze activiteiten een aanvullende of compenserende functie hebben.

### 2.3 Dataverzameling voor de nulmeting

In de herfst van 2008 heeft Intomart GfK de data verzameld voor de nulmeting van het monitoring onderzoek. In totaal hebben 2202 kinderen en één van hun ouders aan het onderzoek deelgenomen. In deze paragraaf komt een aantal aspecten van de dataverzameling aan de orde; met name de informatie die van belang is voor een juiste interpretatie van de bevindingen. Een uitgebreidere toelichting is te vinden in bijlage A.

#### Mondelinge enquête

De informatie die nodig is om de onderzoeksvragen voor de nulmeting (en de vervolgmeting) te beantwoorden is verzameld met behulp van mondelinge enquêtes bij

de respondenten thuis. Daarbij is zowel het kind als de ouder/verzorger ondervraagd. De belangrijkste redenen om voor deze wijze van dataverzameling te kiezen zijn: meer mogelijkheden om de selectieve uitval te beperken en betere mogelijkheden om een complexe vragenlijst af te nemen (zie bijlage A). Omdat bij deze nulmeting de maatschappelijke deelname van kinderen *voorafgaand* aan de beleidsinzet moet worden vastgelegd, wordt (ook) naar de situatie van januari 2008 gevraagd.

### *Inhoud van de vragenlijst*

Het grootste deel van de vragenlijst is gewijd aan de bevraging van de vrijetijdsactiviteiten van het kind. Alle activiteiten die hiervoor bij de definitie van maatschappelijke deelname zijn genoemd (in box 2.1 onder A, B en C) zijn aan bod gekomen. Voor elke activiteit is aan het kind gevraagd of hij/zij er – op het moment van interview – aan deelneemt en of hij/zij in januari 2008 eraan deelnam. Indien het kind nu niet deelneemt, is gevraagd of hij/zij dat wel zou willen. Aan de ouders is voor elke activiteit gevraagd hoeveel zij kwijt zijn aan contributie, materiaal en overige kosten. Bij niet-deelname is aan de ouder gevraagd of dat om financiële of om andere redenen is.

De vragenlijst bevat daarnaast vragen die bedoeld zijn voor het deelonderzoek naar achtergronden en oorzaken van sociale uitsluiting bij kinderen (het ‘causale’ onderzoek). In bijlage A worden de verschillende vragenblokken die voor de nulmeting zijn opgenomen, uitgebreider toegelicht.

### *Van steekproef naar analysegroepen*

Het monitoring onderzoek is zo opgezet dat op landelijk niveau betrouwbare uitspraken kunnen worden gedaan over een verandering in de maatschappelijke deelname van arme en niet-arme kinderen. Als het gemeentelijk beleid effect heeft, zou dit, *ceteris paribus*, zichtbaar moeten worden in de landelijke cijfers.

Voor de nulmeting is door het CBS een landelijke steekproef van bijna 4200 kinderen samengesteld, waarbij gezorgd is voor een oversampling van ‘arme’ kinderen. Hierdoor kan het totaal aantal kinderen (en hun ouders) dat geïnterviewd moet worden veel lager liggen dan zonder oversampling het geval zou zijn. Voor de steekproeftrekking is informatie over het huishoudinkomen nodig. In bijlage A wordt uitgebreid ingegaan op het steekproefkader, de steekproeftrekking en de respons. Ook wordt daar een verantwoording gegeven van de gemaakte keuzen. Hierna volgt een korte samenvatting van de wijze waarop de onderzoeksgroep tot stand is gekomen.

Voor de steekproef van de niet-arme kinderen is gebruikgemaakt van een administratief bestand van jaarinkomsten uit loon en uitkering in 2006 (fi-base 2006). In januari 2008 zal vrijwel iedereen nog steeds tot de niet-arme groep behoren (schatting is dat maximaal 3% à 4% de overgang naar ‘arm’ heeft gemaakt).

Voor de steekproef van arme kinderen is gebruikgemaakt van twee administratieve bestanden:

- 1 uitkeringsbestand van de bijstand van januari 2008;
- 2 administratief bestand van jaarinkomsten uit loon en uitkering in 2006 (fi-base 2006).

Hiervoor is gekozen omdat een substantieel deel (bijna 40%) van de kinderen bij wie het huishoudinkomen onder 120% van het sociaal minimum ligt, in een bijstandsgeszin woont. Voor de bijstandsgroep is het zeker dat zij in januari 2008 in een arm huishouden (inkomen < 120% van het sociaal minimum) wonen. De overige arme kinderen wonen in een gezin met andere inkomsten; veelal uit werk, ww- of arbeidsongeschiktheidsuitkering. Voor hen is de steekproef getrokken uit het meest actuele inkomensbestand dat op het moment van de steekproeftrekking aanwezig was, namelijk fi-base 2006. Voor deze groep is het niet zeker dat zij in januari 2008 nog steeds arm zijn, maar de kans is wel groot. Verwacht kon worden dat circa 70% arm zou zijn gebleven en 30% niet meer arm zou zijn (schatting op basis van IPO 2004/2005).

Met behulp van aanvullende informatie uit de enquête over wijzigingen in het huishoudinkomen is deze groep achteraf – na de dataverzameling – gesplitst in een groep ‘arm gebleven’ en ‘niet meer arm’. Dit resulteerde in een verhouding tussen deze twee groepen van 70:30. Hoewel deze verdeling exact vergelijkbaar is met de eerder gepresenteerde inschatting (op basis van IPO2004/2005), kan nog niet geconcludeerd worden dat iedereen in de groep ‘arm gebleven’ ook echt tot de arme huishoudens behoort. Een (klein) deel zit – ook om andere redenen – onterecht in deze groep, omdat in fi-base alleen inkomsten uit loon en uitkering zijn opgenomen en enkele inkomensbestanddelen ontbreken die wel zouden moeten worden meegeteld (bv. partneralimentatie, inkomsten uit winst en vermogen) (zie bijlage A). Dit leidt tot een (geringe) overschatting van het aantal in de groep ‘arm gebleven’. In het vervolg wordt deze laatste groep aangeduid met ‘overig arm’ en de groep die niet meer arm is met ‘voorheen arm’.

Voor de presentatie van de analyses is de groep armen uit de steekproef opgesplitst in twee groepen:

- 1 arm met bijstandsuitkering;
- 2 overig arm (zonder bijstandsuitkering).

Inclusief de niet-arme groep en de ‘voorheen arme’ groep leidt dit tot vier analysegroepen. In box 2.2 staan de definities van deze groepen.

De respons bedroeg gemiddeld 54% (57% voor de niet-arme en 51% voor de arme groepen). Het CBS heeft een weeg- en ophoogfactor aangemaakt voor de responsgroep. Hiermee is niet alleen gecorrigeerd voor de stratificatie in de steekproef naar arm/niet-arm en naar etniciteit, maar ook voor de – overigens geringe – selectieve uitval naar leeftijd en geslacht van het kind en naar de sociaaleconomische statusscore van de woonwijk. Hierdoor wordt het analysebestand wat betreft deze kenmerken een goede afspiegeling van de populatie. In tabel 2.4 wordt het aantal respondenten dat beschikbaar is voor analyse en de (herwogen) aantallen in de populatie voor de verschillende analysegroepen weergegeven. De resultaten die in hoofdstuk 3 tot en met 5 worden gepresenteerd, betreffen alle gewogen percentages.

## Box 2.2

### Definities van de analysegroepen

*Arm* (huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum):

- 1 *Bijstand*: huishouden ontvangt bijstandsuitkering in januari 2008;
- 2 *Overig arm*: huishouden ontvangt geen bijstandsuitkering in januari 2008, had in 2006 een jaarinkomen<sup>a</sup> < 120% van het sociaal minimum en heeft sindsdien geen inkomensvoortgang meegemaakt.

*Niet-arm* (huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum):

Huishouden heeft in 2006 een jaarinkomen<sup>a</sup> ≥ 120% van het sociaal minimum.

*Voorheen arm*:

Huishouden had in 2006 een jaarinkomen<sup>a</sup> < 120% van het sociaal minimum en heeft sindsdien wel een inkomensvoortgang meegemaakt.

a Het gaat alleen om inkomsten uit loon en uitkering.

Het is mogelijk dat er sprake is van selectieve uitval naar de mate van 'maatschappelijke deelname door kinderen', het te onderzoeken onderwerp in dit onderzoek. Gezinnen waarin kinderen minder maatschappelijk deelnemen, zullen wellicht ook minder geneigd zijn deel te nemen aan enquêteonderzoek. Voor deze selectieve uitval kan niet worden gecorrigeerd. Voor zover er op deze manier sprake is van selectieve uitval, vormen de gevonden percentages voor niet-deelname een onderschatting van het werkelijke percentage.

Tabel 2.4

Aantallen in de analysegroepen, in responsgroep (ongewogen) en populatie (gewogen), kinderen van 5-17 jaar, 2008

	arm <sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, wonend in ... huishouden:					
	bijstands- uitkering	overig arm	totaal	voorheen arm <sup>a</sup>	niet-arm <sup>a</sup>	totaal
responsgroep	563	655	1218	277	707	2.202
populatie (op basis van weging)	116.000	290.000	406.000	124.000	1.884.000	2.413.000

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

Bron: SCP (ASOUK '08)

De procedure zoals die in dit onderzoek is gevolgd, leidt tot een respons van 1218 arme en 707 niet-arme kinderen. Na herweging en ophoging gaat het om 406.000 arme en 1,9 miljoen niet-arme kinderen van 15-17 jaar. Het aantal arme kinderen is groter dan het aantal dat werd geschat op basis van IPO 2005; dat is 343.000. Eerder is al opgemerkt dat het aantal voor de groep 'overig arm' in de steekproef een overschatting is. Om deze reden hebben we besloten de analyses niet te presenteren voor de tweedeling 'arm' versus 'niet-arm', maar om voor de groep 'arm' een opsplitsing te maken in de groep met een bijstandsuitkering (zeker arm) en de groep 'overig arm' (waarschijnlijk arm).<sup>15</sup> Voor beantwoording van de onderzoeksvragen zou de groep 'voorheen arm' kunnen worden weggelaten. Wij hebben ervoor gekozen om deze toch te presenteren. Dit geeft enig inzicht in de situatie van kinderen die recentelijk nog in armoede opgroeiden. Bovendien doet deze groep ook mee in de resultaten voor het totaal aantal kinderen van 5 tot en met 17 jaar. Zonder de groep 'voorheen arm' zouden geen totaalcijfers kunnen worden gepresenteerd. Overigens heeft de 'ruis' in de afbakening van de arme groepen geen invloed op het totaal percentage en totaal aantal kinderen dat niet maatschappelijk deelneemt. De steekproef is representatief voor de totale groep kinderen van 5-17 jaar. Alleen de verdeling naar inkomensgroep is – behalve voor de bijstandsgroep – niet helemaal volmaakt (maar wel de best bereikbare).

#### *Analysegroepen naar enkele achtergrondkenmerken*

In dit rapport worden de resultaten meestal alleen uitgesplitst naar inkomensgroep. De monitoring is hierop gericht. Dit neemt niet weg dat het zinvol is te weten of de verschillende inkomensgroepen een andere samenstelling hebben naar achtergrondkenmerken. Uit tabel 2.5 wordt duidelijk dat de groepen niet of nauwelijks van elkaar verschillen wat betreft de leeftijd en het geslacht van het kind. Voor de overige kenmerken springt vooral de bijstandsgroep eruit. Eenoudergezinnen zijn hier zeer sterk oververtegenwoordigd: twee van de drie kinderen in de bijstandsgroep woont in een eenoudergezin. Ook het aandeel niet-westerse allochtonen in de bijstand is relatief groot. Zij maken meer dan de helft van deze groep uit. Verder is er een oververtegenwoordiging van inwoners van de vier grote steden, bewoners van wijken met een lage sociaaleconomische statusscore en inwoners van gemeenten die een convenant hebben afgesloten in het kader van het armoedebeleid 'Kinderen doen mee!'. Daar waar in dit rapport afwijkende resultaten worden gevonden voor de bijstandsgroep, kan dit te maken hebben met de specifieke samenstelling van deze groep.

Tabel 2.5

Inkomensgroepen<sup>a</sup> naar enkele achtergrondkenmerken, in herwogen percentages en steekproefaantal kinderen van 5-17 jaar, 2008

	arm									
	bijstands- uitkering (n = 563)		overig arm (n = 655)		voorheen arm (n = 277)		niet-arm (n = 707)		totaal (n = 2202)	
	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal
jongen	50	300	52	320	52	136	51	335	51	1091
meisje	50	263	48	335	48	141	49	372	49	1111
5-11 jaar	52	316	49	339	60	169	53	401	53	1225
12-17 jaar	48	247	51	316	40	108	47	306	47	977
eenoudergezin	65	353	28	181	20	56	8	55	14	645
paar met kinderen	35	210	72	474	80	221	92	652	86	1557
autochtoon/westers allochtoon	45	210	79	490	83	222	91	622	87	1544
niet-westers allochtoon	55	353	21	165	17	55	9	85	14	658
woont in G4	27	169	13	91	15	45	10	79	12	384
woont niet in G4	73	394	87	564	85	232	90	628	89	1818
woont in wijk met lage sta- tusscore (laagste quintiel)	44	274	24	163	21	60	14	117	17	614
woont niet in wijk met lage statusscore (quintiel 2-5)	56	289	76	492	79	217	86	590	83	1588
woont in gemeente zonder convenant	26	139	37	240	33	90	38	262	37	731
woont in gemeente met convenant	74	424	63	415	67	187	62	445	63	1471

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

Bron: SCP (ASOUK '08)

### 3 Maatschappelijke deelname door kinderen: de nulmeting

#### 3.1 Inleiding

Het monitoring onderzoek heeft tot doel vast te stellen of er na de beleidsinzet van gemeenten sprake is van een halvering van het aantal kinderen dat om financiële redenen niet deelneemt aan vrijetijdsactiviteiten. Daartoe wordt dit aantal vóór en twee jaar ná de beleidsinzet vastgesteld, met behulp van een zogenoemde nulmeting en vervolgmeting. Complicerende factor hierbij is dat de eerste meting niet vóór, maar pas enige tijd na de beleidsinzet kon plaatsvinden. In paragraaf 3.2 wordt besproken wat dit betekent voor de nulmeting van ‘geen deelname vanwege financiële redenen’. In ieder geval heeft het als consequentie dat de niet-deelname wordt gepresenteerd, zonder daarbij onmiddellijk de financiële reden te betrekken (§ 3.3). Deze komt in tweede instantie aan bod (§ 3.4). Dit hoofdstuk beschrijft de nulmeting van het ontbreken van maatschappelijk deelname door kinderen. In hoofdstuk 2 is aangegeven dat we drie verschillende maten voor ‘geen deelname’ hanteren, waarbij steeds meer activiteiten in de definitie van ‘geen deelname’ worden betrokken. Het gaat in elk van de definities alleen om activiteiten waaraan kinderen met een zekere regelmaat deelnemen en waar een vorm van organisatie achter zit.

#### 3.2 Peildatum nulmeting: januari 2008

Voor een goed begrip van de resultaten is het van belang te weten dat de bevindingen deels op de actuele situatie en deels op de situatie in januari 2008 betrekking hebben. Omdat de gemeenten reeds eind 2007 een toezegging hadden dat de middelen medio 2008 beschikbaar zouden komen, kunnen zij – al dan niet anticiperend op deze toezegging – reeds begin 2008 nieuwe initiatieven hebben genomen. Omdat de eerste meting pas in september 2008 kon starten, diende rekening te worden gehouden met het feit dat een actuele meting op het moment van interviewen geen juiste informatie geeft van de situatie *voorafgaand* aan de beleidsinzet. Dit probleem is opgelost door aan de respondenten niet alleen naar de actuele situatie van maatschappelijk meedoen te vragen (ten tijde van het interview in de herfst van 2008), maar ook – retrospectief – naar de situatie in januari 2008. We beschouwen deze laatste situatie (januari 2008) als de echte nulmeting. We zullen echter beide peildata presenteren.

Het is echter niet goed mogelijk om ook voor de financiële en andere redenen voor niet-deelname een retrospectieve vraagstelling te hanteren.<sup>16</sup> Deze vragen zijn dus gekoppeld aan de actuele situatie. De vraag of men vanwege financiële redenen niet deelneemt, maar ook andere vragen, zoals de wens tot deelname indien het kind niet participeert, de frequentie en de kosten van deelname, zijn alleen gesteld voor de

situatie op het moment van interview. In hoeverre er in januari sprake was van financiële redenen voor niet-deelname zal op basis van deze informatie worden geschat.

### 3.3 Geen maatschappelijke deelname door kinderen

Zoals eerder vermeld, is het ontbreken van maatschappelijke deelname volgens drie definities vastgesteld (zie § 2.2). We herhalen hier deze definities:

- A geen enkele deelname aan: sport<sup>17</sup> (inclusief zwemles), scouting of Jong Nederland, culturele activiteit of hobbyclub;
- B geen enkele deelname aan activiteiten onder A, noch aan sportactiviteiten georganiseerd door wijk- of buurthuis of gemeente, noch aan extra BSO- of buitenschoolse activiteiten;
- C geen enkele deelname aan activiteiten onder A+B, noch aan jeugdactiviteiten van kerk of moskee.

#### 3.3.1 Geen maatschappelijke deelname in januari 2008: nulmeting

Op het peilmoment voor de nulmeting (januari 2008) neemt circa één op de vijf kinderen van 5-17 jaar nergens aan deel (tabel 3.1). Volgens de eerste definitie van geen deelname (activiteiten uit blok A) gaat het om 22%, volgens de tweede definitie (blok A + B) is dat 20% en in de derde definitie (geen deelname aan A+B+C) gaat het om 18%.

Het aandeel blijkt sterk samen te hangen met de inkomenssituatie van het huishouden. Wanneer we uitgaan van definitie A blijkt dat bijna de helft (49%) van de bijstandskinderen nergens aan deelneemt, op afstand gevolgd door de groep 'overig arm' (32%) en 'voorheen arm' (25%). De niet-arme kinderen zijn – zoals te verwachten – duidelijk het beste af: slechts 18% van hen neemt geen deel aan sport (inclusief zwemles), scouting, culturele of hobbyactiviteiten. Deze percentages nemen – uiteraard – af bij de twee 'strengere' definities van geen deelname. Indien rekening wordt gehouden met deelname aan activiteiten van buurt-/wijkhuis, gemeente, BSO en school, dan daalt het percentage niet-deelnemers bij de bijstandskinderen van 49% naar 44%. Voor de andere inkomensgroepen is het verschil geringer (1 à 2 procentpunten). Uitbreiding in de definitie met de jeugdactiviteiten van kerk of moskee doet het percentage dat nergens aan deelneemt voor de bijstandskinderen met nog eens 5 procentpunten dalen, naar 39%. Bij de andere inkomensgroepen is sprake van een daling met 2 tot 4 procentpunten. Deze cijfers lijken erop te wijzen dat bijstandskinderen relatief vaak deelnemen aan activiteiten die weinig tot niets kosten (verschillen zijn echter niet significant).

Tabel 3.1

Nulmeting: geen maatschappelijke deelname (volgens drie definities), naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, 2008 (in procenten en aantallen)

	arm			voorheen		totaal
	bijstands- uitkering (n = 563)	overig arm (n = 655)	totaal (n = 1218)	arm (n = 277)	niet-arm (n = 707)	
nulmeting: percentage dat in januari 2008 niet deelneemt aan:						
1 activiteiten uit blok A <sup>b</sup>	49	32	37	25	18	22
2 activiteiten uit blok A+B <sup>c</sup>	44	30	34	23	17	20
3 activiteiten uit blok A+B+C <sup>d</sup>	39	27	30	19	15	18
aantal kinderen dat in januari 2008 niet deelneemt aan:						
1 activiteiten uit blok A <sup>b</sup>	57.000	92.000	149.000	31.000	347.000	527.000
2 activiteiten uit blok A+B <sup>c</sup>	51.000	86.000	137.000	28.000	322.000	487.000
3 activiteiten uit blok A+B+C <sup>d</sup>	45.000	79.000	124.000	24.000	284.000	432.000

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

b Blok A: sport, zwemles, scouting/Jong Nederland, hobby- en culturele activiteiten.

c Blok B: sportactiviteiten van wijk-/buurthuis of gemeente, extra BSO-activiteiten en buitenschoolse activiteiten.

d Blok C: jeugdactiviteiten georganiseerd door kerk of moskee.

Bron: SCP (ASOUK '08)

In absolute aantallen uitgedrukt gaat het – afhankelijk van de definitie – om 124.000 tot 149.000 arme kinderen. Het aantal niet-arme kinderen dat nergens aan deelneemt is echter meer dan twee keer zo groot: 284.000 tot 347.000. De kans op geen maatschappelijke deelname is bij deze groep wel veel kleiner (15%-18% versus 30%-37%), maar omdat het een grote groep betreft, is hun aantal veel groter.

Het is de vraag of dit verschil in aantal ook zo groot blijft als we kijken naar niet-deelname *vanwege* financiële redenen. Omdat de financiële reden alleen is gevraagd voor de actuele situatie, presenteren we eerst de niet-deelname ten tijde van het interview (herfst 2008).

### 3.3.2 Geen maatschappelijk deelname in herfst 2008

Uit tabel 3.2 blijkt dat ten tijde van het interview de percentages voor niet-deelname lager liggen dan voor de nulmeting in januari 2008. Dit geldt zowel voor arme als niet-arme kinderen. Het (overigens niet significante) verschil tussen januari en de herfst bedraagt 4 tot 6 procentpunten. Voor dit verschil zijn meerdere verklaringen mogelijk. Het kan zijn dat de afname een gevolg is van het gemeentelijk beleid dat in de tussentijd is ingezet. Het kan ook zijn dat kinderen in het begin van het schooljaar met een nieuwe activiteit beginnen, maar er na enige tijd weer mee stoppen, zodat zij

daaraan in januari niet meer deelnemen. Mogelijk is er ook sprake van een geheugeneffect; men is gewoonweg vergeten of men in januari deelnam. Op basis van het verschil tussen januari en herfst 2008 kunnen geen conclusies worden verbonden aan de afname. Daarvoor zal de vervolgmeting in 2010 moeten worden afgewacht.

Tabel 3.2

Herfst 2008: geen maatschappelijke deelname (volgens drie definities), naar arm/niet-arm huishouden, <sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, 2008 (in procenten en aantallen)

	arm		totaal (n = 1218)	voorheen		totaal (n = 2202)
	bijstands- uitkering (n = 563)	overig arm (n = 655)		arm (n = 277)	niet-arm (n = 707)	
percentage dat in herfst 2008 niet deelneemt aan:						
1 activiteiten uit blok A <sup>b</sup>	44	28	32	24	14	18
2 activiteiten uit blok A+B <sup>c</sup>	37	26	29	20	13	16
3 activiteiten uit blok A+B+C <sup>d</sup>	33	22	25	16	12	14
aantal kinderen dat in herfst 2008 niet deelneemt aan:						
1 activiteiten uit blok A <sup>b</sup>	51.000	80.000	131.000	29.000	271.000	430.000
2 activiteiten uit blok A+B <sup>c</sup>	43.000	74.000	117.000	24.000	253.000	395.000
3 activiteiten uit blok A+B+C <sup>d</sup>	38.000	63.000	101.000	19.000	219.000	339.000

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

b Blok A: sport, zwemles, scouting/Jong Nederland, hobby- en culturele activiteiten.

c Blok B: sportactiviteiten van wijk-/buurthuis of gemeente, extra BSO-activiteiten en buitenschoolse activiteiten.

d Blok C: jeugdactiviteiten georganiseerd door kerk of moskee.

Bron: SCP (ASOUK '08)

### 3.3.3 Geen maatschappelijke deelname vanwege financiële redenen

Of kinderen vanwege financiële redenen niet deelnemen, is alleen bekend voor de situatie op het moment van interviewen (herfst 2008). De vraag naar financiële redenen is gekoppeld aan afzonderlijke activiteiten. Voor elk van de volgende (groepen) vrijetijdsactiviteiten is in geval van niet-deelname gevraagd of financiële redenen een rol spelen: sport, zwemles, scouting of culturele activiteit, extra BSO-activiteit en buitenschoolse activiteit. Indien men niet deelneemt aan sportactiviteiten georganiseerd door buurt-/wijkhuis of gemeente, is de vraag naar financiële redenen niet gesteld. We gaan ervan uit dat het hier vaak om incidentele activiteiten gaat en dat – ook als men minimaal één keer per week deelneemt – de financiële kosten geen belemmering zullen zijn.

Uit tabel 3.3 blijkt dat voor een kwart van de kinderen die nergens aan meedoen financiële redenen een rol spelen. Bij de bijstandsgroep en de overig arme kinderen

ligt dit percentage veel hoger dan gemiddeld, resp. op 65% en 37%. Voor de niet-arme groep is dit veel lager, 16%. Opmerkelijk is dat het voor de 'voorheen arme' groep op een vergelijkbaar laag percentage ligt (17%), waarmee deze kinderen significant verschillen van de arme kinderen.

Het gaat hier (herfst 2008) om bijna 100.000 kinderen die nóch aan sport, nóch aan zwemles, scouting, culturele activiteiten, activiteiten van wijk-/buurthuis/gemeente, extra BSO- of buitenschoolse activiteiten deelnemen (blok A + B) én voor wie de niet-deelname is gelegen in financiële redenen. Het is echter heel goed mogelijk dat een kind wel aan een (goedkope) activiteit deelneemt, maar om financiële redenen niet meer aan een andere activiteit kan meedoen. Een kind kan bijvoorbeeld op een zangkoor zitten, maar kan om financiële redenen niet sporten. Het is zinvol om ook deze beperkingen te kennen. Daarom is voor álle kinderen, ongeacht of zij nu wel of niet ergens aan meedoen (blok A + B), nagegaan of zij ergens niet aan kunnen deelnemen vanwege de financiën. Het gaat dan om 47% van de bijstandskinderen, 22% van de overig arme kinderen, 14% van de voorheen arme groep en 6% van de niet-arme kinderen. Dat zijn (in herfst 2008) bijna 250.000 kinderen, van wie bijna 120.000 arme kinderen.

#### *Raming voor de nulmeting (januari 2008)*

Op basis van de informatie over de situatie in de herfst van 2008, hebben we een schatting gemaakt van het aantal kinderen dat bij de nulmeting (januari 2008) tot de niet-deelnemers zou behoren. Bij deze schatting gaan we ervan uit dat het percentage dat in januari 2008 om financiële redenen niet deelneemt, gelijk is aan dat in de herfst 2008. Omdat het aantal niet-deelnemers in januari 2008 hoger is dan in de herfst, ligt het aantal kinderen dat om financiële redenen niet deelneemt voor januari dan ook hoger. Bij de nulmeting (januari 2008) gaat het in totaal om bijna 122.000 kinderen die nergens aan deelnemen vanwege financiële redenen, van wie de arme kinderen ruim de helft uitmaken (66.000, waarvan 33.000 bijstandskinderen).

Voor de raming van het aantal kinderen dat aan minstens één activiteit niet deelneemt vanwege de kosten, is de volgende aanname gedaan: in januari is het percentage dat wel ergens aan deelneemt, maar ook een financiële reden noemt voor niet-deelname aan een andere activiteit, gelijk aan dat in de herfst. Het gaat om 264.000 kinderen, van wie bijna de helft arme kinderen (124.000).

Het aantal niet-arme kinderen bij wie financiële belemmeringen een rol spelen, is dus ongeveer gelijk aan dat van de arme kinderen. In tabel 3.1 en 3.2, waar het over de niet-deelname ging ongeacht de reden daarvoor, hebben we geconstateerd dat het aantal niet-arme kinderen twee keer zo hoog ligt. Bij de niet-arme kinderen zijn er blijkbaar vaker andere dan financiële redenen om niet deel te nemen. Hoewel hun positie *relatief* gezien beter is (het percentage dat om financiële redenen niet deelneemt ligt veel lager dan bij de arme kinderen), kan ook worden geconstateerd dat het volume waar het om gaat vrijwel gelijk is.

Tabel 3.3

Geen deelname aan ten minste één vrijetijdsactiviteit vanwege financiële redenen,<sup>a</sup> naar arm/niet-arm huishouden,<sup>b</sup> kinderen van 5-17 jaar, 2008 (in procenten en aantallen)

	arm		voorheen		totaal (n = 2202)	
	bijstands- uitkering (n = 563)	overig arm (n = 655)	arm (n = 277)	niet-arm (n = 707)		
<b>herfst 2008</b>						
geen deelname aan een vrijetijdsactiviteit vanwege financiële redenen						
in procenten van kinderen die <i>nergens</i> aan deelnemen (van activiteiten uit blok A+B)	65	37	48	17	16	25
in procenten van alle kinderen	47	22	29	14	6	10
aantal kinderen dat om financiële redenen <i>nergens</i> aan deelneemt (activiteiten uit blok A+B)	27.800	27.700	55.600	4.100	39.700	99.500
aantal kinderen dat om financiële redenen aan minstens één activiteit uit blok A+B niet deelneemt	54.700	63.100	118.000	16.700	113.000	248.600
<b>raming<sup>c</sup> voor nulmeting januari 2008</b>						
aantal kinderen dat om financiële redenen <i>nergens</i> aan deelneemt (activiteiten uit blok A+B)	33.200	31.800	65.800	4.800	51.500	121.800
aantal kinderen dat om financiële redenen aan minstens één activiteit uit blok A+B niet deelneemt	57.100	65.300	123.900	16.900	121.700	264.000

a Dit wil zeggen dat ten minste voor één vrijetijdsactiviteit een financiële reden voor niet-deelname is genoemd.

b 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

c In de raming wordt ervan uitgegaan dat in januari 2008 dezelfde percentages voor niet-deelname vanwege financiële redenen gelden als waargenomen in de herfst van 2008.

Bron: SCP (ASOUK '08)

### Overige financiële problemen

Het is mogelijk dat ouders enigszins terughoudend zijn om 'vanwege financiële redenen' te antwoorden op de vraag waarom hun kind niet deelneemt. Zeker als er voor een concrete activiteit ook een andere, zwaarder wegende, reden is. Bijvoorbeeld: als een kind niet sport, kan dat vooral zijn omdat het kind sporten niet leuk vindt. Men zal dan misschien niet geneigd zijn om te zeggen dat de kosten (mede) een rol

spelen, ook als dat wel het geval zou zijn. Om een indruk te krijgen of de percentages in tabel 3.3 een realistische weergave van de werkelijkheid zijn, is ook gekeken naar de antwoorden op andere vragen over financiële problemen; vragen die niet gekoppeld zijn aan de deelname aan concrete activiteiten, maar die in het algemene gedeelte van de vragenlijst aan de ouder zijn gesteld. In tabel 3.4 staan de resultaten van de volgende drie vragen vermeld:

- 1 Kunt u een lidmaatschap van uw kinderen voor een sportclub of een vereniging gemakkelijk, met enige moeite, met veel moeite of helemaal niet betalen?
- 2 Hoe vaak heeft u zich de afgelopen drie maanden zorgen gemaakt over geldzaken?
- 3 Hoe gemakkelijk of moeilijk kan uw huishouden rondkomen van het totale huishoudinkomen?

Tabel 3.4

Financiële problemen, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> ouders van kinderen van 5-17 jaar, 2008 (in procenten)

	arm			voorheen		totaal (n = 2202)
	bijstands- uitkering (n = 563)	overig arm (n = 655)	totaal (n = 1218)	arm (n = 277)	niet-arm (n = 707)	
1 heeft (heel) veel moeite <sup>b</sup> lidmaatschap van kinderen voor sportclub of vereniging (te) betalen	43	11	20	6	3	6
2 heeft zich in de afgelopen drie maanden vaak/voortdurend zorgen gemaakt over geldzaken	67	34	44	21	13	19
3 kan (zeer) moeilijk rondkomen	63	27	37	9	6	11

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

b Met '(heel) veel moeite te betalen' wordt bedoeld: heeft veel moeite om te betalen of kan helemaal niet betalen.

Bron: SCP (ASOUK '08)

De antwoorden op deze drie vragen laten hetzelfde patroon zien als bij de vraag of kinderen niet meedoen om financiële redenen (uit tabel 3.3). In de bijstandsgroep ligt het percentage dat zegt (heel) veel moeite te hebben om een sportclub en dergelijke te betalen, op vergelijkbaar niveau met het percentage dat zegt dat hun kind om financiële redenen niet deelneemt, namelijk 43% en 47%. Voor de andere inkomensgroepen is het verschil wat groter. Het percentage dat zegt dat zij vaak of voortdurend geldzorgen hebben of (zeer) moeilijk kunnen rondkomen ligt hoger dan het percentage dat moeite heeft met het betalen van lidmaatschappen, vooral in de

bijstandsgroep. Deze laatste bevindingen lijken erop te duiden dat bijstandskinderen toch kunnen deelnemen ondanks de financiële problemen van het huishouden, ofwel dat deelname leidt tot geldzorgen, ofwel dat sommige bijstandsouders terughoudend zijn geweest met het noemen van een financiële reden voor niet-deelname aan een concrete activiteit, ook als deze wel speelt. Dit laatste zou betekenen dat de gevonden percentages voor niet-deelname vanwege financiële motieven een onderschatting zijn en dat ze als een minimum gehanteerd kunnen worden.

### *Achtergrondkenmerken*

Tot nu toe zijn we alleen ingegaan op het verband tussen inkomensgroep en deelname. Voor het beleid geeft dit al enige informatie over de 'vindplaats' van kinderen die niet deelnemen. Ook andere kenmerken kunnen daarbij helpen. In tabel 3,5 wordt een aantal achtergrondkenmerken gepresenteerd. Daarbij wordt nagegaan of er – binnen de verschillende inkomensgroepen – verschil is in deelname tussen jongens en meisjes, tussen kinderen onder en boven de 12 jaar, tussen autochtone (incl. westers allochtone) en niet-westers allochtone kinderen, tussen kinderen uit een eenoudergezin of een gezin met twee ouders, tussen kinderen uit de vier grote steden (G4) en de rest van Nederland, tussen kinderen die wonen in wijken met een zeer lage sociaaleconomische status (het deciel 'slechtste' wijken) en overige wijken en tussen kinderen die wonen in een gemeente met of zonder een convenant 'Kinderen doen mee!'. We kijken daarbij voor elk van de inkomensgroepen naar het aandeel kinderen van wie de ouders bij minstens één vrijetijdsactiviteit hebben gezegd dat hun kind daaraan niet deelneemt vanwege financiële redenen. Het meetmoment is hier herfst 2008.<sup>18</sup>

Niet onverwacht komt het bij eenoudergezinnen, niet-westerse allochtonen en kinderen die in een lage statuswijk wonen verhoudingsgewijs veel vaker voor dat kinderen aan een activiteit niet deelnemen om financiële redenen.

Alleen voor de bijstandskinderen zien we significante verschillen naar geslacht en leeftijd. Het zijn de meisjes en de jongere kinderen (5-12 jaar) die minder deelnemen vanwege financiële redenen.

De eenoudergezinnen laten in alle inkomensgroepen een relatief groot percentage zien dat vanwege financiële redenen niet deelneemt, maar alleen in de groep 'overig arm' is het verschil met kinderen die bij twee ouders wonen significant. Hetzelfde geldt ook voor de niet-westerse allochtonen en de kinderen die in de G4-steden wonen en die tot de groep 'overig arm' behoren. Circa 35% neemt niet deel vanwege financiële redenen, terwijl dat in de tegengestelde groepen circa 20% is.

Tabel 3.5

Geen deelname aan ten minste één vrijetijdsactiviteit<sup>a</sup> vanwege financiële redenen (herfst 2008), naar arm/niet-arm huishouden<sup>b</sup> en achtergrondkenmerken, kinderen van 5-17 jaar, 2008 (in procenten; tussen haakjes het aantal respondenten)

	arm									
	bijstands- uitkering (n = 563)		overig arm (n = 655)		voorheen arm (n = 277)		niet-arm (n = 707)		totaal (n = 2202)	
	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal
jongen	<b>42</b>	(300)	21	(320)	11	(136)	7	(335)	11	(1091)
meisje	<b>53</b>	(263)	23	(335)	16	(141)	5	(372)	10	(1111)
5-11 jaar	<b>53</b>	(316)	23	(339)	14	(169)	7	(401)	11	(1225)
12-17 jaar	<b>41</b>	(247)	21	(316)	13	(108)	5	(306)	9	(997)
eenoudergezin	50	(353)	<b>36</b>	(181)	23	(56)	13	(55)	<b>28</b>	(645)
paar met kinderen	43	(210)	<b>16</b>	(474)	11	(221)	5	(652)	<b>8</b>	(1557)
autochtoon/westers allochtoon	45	(210)	<b>19</b>	(490)	13	(222)	6	(622)	<b>8</b>	(1544)
niet-westers allochtoon	49	(353)	<b>34</b>	(165)	18	(85)	11	(85)	<b>24</b>	(658)
woont in G4	44	(169)	<b>35</b>	(91)	11	(45)	3	(79)	13	(384)
woont niet in G4	49	(394)	<b>20</b>	(564)	14	(232)	6	(628)	10	(1818)
woont in wijk met lage sta- tussscore (laagste quintiel)	52	(274)	28	(163)	9	(60)	8	(117)	<b>17</b>	(614)
woont niet in wijk met lage statusscore (quintiel 2-5)	43	(289)	20	(492)	15	(217)	6	(590)	<b>9</b>	(1588)
woont in gemeente zonder convenant	46	(139)	17	(240)	13	(90)	8	(262)	10	(731)
woont in gemeente met convenant	48	(424)	24	(415)	14	(187)	5	(445)	10	(1471)

**Vet:** verschillen tussen de twee categorieën zijn significant op 10%-niveau.

- a Vrijetijdsactiviteiten uit blok A+B: sport, zwemles, scouting/Jong Nederland, hobby- en culturele activiteiten, sportactiviteiten van wijk-/buurthuis of gemeente, extra BSO-activiteiten en buitenschoolse activiteiten.
- b 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

Bron: SCP (ASOUK '08)

### 3.4 Samenvatting

In dit hoofdstuk hebben we antwoord gegeven op de tweede en (gedeeltelijk) derde onderzoeksvraag, namelijk: wat is het aantal (arme) kinderen dat niet maatschappelijk participeert en wat is het aantal kinderen dat dat niet doet om financiële redenen?

Beide vragen dienen te worden beantwoord voor de situatie voorafgaand aan de beleidsinzet ('twee keer 40 miljoen') om de maatschappelijke deelname van kinderen te bevorderen. Januari 2008 is als peilmoment voor de nulmeting gekozen.

Afhankelijk van de 'breedte' van de definitie van maatschappelijke deelname nemen 432.000 tot 527.000 kinderen (5-17 jaar) nergens aan deel, van wie 124.000 tot 149.000 arme kinderen.

Naar schatting zijn er 122.000 kinderen (5-17 jaar), van wie 66.000 arme kinderen, die vanwege financiële redenen nergens aan deelnemen. Maar ook voor kinderen die wel ergens aan deelnemen, kunnen er financiële belemmeringen zijn om aan een andere activiteit deel te nemen. Tellen we dit aantal er bij op, dan gaat het om 264.000 kinderen, van wie 124.000 arme kinderen.

## 4 *Verschillende vormen van maatschappelijke deelname*

### 4.1 *Inleiding*

In hoofdstuk 3 stond de vraag centraal hoeveel kinderen niet meedoen aan vrijetijdsactiviteiten. In het voorliggende hoofdstuk gaan we in op het wél meedoen. Uit eerder onderzoek (Zeijl et al. 2003) blijkt dat het voor de ontwikkeling van kinderen minder uitmaakt óf zij ergens aan deelnemen en aan hoeveel verschillende activiteiten zij meedoen, dan aan welk soort en welke combinatie van activiteiten zij hun vrije tijd besteden. Door de overheid gestimuleerde activiteiten, zoals sport- en cultuurdeelname, dragen iets meer bij aan de ontwikkeling van het kind dan niet-gestimuleerde activiteiten, zoals uitgaan. Het is daarom van belang in deze monitoring niet alleen te kijken naar wel of niet meedoen, maar ook naar het type activiteiten. In dit hoofdstuk komen achtereenvolgens aan de orde:

- georganiseerde sport;
- andere georganiseerde vrijetijdsactiviteiten zoals scouting, culturele activiteiten, jeugdactiviteiten van kerk of moskee;
- buitenschoolse activiteiten (incl. BSO-activiteiten);
- ‘losse’ vrijetijdsactiviteiten, zoals activiteiten in de buurt, vrijetijdsbesteding thuis en bij vrienden, vakantie en uitstapjes;
- computer-, internet- en multimediegebruik.

We bespreken zowel de deelname in januari 2008 als die ten tijde van het interview (herfst 2008), overigens zonder in te gaan op de mogelijke oorzaken van dit verschil (zie ook § 3.3.2).

Na bespreking van de deelname aan de afzonderlijke activiteiten wordt nagegaan hoeveel verschillende activiteiten kinderen doen en welke combinaties vaak voorkomen.

### 4.2 *Deelname aan georganiseerde sport*

Sporten (buiten schooltijd) is voor jongeren een belangrijke vrijetijdsbesteding. Sportdeelname wordt in het beleid vaak als eerste genoemd wanneer het erom gaat de maatschappelijke deelname van kinderen te bevorderen. Behalve dat het als een leuke, ontspannende vrijetijdsbesteding wordt gezien, wordt aan sporten een belangrijke pedagogische waarde toegekend. Niet alleen leren kinderen hoe zij persoonlijk met verlies en competitie kunnen omgaan, maar zij leren ook zich gedisciplineerd te gedragen en zich aan regels te houden. Sporten, zeker in teamverband, heeft een belangrijke socialiserende functie. Daarnaast kan het overgewicht tegen gaan en de gezondheid bevorderen.

Er zijn ook negatieve geluiden te horen over sportdeelname. Het competitie-element zou ook kunnen leiden tot agressief en antisociaal gedrag, tot lichamelijk en verbaal geweld, tot schreeuwende ouders langs de zijlijn. Uit het onderzoek *Weinig over de schreef* (Tiessen-Raaphorst et al. 2007) blijkt echter dat de beeldvorming over onwenselijk gedrag in de sport negatiever is dan op basis van de feiten mag worden verwacht. Mensen hebben het idee dat bij sport vrij veel onwenselijk gedrag voorkomt, maar op basis van cijfers van wat men heeft gezien of ondergaan lijkt dit mee te vallen. Toch stelt ook Rutten (2007) dat sport niet per definitie een positieve invloed heeft. Volgens haar is sport op zichzelf neutraal en is een positief effect afhankelijk van een aantal factoren: de relatie met de trainer, het morele klimaat in een vereniging en de nadruk op *fair play*.

Hoewel deze wetenschap voor de uitvoering van een stimuleringsbeleid van belang kan zijn, gaan wij in het kader van de evaluatie van het beleid 'Kinderen doen mee!' alleen in op de feitelijke deelname en niet op de positieve of negatieve effecten hiervan.

#### *Deelname aan sport (incl. zwemles)*

Circa driekwart van de ondervraagde kinderen doet aan sport of zit op zwemles: 73% in januari 2008 en 77% in september 2008. Voor vrijwel iedereen geldt dat sporten in clubverband gebeurt: 70 resp. 74% van de kinderen is lid van een sportclub (incl. zwemles).

Het verschil naar inkomensgroepen is tamelijk groot. In januari 2008 zit 44% van de bijstandskinderen, 60% van de overig armen, 67% van de voorheen armen en 77% van de niet-arme kinderen op een sport. In de herfst 2008 ligt dat percentage voor alle groepen hoger (maar het verschil met januari is alleen voor de bijstandsgroep significant). Kinderen uit niet-arme gezinnen zitten ook vaker op meer dan één sportclub dan de arme kinderen. Dit geldt zowel voor de situatie in januari als in de herfst. In het begin van het nieuwe schooljaar is bijna een kwart van de niet-arme kinderen lid van twee of meer sportclubs, van de bijstandskinderen is dat 10%, van de 'overig arme' en de 'voorheen arme' groep is dat circa 15%.

Tabel 4.1

Deelname aan sport, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, 2008  
(in procenten)

	arm		voorheen arm	niet-arm	totaal
	bijstands- uitkering (n = 563)	overig arm (n = 655)	(n = 277)	(n = 707)	(n = 2202)
in januari 2008:					
doet aan sport <sup>b</sup>	44	60	67	77	73
is lid van sportclub <sup>b</sup> , wv.	39	58	62	74	70
één club	33	47	52	59	56
twee clubs of meer	5	11	10	15	14
in herfst 2008 (ten tijde van interview):					
doet aan sport <sup>b</sup>	51	66	73	80	77
is lid van sportclub <sup>b</sup> , wv.	48	63	69	78	74
één club	38	48	53	55	54
twee clubs of meer	10	15	16	23	21
zou wel op sport willen zitten:					
in % van kinderen die nu niet op sport zitten	77	71	73	64	67
in % van alle kinderen	38	24	20	13	15

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

b Sport is inclusief zwemles.

Bron: SCP (ASOUK '08)

Driekwart van de arme kinderen die niet deelnemen aan sport zou dat (misschien) wel willen. Omgerekend naar de totale populatie van arme kinderen gaat het om 38% van alle bijstandskinderen en 24% van de overig arme kinderen. Van de voorheen arme kinderen en de niet-arme kinderen zit resp. 20% en 13% niet op een sport, terwijl zij dat wel zouden willen. Opgeteld bij de percentages die al wel sporten, leidt dit voor de verschillende inkomensgroepen tot vrijwel dezelfde percentages. Dus: ongeacht de hoogte van het gezinsinkomen zit circa 90% van de kinderen op een sport óf zou daarop willen zitten. Armoede hangt blijkbaar niet samen met de interesse om te sporten, maar wel met de feitelijke deelname.

### Soort sport

Aan de kinderen is gevraagd aan welke sport ze deelnemen. De niet-arme kinderen zijn (in ieder geval ten opzichte van de bijstandskinderen) oververtegenwoordigd

bij hockey, tennis, turnen, judo, danssport/dansles en paardrijden. Maar – wellicht minder verwacht – ook bij voetbal, volley- en korfbal. Zo zit 14% van de bijstandskinderen op voetbal, terwijl dat voor de niet-arme groep 25% is. De enkelingen die de duiksport of schietsport beoefenen, golfen, squashen of zeilen zijn zonder uitzondering afkomstig uit een niet-arm gezin. Aan de overige sporten wordt naar evenredigheid deelgenomen. De arme kinderen zijn dus bij geen enkele sport oververtegenwoordigd.<sup>19</sup> De keuze voor de sport zal ongetwijfeld ook te maken hebben met de kosten.

### *Sporten in de buurt*

Bij de vraag ‘Zit je op een sport?’ zullen kinderen niet denken aan sporten op straat of in de buurt. Ook denken ze misschien niet zo gauw aan het deelnemen aan sportactiviteiten die – vaak incidenteel – worden georganiseerd door het buurthuis, wijkcentrum of door de gemeente (bv. sporttoernooien voor schooljeugd). Vragen die hierop betrekking hebben, zijn apart aan de kinderen gesteld. In hoofdstuk 3 zijn de georganiseerde sportactiviteiten slechts ten dele opgenomen in de definitie van maatschappelijk meedoen, namelijk voor zover het gaat om een deelname van minimaal één keer per week (zie § 2.2). Hierna wordt deze beperking niet opgelegd. Vrijwel altijd (87% (niet in tabel)) gaat het om een deelnamefrequentie van minder dan één keer per week.

Voor deze vormen van sportbeoefening blijken er (herfst 2008) geen of beperkte verschillen tussen de inkomensgroepen. Circa een kwart doet wel eens mee aan sportactiviteiten die door buurt- of wijkhuis of door de gemeente worden georganiseerd en circa 70% sport wel eens op straat.

Bijstandskinderen gaan wel minder vaak naar het zwembad om vrij te zwemmen. Dit heeft vooral te maken met het grote aandeel niet-westerse allochtonen in deze inkomensgroep. Van de autochtone kinderen komt 8% nooit in een zwembad, van de niet-westerse allochtonen is dat 20%.

Tabel 4.2

Deelname aan activiteiten in de buurt/gemeente, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, herfst 2008 (in procenten)

	bijstands- uitkering (n = 563)	<b>arm</b> overig arm (n = 655)	<b>voorheen arm</b> (n = 277)	<b>niet-arm</b> (n = 707)	<b>totaal</b> (n = 2202)
doet mee aan sportactiviteiten georganiseerd door buurt- of wijkcentrum, gemeente	23	23	23	25	25
<i>indien ja</i> : deed dit ook al in januari 2008	65	78	68	76	75
sport wel eens op straat, plein, speelveldje	72	68	73	70	70
gaat soms/vaak naar zwembad om vrij te zwemmen	82	87	92	91	90

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

Bron: SCP (ASOUK'08)

### Zwemvaardigheden

Apart van het beoefenen van het zwemmen als sport, willen we nader ingaan op de zwemvaardigheid van de kinderen. Van kinderen die in Nederland wonen, wordt verwacht dat zij vanaf een bepaalde leeftijd kunnen zwemmen. Op veel basisscholen is het schoolzwemmen onderdeel van het lesprogramma. Scholen bepalen echter zelf of zij zwemles als sportactiviteit opnemen in het lesprogramma. Als dat het geval is, dan is deelname kosteloos, maar ook verplicht. Vrijstelling is alleen mogelijk via het schoolbestuur of de gemeente ([www.minocw/schoolzwemmen/461](http://www.minocw/schoolzwemmen/461)).

Tabel 4.3

Zwemvaardigheden van kinderen, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, herfst 2008 (in procenten)

	bijstands- uitkering (n = 563)	<b>arm</b> overig arm (n = 655)	<b>voorheen arm</b> (n = 277)	<b>niet-arm</b> (n = 707)	<b>totaal</b> (n = 2202)
<b>kan zwemmen:</b>					
alle kinderen 5-17 jaar	87	94	97	97	96
de kinderen van 8-17 jaar	95	99	100	99	98
de kinderen van 12-17 jaar	98	99	100	99	99
<b>heeft zwemdiploma:</b>					
alle kinderen van 5-17 jaar	63	82	86	88	86
de kinderen van 8-17 jaar	75	89	96	95	93
de kinderen van 12-17 jaar	83	91	98	95	94

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

Bron: SCP (ASOUK'08)

Uit dit onderzoek blijkt dat vrijwel iedereen van 12 jaar of ouder zegt te kunnen zwemmen: in de bijstandsgroep is 2% van de 12-plussers de zwemkunst niet machtig, terwijl dat in de andere groepen 0 of 1% is. Wel is het zo dat van de bijstandskinderen in deze leeftijdsgroep een kleiner deel een zwemdiploma heeft behaald: 83%, terwijl dat voor de niet-arme groep 95% is (zie tabel 4.3). Van de niet-westers allochtone kinderen van 8 jaar en ouder heeft een relatief groot deel geen zwemdiploma, namelijk 24% tegenover 4% van de autochtone kinderen. Toch zeggen ze vrijwel even vaak als de autochtonen dat ze wel kunnen zwemmen: 93% versus 99% (niet in tabel).

#### 4.3 Deelname aan georganiseerde vrijetijdsclubs

Behalve sportactiviteiten zijn er voor kinderen – uiteraard – ook andere georganiseerde vrijetijdsmogelijkheden. We bespreken hierna de deelname aan een groot aantal culturele activiteiten, het lidmaatschap van de scouting (of Jong Nederland) en de deelname aan jeugdactiviteiten van kerk en moskee.

##### Culturele activiteiten

Cultuurdeelname door kinderen wordt over het algemeen als positief beoordeeld. Er kan zowel een intrinsieke als instrumentele waarde aan worden toegekend: het is een goed op zichzelf en het heeft een functie. In het Coalitieakkoord (2007) wordt veel waarde gehecht aan de veronderstelde sociaalintegratieve functie van cultuur

(en ook van sport). In het licht van maatschappelijk meedoen is het deelnemen aan culturele activiteiten door kinderen dan ook een belangrijk onderdeel.

Van een groot aantal culturele activiteiten is gevraagd of men daaraan deelneemt, verwoord met 'Zit je op...'. Dit werd gevraagd voor de volgende activiteiten: muziekles, zangles, koor, orkest, muziekbond/rapgroep, dans/ballet/jazzballet, streetdance, tekenen/schilderen/handenvoorbereiding, toneelclub, circusclub, dam- of schaakclub, club voor fotografie/film, club voor textielbewerking/kleding maken en overige activiteiten.

Door de vraag 'Zit je op..?' werd duidelijk gemaakt dat het niet gaat om incidentele activiteiten, bijvoorbeeld een toneelvoorstelling bezoeken (dit soort cultuurdeelname komt aan bod in de paragraaf over 'losse' activiteiten). In deze paragraaf zijn we vooral geïnteresseerd in activiteiten die contact met anderen veronderstellen.

Een kwart van de kinderen blijkt aan minimaal één van de genoemde culturele activiteiten deel te nemen. Voor de bijstandskinderen ligt dit aandeel duidelijk lager: 12%. De scheidslijn ligt tussen enerzijds de bijstandsgroep en anderzijds de drie andere inkomensgroepen. In tegenstelling tot de sportdeelname zien we wat betreft culturele activiteiten geen hogere deelnamepercentages in de herfst dan in januari.

Bij uitsplitsing naar type culturele activiteit blijkt dat muziekles het meest populair is: 13% van de kinderen zit daarop, terwijl dat voor elk van de andere bezigheden maximaal 4% is. Het huishoudinkomen hangt dan ook alleen samen met muziekles: van de bijstandskinderen zit 4% daarop, terwijl dat bij de niet-arme kinderen 14% is.

Het percentage van de niet-deelnemers dat aangeeft wel te willen meedoen, ligt op 34%, variërend van 33% voor de niet-arme tot 44% voor de bijstandskinderen. Dit is flink lager dan bij sport, waar 64%-77% van de niet-deelnemers aangaf wel te willen sporten (zie tabel 4.1). Blijkbaar hebben kinderen minder interesse voor cultuur- dan voor sportdeelname. Als ze niet deelnemen is dat vaker hun eigen keus: omdat ze het niet willen. Uitgedrukt in het aandeel van het totaal aantal kinderen, ligt het percentage belangstellenden voor cultuurdeelname echter hoger:<sup>20</sup> 26% versus 15% bij sport. Vooral bij bijstandskinderen is het aandeel groot (39%). In absolute aantallen is er dus voor cultuur een grotere onvervulde behoefte dan voor sport.

Ook hier geldt dat het percentage dat in de herfst feitelijk deelneemt plus het percentage dat wil deelnemen in elk van de vier inkomensgroepen ongeveer gelijk is (49%-51%).

Aan de kinderen die nergens aan deelnemen is niet alleen gevraagd of zij dat wel zouden willen, maar ook wat ze dan graag zouden willen doen (niet in tabel). Ze mochten maximaal drie dingen noemen. Ook voor de niet-deelnemers blijkt de muziekles populair, maar even vaak wordt een club voor schilderen/tekenen/handenvoorbereiding genoemd. Voor beide activiteiten geldt dat ongeveer één op de drie kinderen die aan geen enkele culturele activiteit meedoen, maar wel iets zouden willen doen, hiervoor kiezen. Vervolgens staat streetdance op het verlanglijstje, vooral bij de bijstandskinderen. Een kwart van de wel-willende maar niet-deelnemende kinderen uit deze groep zou dit graag doen, voor de niet-arme kinderen is dat 15%.

Tabel 4.4

Deelname aan culturele activiteiten, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, 2008 (in procenten)

	arm		voorheen arm (n = 277)	niet-arm (n = 707)	totaal (n = 2202)
	bijstands- uitkering (n = 563)	overig arm (n = 655)			
zit op minimaal één culturele activiteit: <sup>b</sup>					
in januari 2008:	12	22	24	26	24
in herfst 2008 (ten tijde van interview):	12	22	19	25	23
zit op: <sup>c</sup>					
muziek- of zangles	4	11	11	14	13
koor	< 1	1	2	1	1
streetdance	2	4	3	4	4
tekenen/schilderen/handen- arbeid	2	3	3	3	3
toneelclub	2	3	< 1	1	1
wil graag op culturele activiteit zitten: <sup>b</sup>					
in % van de kinderen die nu <i>niet</i> deelnemen	44	34	40	33	34
in % van alle kinderen	39	27	32	25	26

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

b Het betreft: muzieklés, zangles, koor, orkest, muziekband/rapgroep, dans/ballet/jazzballet, streetdance, tekenen/schilderen/handenarbeid, toneelclub, circusclub, dam- of schaakclub, club voor fotografie/film, club voor textielbewerking/kleding maken.

c Het percentage deelnemers is voor de niet-gepresenteerde activiteiten in alle inkomensgroepen maximaal 1.

Bron: SCP (ASOUK '08)

## Scouting

Scouting en Jong Nederland zijn beide organisaties die zich richten op jongeren van 5-17 jaar met als doel het bieden van ontplooiing en ontspanning in de vrije tijd. Scouting telt in Nederland circa 90.000 leden ([www.scouting.nl](http://www.scouting.nl)) en Jong Nederland 12.000 leden (tezamen 102.000). Uit tabel 4.5 blijkt dat 5% van de ondervraagde kinderen lid is, teruggerekend naar absolute aantallen zijn dat er 120.000 (wat iets meer is dan de officiële registratie). Hoewel de contributies voor dit soort organisaties niet hoog zijn, zijn het toch wat vaker de niet-arme of voorheen arme kinderen die lid zijn: 6% van hen is lid, terwijl dat voor de bijstandskinderen 2% is. Dit verschil wordt waarschijnlijk mede veroorzaakt door de grotere onbekendheid van deze

organisaties in bijstandsgezinnen: 28% van deze kinderen (33% van de niet-westerse allochtonen) heeft nog nooit van Scouting of Jong Nederland gehoord, terwijl het bij de andere inkomensgroepen om 17%-18% gaat.

Als we het percentage dat zou willen deelnemen en dat werkelijk deelneemt bij elkaar optellen, komen we ook hier weer op dezelfde totaalpercentages uit (11%-13%), tenminste voor drie van de vier inkomensgroepen. Armoede lijkt, evenals bij sport en cultuur, geen invloed te hebben op de interesse.

Tabel 4.5

Deelname aan scouting/Jong Nederland, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, 2008 (in procenten)

	arm		voorheen arm (n = 277)	niet-arm (n = 707)	totaal (n = 2202)
	bijstands- uitkering (n = 563)	overig arm (n = 655)			
zit op scouting of Jong Nederland:					
in januari 2008	2	4	6	6	5
in herfst 2008 (ten tijde van interview):	1	4	6	5	5
heeft nog nooit van scouting gehoord	28	18	18	17	17
zou wel op scouting/Jong Nederland willen:					
in % van de kinderen die nu geen lid zijn	10	9	13	8	9
in % van alle kinderen	10	8	12	8	8

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

Bron: SCP (ASOUK '08)

### Jeugdactiviteiten van kerk en moskee

Door kerken en moskeeën worden verschillende activiteiten voor kinderen en jongeren aangeboden. Zij kunnen misdienaar zijn, lid zijn van een koor, bijbel- of koranles krijgen, Arabisch of Turks leren of huiswerkbegeleiding krijgen, maar zij kunnen soms ook knutselen of andere creatieve hobby's beoefenen. In tabel 4.6 wordt de deelname aan dergelijke activiteiten beschreven. Gemiddeld gaat het in januari 2008 om 15% van de kinderen. In de herfst ligt het percentage op 17%. Ook hier is het verschil tussen bijstand en niet-arm significant, maar dan in tegenovergestelde richting van de hiervoor besproken vrijetijdsactiviteiten sport, cultuur en scouting. Het zijn juist de bijstandskinderen die vaker deelnemen aan jeugdactiviteiten georganiseerd door kerk of moskee. Van hen neemt in de herfst van 2008 22% deel, terwijl dat bij de

niet-arme groep 16% is. Het is relevant om een onderscheid naar herkomst te maken. Dan blijkt dat er noch voor de autochtone, noch voor de niet-westers allochtone kinderen een duidelijke samenhang is met inkomensklasse. Autochtone bijstandskinderen lijken iets minder deel te nemen dan de autochtone kinderen uit de 'niet-arme' groep (verschil is overigens niet significant). Bij niet-westers allochtone kinderen ligt het deelnamepercentage in alle inkomensgroepen duidelijk hoger dan bij de autochtone kinderen en is er geen duidelijk verschil tussen arm en niet-arm. Zowel voor de bijstandsgroep, als de overig armen en de niet-armen ligt het percentage op 28% in januari 2008 en op respectievelijk 31%, 34% en 30% in de herfst.

Tabel 4.6

Deelname aan vrijetijdsactiviteit van kerk/moskee, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, 2008 (in procenten)

	arm		voorheen arm (n = 277)	niet-arm (n = 707)	totaal (n = 2202)
	bijstands- uitkering (n = 563)	overig arm (n = 655)			
in januari 2008:					
neemt deel aan activiteiten van kerk/moskee <sup>b</sup>					
totaal	19	16	14	15	15
autochtoon/westers allochtoon	9	12	13	14	13
niet-westers allochtoon	28	28	22	28	28
in herfst 2008 (ten tijde van interview):					
neemt deel aan activiteiten van kerk/moskee <sup>a</sup>					
totaal	22	20	16	16	17
autochtoon/westers allochtoon	11	15	15	15	15
niet-westers allochtoon	31	34	25	30	31
wil graag deelnemen aan activiteiten van kerk/moskee:					
in % van de kinderen die nu niet deelnemen	5	5	3	3	3
in % van alle kinderen	4	4	2	2	3
autochtoon/westers allochtoon	1	3	2	2	2
niet-westers allochtoon	6	9	6	2	5

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

b Het betreft onder andere kerkkoor, misdienaar zijn, sport, praat-/gespreksgroep, bijbel-/koranles, Arabische/Turkse les, huiswerkbegeleiding.

Bron: SCP (ASOUK '08)

Uit het geringe percentage dat een wens heeft tot deelname (2% bij de autochtone en 5% bij de niet-westers allochtone kinderen) zou men enerzijds kunnen afleiden dat de belangstelling voor deze activiteiten niet heel groot is, en anderzijds dat ze zeer laagdrempelig zijn. Dit wil zeggen: vrijwel iedereen die wil, neemt al deel. De arme niet-westers allochtone kinderen hebben nog het vaakst een wens tot deelnemen (6%-9%). Gevoegd bij het aandeel dat reeds deelneemt, betekent dit dat circa 40% (resp. 37% en 43%) van hen deelneemt óf zou willen deelnemen. Bij de arme autochtone kinderen ligt dat duidelijk lager: circa 15% (resp. 12% en 18%). De conclusie, zoals die bij de hiervoor besproken activiteiten is getrokken, namelijk dat armoede geen samenhang heeft met de interesse van kinderen (gemeten met deelname plus de wens tot deelname), gaat hier niet op. Arme kinderen hebben juist meer interesse, waarbij de nuancering dient te worden gemaakt dat dit alleen voor de niet-westers allochtone groep geldt.

#### 4.4 BSO en Buitenschoolse activiteiten

In de voorgaande paragrafen hebben we ons gericht op activiteiten die worden georganiseerd door clubs, verenigingen, muziekscholen, culturele centra, buurthuizen (voor zover het sport betreft) en kerken of moskeeën. In deze paragraaf gaan we in op de rol die scholen en de buiten- of naschoolse opvang spelen in de vrijetijdsbesteding van kinderen. Een belangrijk aspect hierbij is de ontwikkeling van 'Brede Scholen'. Deze hebben gemeen dat de school structureel samenwerkt met andere instellingen zoals kinderopvang, welzijnswerk, muziekschool en sportvereniging (zie: [www.minocw.nl/bredeschool/index.html](http://www.minocw.nl/bredeschool/index.html)). Het doel is meestal de ontwikkelingskansen van kinderen te vergroten en – in termen van dit onderzoek – de maatschappelijke deelname te bevorderen. Ook scholen met een verlengde schooldag, zoals die bijvoorbeeld in sommige wijken van Rotterdam zijn ontwikkeld, streven dit na. Hoewel er in Nederland inmiddels een groot aantal van dit soort scholen is, zijn kinderen en hun ouders vaak niet bekend met de term 'brede school' of 'verlengde schooldag'.<sup>21</sup> Om deze reden is in het interview naar concrete activiteiten gevraagd waaraan kinderen buiten de gewone lestijd op school of op de buitenschoolse opvang deelnemen. Deze kunnen in het kader van de brede school of verlengde schooldag plaatsvinden, maar dit hoeft niet.

Hierna wordt eerst ingegaan op deelname aan de buitenschoolse opvang (BSO<sup>22</sup>) en de activiteiten die daar kunnen worden verricht en vervolgens op de buitenschoolse activiteiten.

##### *Buitenschoolse opvang (BSO)*

Ongeveer één op de zeven kinderen die op de basisschool zitten, zit op de BSO.<sup>23</sup> Het merendeel (78%) van de kinderen doet op de BSO aan tekenen, schilderen of handenarbeid. Op de tweede plaats komt sport (64%). Muziek volgt op afstand met 22%. Bijstandskinderen doen relatief vaak aan muziek (37% versus 23% bij de niet-arme

groep) en aan streetdance/rappen (10% versus 3% bij de niet-arme groep). Het aandeel kinderen dat aan geen enkele speciale activiteit deelneemt is klein, gemiddeld 10%. Bij de arme kinderen, zowel bijstand als overig arm, ligt dit aandeel wel wat hoger (14% en 18%) dan bij de niet-arme groep (10%). Mogelijk worden op de BSO's waar deze kinderen zitten minder activiteiten aangeboden.

Tabel 4.7

BSO-deelname aan BSO en BSO-activiteiten, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen op basisschool, 2008 (in procenten)

	arm		voorheen arm (n = 182)	niet-arm (n = 420)	totaal (n = 1321)
	bijstands- uitkering (n = 353)	overig arm (n = 366)			
<b>zit op BSO</b>					
in januari 2008:	12	13	14	14	14
in herfst 2008 (ten tijde van interview):	12	13	14	15	15
<b>indien in herfst 2008 op BSO:</b>					
<b>doet soms/vaak aan...</b>					
tekenen/schilderen/ handenarbeid	80	64	73	81	78
sport	61	48	67	65	64
muziek	37	16	16	22	22
toneel	12	11	6	15	14
ballet/dans/jazzballet	16	14	6	9	10
streetdance, rappen e.d.	10	8	2	3	4
andere activiteit	29	28	35	36	35
<b>doet geen enkele speciale activiteit op BSO</b>					
	14	18	5	10	11
<b>zou wel speciale activiteit op BSO willen doen:</b>					
in % van kinderen die op BSO nergens aan deelnemen	-	-	-	-	27
in % van alle kinderen op BSO	-	-	-	-	3

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

- aantal respondenten is te klein om te presenteren.

Bron: SCP (ASOUK '08)

Ruim een kwart (27%) van de kinderen op de BSO die nu aan geen enkele speciale activiteit meedoen, zou dat wel willen. Op het totaal aantal kinderen op de BSO gaat het echter slechts om een zeer klein deel (3%). Blijkbaar biedt de BSO voldoende keuze aan activiteiten.

### Buitenschoolse activiteiten

De buitenschoolse activiteiten zijn in drie typen opgesplitst:

- uitstapjes van een halve of hele dag (excursie, schoolreisje);
- meerdaagse uitstapjes (werkweek, kamp, meerdaagse reis);
- reguliere buitenschoolse activiteiten waaraan kinderen gedurende de schoolweek na lestijd kunnen deelnemen.

In paragraaf 2.2 is aangegeven dat de eerste twee activiteiten niet meetellen voor maatschappelijke deelname en de laatste alleen voor zover er 'vaak' aan wordt deelgenomen. Hieronder zijn ook degenen die 'soms' deelnemen meegeteld.<sup>24</sup>

Tabel 4.8

Deelname aan uitstapjes en meerdaagse reisjes van school, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, herfst 2008 (in procenten)

	arm		voorheen arm (n = 277)	niet-arm (n = 707)	totaal (n = 2202)
	bijstands- uitkering (n = 563)	overig arm (n = 655)			
gaat mee met dagjes uit van school: <sup>b</sup>					
altijd	80	84	85	84	84
soms	15	11	14	13	13
nooit	2	2	< 1	1	2
niet van toepassing, er zijn geen dagjes uit	2	2	1	2	2
indien > 7 jaar:					
gaat mee met werkweek, kamp, meerdaagse reis vanuit school: <sup>c</sup>					
	(n = 437)	(n = 546)	(n = 219)	(n = 580)	(n = 1782)
altijd	47	46	40	45	45
soms	11	11	8	10	10
nooit	16	16	20	17	17
niet van toepassing, dat is er nooit	26	26	31	27	27
indien nooit, niet van toepassing: zou je dat graag willen?					
	58	62	69	62	62

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

b Bedoeld wordt een uitstapje van een halve of hele dag (bv. excursie, schoolreisje).

c Het gaat hierbij om een uitstapje van meerdere dagen achtereenvolgend.

Bron: SCP (ASOUK '08)

Het merendeel (minimaal 80%) van de kinderen neemt altijd deel aan uitstapjes of eendaagse schoolreisjes, tenminste als ze georganiseerd worden. Dit laatste is echter op vrijwel alle scholen het geval (voor 98% van de kinderen). Dat geldt minder voor meerdaagse reizen, werkweken, schoolkampen en dergelijke. Voor ruim een kwart (27%) van de kinderen ouder dan 7 jaar hebben deze (nog) niet plaatsgehad. Maar als ze plaatsvinden, gaat ruim 60% altijd mee; bijna een kwart gaat nooit mee.

Wat betreft uitstapjes en meerdaagse reisjes met school zijn de verschillen in deelname naar inkomensgroepen zeer klein en niet significant. Dat geldt ook voor de reguliere buitenschoolse activiteiten die door de week na lestijd kunnen worden gedaan (zie tabel 4.9). Het verschil tussen de bijstandsgroep en de drie andere inkomensgroepen is 4-5 procentpunten (niet significant). Naast huiswerk maken (geen echte vrijetijdsactiviteit) wordt er op school na de lestijd vooral gesport en gecomputerd. Sporten wordt ook het meest genoemd door degenen die nu niets doen, maar dat wel graag zouden willen (35%). Ook de creatieve vakken krijgen relatief veel voorkeurstemmen: 35% kiest voor tekenen/schilderen/handarbeid, 22% voor toneel en 18% voor muziek. Deze percentages hebben betrekking op een kleine groep, namelijk degenen die nu niets doen, maar dat wel zouden willen (een kwart van alle kinderen). Teruggerekend naar het totaal aantal leerlingen, gaat het om circa 6% die graag na lestijd wil sporten en 3% die aan muziek zou willen doen.

Bij sport en cultuur hebben we gezien dat het percentage feitelijke deelnemers plus de 'wens' deelnemers voor alle inkomensgroepen ongeveer gelijk was. Daarbij was bij de bijstand het aandeel feitelijke deelnemers relatief klein en het aandeel dat wil deelnemen relatief hoog. Bij de buitenschoolse activiteiten, zien we dat niet alleen het percentage dat wil deelnemen bij de bijstandskinderen wat hoger ligt, maar ook het percentage feitelijke deelnemers. Beide opgeteld leidt tot 57% van de bijstandskinderen, 48% van de 'overig arme', 50% van de 'voorheen arme' en 48% van de 'niet-arme' kinderen (verschil tussen bijstand en niet-arm is significant). Voor bijstandskinderen heeft de school wellicht een belangrijker functie.

Er is een groot verschil in deelname aan buitenschoolse activiteiten tussen januari en herfst, waarbij de verschillende inkomensgroepen gelijk scoren. In alle groepen is er sprake van een toename van 10 à 11 procentpunten.

Tabel 4.9

Deelname aan reguliere buitenschoolse activiteiten,<sup>b</sup> naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, herfst 2008 (in procenten)

	arm		voorheen arm (n = 277)	niet-arm (n = 707)	totaal (n = 2202)
	bijstands- uitkering (n = 563)	overig arm (n = 655)			
doet mee aan minimaal één reguliere buitenschoolse activiteit:					
in januari 2008	25	21	20	20	20
in herfst 2008 (ten tijde van interview)	36	32	30	30	31
doet na lestijd soms/vaak mee aan:					
huiswerk maken op school	22	18	16	16	17
sporten	15	14	12	15	14
computeren/computercursus	17	11	10	9	10
muziek	4	5	5	5	5
tekenen/schilderen/handearbeid	8	7	5	4	5
dans/(jazz)ballet	2	3	2	1	1
streetdance/rappen	3	3	1	< 1	1
typecursus	2	3	2	2	2
andere activiteit	3	3	4	3	3
zou wel graag iets willen doen:					
in procenten van de kinderen die <i>niet</i> deelnemen	33	22	28	24	24
in procenten van alle kinderen	21	16	20	18	17
indien geen deelname, maar kind wil graag (max. drie dingen):					
huiswerk maken op school	5	2	4	6	6
sporten	36	26	47	35	35
computeren/computercursus	14	10	12	9	10
muziek	22	20	10	19	18
toneel	18	30	12	22	22
tekenen/schilderen/handearbeid	27	26	37	37	35
dans/(jazz)ballet	17	14	14	8	9
streetdance/rappen	13	7	12	13	12
typecursus	2	5	5	2	2

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

b Reguliere buitenschoolse activiteiten zijn activiteiten die men na lestijd op school kan doen: huiswerk maken, computeren, sporten, muziek maken, toneel, schilderen/tekenen/handearbeid, dans/ballet/jazzballet, streetdance/rappen, typecursus.

Bron: SCP (ASOUK '08)

#### 4.5 Aantal verschillende vrijetijdsactiviteiten

Niet alleen neemt een relatief groot deel van de arme kinderen in hun vrije tijd nergens aan deel, als zij deelnemen, blijft dat ook vaker beperkt tot één activiteit. Dit geldt vooral voor de bijstandskinderen. Van hen neemt in januari 2008 22% aan twee of meer activiteiten deel, van de overig arme kinderen is dat 35% en van de niet-arme groep 43%. In de herfst liggen deze percentages hoger, respectievelijk op 33%, 41% en 51% (zie tabel 4.10). In deze berekening zijn alle activiteiten meegerekend die onder de meest uitgebreide definitie van maatschappelijke deelname vallen en tevens beantwoorden aan de criteria van deze definitie; dit wil zeggen: de activiteiten uit blok A+B+C (zie § 2.2), waarbij activiteiten alleen meetellen als het kind er regelmatig aan deelneemt.

Tabel 4.10

Aantal vrijetijdsactiviteiten waaraan kind deelneemt (uit blok A+B+C),<sup>a</sup> naar arm/niet-arm huishouden,<sup>b</sup> kinderen van 5-17 jaar, 2008 (in procenten)

	arm		voorheen arm	niet-arm	totaal
	bijstands- uitkering (n = 563)	overig arm (n = 655)	(n = 277)	(n = 707)	(n = 2202)
januari 2008					
geen enkele activiteit	39	27	19	15	18
één activiteit	39	38	43	42	42
twee activiteiten	16	22	25	25	24
drie of meer activiteiten	6	13	13	18	16
herfst 2008					
geen enkele activiteit	33	22	16	12	14
één activiteit	35	37	40	37	37
twee activiteiten	21	24	28	28	27
drie of meer activiteiten	11	17	16	23	22
neemt in januari 2008 aan één activiteit deel:					
alleen sport	29	37	39	47	44
alleen culturele activiteiten	4	5	3	2	3
alleen kerk/moskee	5	2	4	2	2
indien:					
autochtoon/westers	2	2	3	2	2
niet-westers allochtoon	8	6	4	4	5
combinatie sport en cultuur	6	16	18	22	20

a Zie voor overzicht van activiteiten box 2.1.

b 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

Bron: SCP (ASOUK '08)

Als er slechts aan één activiteit wordt deelgenomen, is dat meestal sport. Dit is overigens niet verwonderlijk, omdat dit de meest voorkomende activiteit is. Er is slechts een klein percentage kinderen dat enkel en alleen een culturele vrijetijdsbesteding heeft (gemiddeld 3%) of alleen deelneemt aan jeugdactiviteiten van kerk/moskee (2%). Voor de arme niet-westers allochtone kinderen ligt dit laatste percentage overigens wel wat hoger, respectievelijk op 8% en 6%. De andere vrijetijdsactiviteiten (scouting, regelmatige deelname aan sport van wijkhuis/gemeente, buitenschoolse en BSO-activiteiten) worden slechts door 1% of 2% van de kinderen als enige activiteit gedaan. Als er sprake is van twee of meer activiteiten, gaat het vooral om een combinatie van sport en cultuur. Bij 20% van de kinderen is dit het geval, het vaakst bij de niet-arme kinderen (22%) en het minst vaak bij de bijstandskinderen (6%).

#### 4.6 Overige vrijetijdsactiviteiten

##### *Activiteiten in de buurt*

In de voorgaande paragrafen hebben we geconstateerd dat arme kinderen, vooral kinderen die in een bijstandsgezin wonen, minder deelnemen aan georganiseerde vrijetijdsactiviteiten die geld kosten: sport, scouting, culturele activiteiten. Verondersteld zou kunnen worden dat zij dan meer tijd doorbrengen met buiten spelen of met vrienden/vriendinnen ontmoeten. Wat betreft het sporten op straat hebben we in tabel 4.2 al gezien dat er geen grote verschillen zijn tussen arme en niet-arme kinderen. Als we kijken naar het spelen of ontmoeten van vrienden op straat, plein, speel- en voetbalveldjes en het bezoeken van een jongerencentrum of buurthuis, dan zien we wel enig verschil (tabel 4.11). Opnieuw zien we hier dat de scheidslijn loopt tussen bijstandskinderen en de rest. De bijstandskinderen doen deze activiteiten wat vaker dan de andere drie inkomensgroepen. Zij verschillen alleen niet in het gebruik van een skate- of crossbaan; het aandeel dat daarop 'ja' scoort is voor elk van de vier inkomensgroepen laag.

Terwijl bijstandskinderen relatief vaak gebruikmaken van de directe omgeving om te spelen of andere jongeren te ontmoeten, zijn zij wat minder tevreden over het aanbod in de buurt: 46% van hen vindt dat er in de buurt voldoende te doen is, terwijl dat voor de niet-arme kinderen 55% is. Het aantal speel- en ontmoetingsplekken laat volgens een substantieel deel van de kinderen te wensen over. Dat geldt voor 35% van de jongere (< 12 jaar) en 42% van de kinderen van 12 jaar en ouder. De jonge bijstandskinderen zijn het minst te spreken over het aanbod van voorzieningen.

Ook aan de ouders is gevraagd hun oordeel te geven over het aanbod van speel- en ontmoetingsplekken in de buurt, apart voor kinderen tot 12 jaar en voor 12 jaar en ouder. Opmerkelijk is dat hun oordeel voor de jongste groep goed overeenkomt met die van de kinderen onder 12 jaar. Hun oordeel over het aanbod van voorzieningen voor oudere kinderen is echter veel negatiever dan dat van de kinderen zelf: slechts 22%-27% van de ouders acht deze in voldoende mate aanwezig, terwijl dat bij de kinderen van 12 jaar of ouder 52%-59% is.

Tabel 4.11

Activiteiten in de buurt, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, herfst 2008  
(in procenten)

	bijstands- uitkering (n = 563)	<sup>arm</sup> overig arm (n = 655)	voorheen arm (n = 277)	niet-arm (n = 707)	totaal (n = 2202)
speel- en ontmoetingsplekken					
gaat in vrije tijd minimaal één keer per week naar:					
indien < 12 jaar: speeltuin	53	44	43	46	46
pleintje, straathoek, schoolplein	65	52	55	56	56
park, speel- of voetbalveldje e.d.	56	50	48	47	48
skatebaan, crossbaan	7	7	10	5	6
jongerencentrum, buurthuis e.d.	11	6	5	3	4
er is in mijn buurt genoeg te doen voor kinderen/jongeren van mijn leeftijd (% ja)					
	46	52	53	55	55
indien < 12 jaar:					
er zijn in mijn buurt genoeg speelplekken (% ja)	53	63	58	67	65
speelplekken zijn veilig genoeg (% ja)	65	69	70	71	70
er zijn vaak dingen kapot (% ja)	30	25	26	19	20
speelplekken zijn leuk ingericht (% ja)	63	62	67	68	67
route naar de speelplek is veilig (% ja)	75	75	70	76	76
speelplek wordt goed schoon gehouden (% ja)	46	48	45	48	47
indien ≥ 12 jaar:					
er zijn in mijn buurt genoeg plekken om andere jongeren te ontmoeten (% ja)	56	52	56	59	58
plekken zijn veilig genoeg (% ja)	64	67	74	68	68
er zijn vaak dingen kapot (% ja)	28	28	23	32	31
plekken zijn leuk ingericht (% ja)	40	38	42	43	42
route naar de ontmoetingsplek is veilig (% ja)	77	74	75	81	80
plek wordt goed schoon gehouden (% ja)	44	47	46	42	43

Tabel 4.11 (vervolg)

	bijstands- uitkering (n = 563)	<sup>arm</sup> overig arm (n = 655)	voorheen arm (n = 277)	niet-arm (n = 707)	totaal (n = 2202)
oordeel van de ouders:					
er zijn in de buurt voldoende speelplekken voor kinderen onder de 12 jaar (% ja)	50	59	57	62	61
er zijn in de buurt voldoende speel-/ontmoetingsplekken voor kinderen van 12-17 jaar (% ja)	22	23	24	27	26
a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.					
Bron: SCP (ASOUK '08)					

Het oordeel over de kwaliteit van de speel- en ontmoetingsplekken ontloopt elkaar niet veel. Het enige punt waar de jonge bijstandskinderen verhoudingsgewijs vaker over klagen is dat er op de speelplekken dikwijls iets kapot is (30% versus 19%).

### Vrijtijdsbesteding thuis

De meeste kinderen brengen een groot deel van de vrije tijd thuis of bij vrienden thuis door. Voor de vrijetijdsbesteding thuis zijn er weinig verschillen tussen de inkomensgroepen. Alleen lezen hoort voor bijstandskinderen minder vaak tot een (bijna) dagelijkse bezigheid dan voor de niet-arme kinderen: 30% versus 44% leest. Deze bevindingen bevestigen het beeld van een geringere leesactiviteit bij arme kinderen, zoals dat ook in ander onderzoek naar voren komt. Het verschil in leesactiviteit hangt niet samen met bibliotheekbezoek. Dat ligt voor alle inkomensgroepen op ongeveer hetzelfde niveau. De kosten zullen hier ook geen rol spelen, omdat het lenen van boeken voor kinderen tot 18 jaar (vrijwel) gratis is (zie ook: Huysmans en Hilbrink 2008).

Tabel 4.12

Tijdsbesteding thuis, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, 2008  
(in procenten)

	arm		voorheen arm (n = 277)	niet-arm (n = 707)	totaal (n = 2202)
	bijstands- uitkering (n = 563)	overig arm (n = 655)			
hoe vaak doe je thuis de volgende dingen					
(in % (bijna) iedere dag):					
computeren	46	52	47	48	48
spelcomputer	17	18	17	15	15
luisteren naar cd e.d.	47	48	44	45	45
tv-, video, dvd-kijken	82	79	80	79	79
lezen	29	34	41	43	41
tekenen, knutselen et cetera	15	13	16	13	14
muziek maken	5	9	8	10	10
kletsen met vrienden/vriendinnen (ook telefonisch)	57	61	62	62	62
spellen spelen (kaartspellen, bordspellen enz.)	7	5	5	5	5
indien < 12 jaar: met speelgoed spelen	40	43	44	49	47
indien > 8 jaar: huiswerk maken	37	41	34	39	39
maakt vaak gebruik van openbare bibliotheek	23	20	20	25	24

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

Bron: SCP (ASOUK '08)

### Vakantie en uitstapjes

Op vakantie gaan en daguitstapjes maken, zijn voor Nederlandse gezinnen vrij normale activiteiten. Zo gaat ruim 80% van de Nederlandse bevolking gemiddeld circa drie keer per jaar op (een korte of lange) vakantie en maken gezinnen met kinderen circa acht tot negen uitstapjes per jaar naar attractiepunten, bezienswaardigheden of evenementen. Zij gaan gemiddeld één keer per jaar naar een pretpark en eveneens één keer per jaar naar een dierentuin of vogelpark (CBS, StatLine).

Hoewel voor de meeste gezinnen een jaarlijkse vakantie een vanzelfsprekende activiteit is, blijkt dat niet te gelden voor de arme gezinnen in ons onderzoek. Bijna de helft (45%) van de kinderen uit een bijstandsgezin is afgelopen zomer niet op vakantie geweest. En als zij gaan, is hun vakantie vaak korter dan twee weken; bij 40% van hen is dit het geval tegenover 20% bij de niet-arme kinderen. Ook de 'overig

arme' kinderen gaan minder vaak en korter op vakantie, maar het verschil met de niet-arme groep is bij hen minder groot.

Bijstandskinderen gaan iets minder vaak met hun eigen ouder(s) op reis: 82% van hen tegenover minimaal 91% bij de drie andere inkomensgroepen. Toch gaan zij niet vaker met andere ouders mee of alleen met vrienden/vriendinnen (dus zonder ouders) op vakantie. Ook deelname aan een zomerkamp of aan een jeugdvakantieweek komt wat minder vaak voor bij de armste groep. Ongeveer een kwart van de niet-deelnemers zou dat overigens wel hebben gewild. Mogelijk gaan arme kinderen wat vaker met familie op vakantie. Hiernaar is echter niet gevraagd.

Tabel 4.13

Vakantie en uitstapjes, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, herfst 2008 (in procenten)

	arm		voorheen arm (n = 277)	niet-arm (n = 707)	totaal (n = 2202)
	bijstands- uitkering (n = 563)	overig arm (n = 655)			
<b>vakantie</b>					
afgelopen zomer op vakantie geweest (% ja)	55	77	83	88	85
indien ja:					
< 2 weken met vakantie	40	28	28	20	22
twee tot en met drie weken	30	50	49	58	56
> 3 weken	30	23	24	22	22
met eigen ouder(s)	82	91	92	93	92
<b>op zomerkamp geweest (scouting, zeilkamp, ponykamp of ander vakantiecamp)<sup>b</sup></b>					
	13	19	20	18	18
deelgenomen aan jeugd- vakantieweek <sup>b</sup>	7	8	9	10	10
indien geen zomerkamp, jeugd- vakantieweek:					
had wel willen deelnemen (% ja)	27	23	24	21	21
<b>uitstapjes: gaat minimaal een- maal per jaar naar...</b>					
speeltuinen waarvoor betaald moet worden (indien < 12 jaar)	47	60	68	65	64
dierentuinen	49	59	62	61	60
kermis	84	84	81	76	78

Tabel 4.13 (vervolg)

	arm		voorheen arm (n = 277)	niet-arm (n = 707)	totaal (n = 2202)
	bijstands- uitkering (n = 563)	overig arm (n = 655)			
circus	19	23	28	23	23
pretpark	68	80	84	82	81
museum	33	47	49	53	51
muziekfestival, popconcert	21	28	24	29	28
theater	19	35	34	41	39
discotheek, stijldansen	22	26	24	23	23
kartbaan, paintball, laser	15	23	24	22	22
bioscoop	75	85	85	86	85
bowlingbaan	36	55	62	60	59
klimhal	10	15	18	18	17
ijsbaan	30	47	42	48	47
café (indien $\geq 12$ jaar)	22	37	46	44	42
buurthuis, jongerencentrum	23	14	14	13	13
minimaal 12 van de 15 keer (bijna) nooit	27	13	8	12	12

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk)  $\geq 120\%$  van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen  $\geq 120\%$  van sociaal minimum.

b Zomerkamp en dergelijke is zonder ouders, en kind blijft een aantal dagen van huis. Jeugdvakantieweek is ook zonder ouders, maar kind gaat iedere dag naar huis.

Bron: SCP (ASOUK '08)

Bijstandskinderen maken minder vaak uitstapjes. Zij komen vooral minder vaak in een speeltuin of speelparadijs waarvoor moet worden betaald, dierentuin, pretpark, museum, theater, bowlingbaan en ijsbaan. De enige attractie waar zij wat vaker komen, is de kermis.

### Sociale contacten

Wat betreft het aantal goede vrienden zien we geen significante verschillen tussen arme en niet-arme kinderen. Wel zien we een groot verschil in de wijze waarop men sociale contacten onderhoudt. De niet-arme kinderen nodigen veel vaker vrienden thuis uit en gaan ook veel vaker naar hen toe; dit is 50%, terwijl dat bij de bijstandsgroep rond de 30% ligt en bij de 'overig arme' groep 40% is. Ook de eigen verjaardag vieren en verjaardagsfeestjes van vrienden of vriendinnen bezoeken wordt door de niet-arme kinderen veel vaker gedaan. Het verschil met de bijstandsgroep is circa 25 procentpunten. Arme kinderen nemen minder vaak een cadeautje mee dan de niet-arme kinderen.

Dagelijkse contacten met familie komen daarentegen iets vaker voor bij de bijstandskinderen dan bij de niet-arme groep.

Tabel 4.14

Sociale contacten van kinderen, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, herfst 2008 (in procenten)

	bijstands- uitkering (n = 563)	<b>arm</b> overig arm (n = 655)	<b>voorheen arm</b> (n = 277)	<b>niet-arm</b> (n = 707)	<b>totaal</b> (n = 2202)
aantal goede vrienden					
geen enkele	2	1	1	< 1	1
één tot en met drie	39	36	33	36	36
vier of meer	59	63	66	64	63
nodigt vaak kinderen thuis uit	28	40	45	50	47
gaat vaak naar andere kinderen toe	32	40	46	50	48
heeft verjaardag gevierd	58	73	78	84	81
< 12 jaar	59	77	84	89	86
≥ 12 jaar	57	69	70	79	76
gaat vaak naar verjaardagen toe	41	52	56	65	62
< 12 jaar	35	52	55	65	62
≥ 12 jaar	47	53	58	64	61
neemt altijd cadeautje mee naar verjaardag	80	84	93	93	91
heeft elke dag contact met familie (ooms, tantes, grootouders, neven/nichten)	16	12	14	10	11

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

Bron: SCP (ASOUK '08)

#### 4.7 Computer, internet en multimedia

Computers en andere digitale apparatuur zijn niet meer weg te denken in onze tijd. Vooral voor jongeren geldt dat het gebruik van de computer en de toegang tot internet niet alleen van belang zijn voor kennisverwerving, maar ook voor het onderhouden van hun sociale contacten (Duimel en De Haan 2007). Over computer en internet beschikken is een steeds belangrijker voorwaarde geworden voor maatschappelijke deelname. Het lijkt plausibel te veronderstellen dat kinderen die op deze terreinen niet kunnen meekomen, risico lopen op sociale uitsluiting.

Vrijwel alle kinderen (99%) beschikken thuis over een computer. Van de bijstandskinderen heeft 7% geen computer thuis. Verondersteld kan worden dat – waar alle kinderen om hen heen wel hierover beschikken – deze groep zich des te meer gedeprimeerd voelt.

Tabel 4.15

Bezit van computer, internet en multimedia, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, 2008 (in procenten)

	arm		voorheen arm (n = 277)	niet-arm (n = 707)	totaal (n = 2202)
	bijstands- uitkering (n = 563)	overig arm (n = 655)			
aantal computers in huis:					
geen enkele	7	2	1	0	< 1
één computer	56	32	30	23	26
twee of meer computers	37	66	69	77	73
heeft thuis toegang tot internet	87	96	98	100	99
heeft eigen spelcomputer	62	65	70	68	68
heeft eigen mobiele telefoon	61	63	59	58	59
heeft eigen MP3-speler	37	46	46	47	46
heeft eigen iPod	13	19	17	19	19

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

Bron: SCP (ASOUK '08)

De verschillen tussen de inkomensgroepen worden groter wanneer we kijken naar het aantal computers in huis. Ruim driekwart van de niet-arme huishoudens heeft minimaal twee computers. Dat geldt voor twee derde van de 'voorheen arme' of 'overig arme' groep. Bij de bijstand ligt dat duidelijk lager, op iets meer dan een derde. Ook wat betreft toegang tot internet blijft deze groep achter: 87% tegenover 100% van de niet-arme kinderen. Het verschil met de 'overig arme' en 'voorheen arme' groep is eveneens significant.

Spelcomputers en mobiele telefoons zijn meer evenredig verdeeld over de verschillende inkomensgroepen. Dat geldt weer niet voor het bezit van een MP3-speler en iPod. De bijstandskinderen beschikken minder vaak hierover dan de drie andere groepen.

Hiervoor is betoogd dat het beschikken over een computer met internet min of meer als een basisbehoefte en als een belangrijk onderdeel van het sociale leven kan worden gezien, zeker als het om jongeren gaat. Toch lijken de jongeren zelf daar iets anders over te denken. Terwijl ouders vaak denken dat hun kinderen bijna nergens

anders over praten, zegt 'slechts' 19% van de 8-17-jarigen dat zij het bijna dagelijks met hun vrienden/vriendinnen over computerdingen hebben. Ook uit de antwoorden die kinderen geven op de volgende twee vragen blijkt het betrekkelijke belang van het bezit van computer en multimedia. Aan kinderen van 8 jaar en ouder is gevraagd:

- 1 Hoe belangrijk vinden jouw klas- of leeftijdgenoten het om computer, internet en andere multimedia te hebben, te chatten, msn-en, of over computerzaken te kunnen meepraten?
- 2 Hoe belangrijk vind je het zelf om deze dingen te hebben of te kunnen?

Van alle ondervraagde kinderen van 8 jaar en ouder is bijna twee derde (64%) van mening dat anderen het heel belangrijk vinden om thuis een computer met internet te hebben. Een vergelijkbaar percentage geldt voor de mobiele telefoon (62%). Het bezit van een spelcomputer en MP3-speler of iPod worden door hun klasgenoten veel minder belangrijk gevonden, althans naar de inschatting van de ondervraagde kinderen (resp. 27% en 33%). De helft van de kinderen denkt dat hun leeftijdgenoten het van groot belang vinden om te kunnen chatten of msn-en (52%). Kunnen meepraten over computerzaken wordt echter veel minder genoemd: 17%. Wanneer deze percentages worden vergeleken met wat zij zelf zeggen belangrijk te vinden, dan blijkt dat slechts op één van de zes onderwerpen hun eigen oordeel duidelijk afwijkt van hun inschatting over het oordeel van anderen. Dat is chatten en msn-en, een activiteit die direct verband houdt met het onderhouden of aangaan van sociale contacten. Jongeren hebben de opvatting dat anderen dat belangrijker vinden dan zijzelf: 37% vindt dat zelf heel belangrijk, terwijl 52% denkt dat anderen het heel belangrijk vinden.

De verschillen tussen de inkomensgroepen zijn beperkt. Dit geldt vooral voor het oordeel dat de kinderen over anderen hebben (geen enkel verschil is significant). De verschillen zijn iets groter als het om henzelf gaat. Het zijn de arme kinderen die er vaker dan de niet-arme kinderen groot belang aan hechten om zelf een mobiele telefoon te hebben (66% versus 55%) en te kunnen meepraten over computerzaken (22% versus 12%).

Tabel 4.16

Belang van computer en multimedia, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen van 8-17 jaar, 2008 (in procenten)

	arm		voorheen arm	niet-arm	totaal
	bijstands- uitkering (n = 437)	overig arm (n = 546)	(n = 219)	(n = 580)	(n = 1782)
praat (bijna) iedere dag met vrienden/ vriendinnen over computerdingen	23	23	20	18	19
hoe belangrijk vinden jouw klas-, leeftijdge- noten het om... (% heel belangrijk) <sup>b</sup>					
thuis computer met toegang tot internet te hebben	67	64	61	64	64
spelcomputer te hebben	33	28	26	26	27
mobiele telefoon te hebben	68	65	59	62	62
MP3-speler of iPod te hebben	34	30	24	34	33
te kunnen chatten/msn-en	52	53	47	52	52
te kunnen meepraten over computer- zaken	19	20	17	16	17
hoe belangrijk vind je het zelf om... (% heel belangrijk) <sup>b</sup>					
thuis computer met toegang tot internet te hebben	68	67	66	65	65
spelcomputer te hebben	28	25	26	25	26
mobiele telefoon te hebben	66	62	57	55	57
MP3-speler of iPod te hebben	30	31	24	29	29
te kunnen chatten/msn-en	41	43	38	36	37
te kunnen meepraten over computer- zaken	22	19	14	12	14

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

b Percentages zijn berekend exclusief de categorie 'weet niet'. Voor het oordeel over anderen varieert het percentage 'weet niet' van 9%-11% (voor mobiele telefoon 6%). Voor het oordeel over zichzelf varieert het percentage 'weet niet' van 1%-2%.

Bron: SCP (ASOUK '08)

Als we kijken naar de intensiteit van het gebruik,<sup>24</sup> dan zien we dat kinderen uit arme huishoudens wat meer tijd achter de computer doorbrengen dan de niet-arme kinderen: 7,2 en 7,5 versus 6,7 uur per week (met een groot verschil tussen de jonge en oudere kinderen). Arme kinderen zitten ook vaker (bijna) dagelijks zomaar wat te googlen of surfen (24% versus 16%). Wat betreft de andere zaken waarvoor je de computer kunt gebruiken is er nauwelijks of geen verschil tussen de inkomens-

groepen. Msn-en is voor bijna 40% van de kinderen van acht jaar en ouder een (bijna) dagelijkse bezigheid. Maar ook Hyves en computerspelletjes scoren hoog. E-mailen is duidelijk minder belangrijk dan msn-en (25% versus 38%). Bijna één op de vijf kinderen van 8 jaar en ouder gebruikt de computer (bijna) iedere dag voor huiswerk of om een werkstuk voor school maken.

Tabel 4.17

Gebruik van computer en internet, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, 2008 (in procenten)

	arm		voorheen arm	niet-arm	totaal
	bijstands- uitkering (n = 563)	overig arm (n = 655)	(n = 277)	(n = 707)	(n = 2202)
aantal uren per week achter de computer (buiten school- en werktijd):					
0 uur	7	4	3	2	3
1 tot 2 uur per week	27	27	29	34	32
3 tot 5 uur per week	25	21	21	22	22
6 tot 10 uur per week	18	26	30	22	23
> 10 uur per week	24	23	18	20	20
gemiddeld aantal uren per week achter computer	7,2	7,5	6,8	6,7	6,8
indien < 12 jaar	3,9	3,6	3,8	3,1	3,3
indien ≥ 12 jaar	10,8	11,3	11,3	10,7	10,8
indien > 7 jaar:					
gebruikt computer (bijna) elke dag voor:	(n = 437)	(n = 546)	(n = 219)	(n = 580)	(n = 1782)
huiswerk, werkstuk maken	21	22	17	19	19
spelletjes, games	29	33	32	29	29
foto's bewerken	5	4	4	3	3
e-mailen	28	25	19	25	25
chatten	14	12	11	11	12
msn-en	40	41	36	38	38
Hyves	27	29	34	30	30
zomaar googlen, surfen	24	24	15	16	17
muziek, films downloaden	16	17	14	16	16

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

Bron: SCP (ASOUK '08)

## 4.8 Samenvatting

In dit hoofdstuk is gekeken naar afzonderlijke activiteiten waaraan kinderen kunnen deelnemen. Naast de vrijetijdsactiviteiten die in de definitie van maatschappelijke deelname zijn opgenomen, is aandacht besteed aan niet-georganiseerde, 'losse' activiteiten, zoals de vrijetijdsbesteding thuis, sociale contacten en aan computer, internet en multimedia.

Arme kinderen, vooral de bijstandskinderen, zitten (veel) minder vaak op een sport, op een culturele activiteit (zoals muziekles, koor, tekenen) en op scouting dan de niet-arme kinderen. Wat betreft de jeugdactiviteiten van kerk of moskee zien we juist het tegenovergestelde: bijstandskinderen nemen iets vaker deel. Overigens blijkt dit niet aan het inkomen te liggen, maar aan het feit dat relatief veel niet-westerse allochtonen tot de bijstandsgroep behoren. En niet-westers allochtone kinderen nemen hieraan relatief vaak deel (circa 30% versus 15% van de autochtone kinderen).

Voor de extra activiteiten die kinderen op de BSO kunnen doen of de buitenschoolse activiteiten zien we geen grote verschillen tussen de inkomensgroepen. Arme kinderen, ook bijstandskinderen, nemen in vrijwel gelijke mate deel, ook aan schoolreisjes en werkweken van school die toch meestal geld kosten. De tendens is eerder dat bijstandskinderen juist iets meer deelnemen aan buitenschoolse activiteiten en ook iets vaker willen deelnemen, als zij het nog niet deden.

Als het gaat om buiten spelen en het vertoeven op straat, speel- of voetbalveldje, bezoek aan een wijk- of buurthuis, zijn het de bijstandskinderen die dat relatief vaak doen. Tegelijkertijd geven zij vaker dan de andere inkomensgroepen een slechte beoordeling van de voorzieningen in hun buurt.

Wat betreft de vrijetijdsbesteding binnenshuis blijkt er nauwelijks verschil tussen de inkomensgroepen. Wel lezen arme kinderen thuis minder dan de niet-arme kinderen. Een ander opmerkelijk verschil is dat arme kinderen veel minder vaak kinderen thuis uitnodigen of zelf naar andere kinderen thuis toe gaan (een verschil van 20 procentpunten). Ook verjaardagsfeestjes zijn voor arme kinderen minder aan de orde. Dat geldt ook voor de jonge kinderen onder 12 jaar.

Verder gaan arme kinderen in mindere mate op vakantie en maken zij minder vaak daguitstapjes. Ook het museum- en theaterbezoek ligt veel lager. De enige attractie waar zij iets vaker komen is de kermis.

Gezien het feit dat het bezit van een computer vanzelfsprekend wordt geacht voor een gezin met kinderen, is het vermeldenswaard dat 7% van de bijstandskinderen geen computer in huis heeft en 13% thuis geen toegang heeft tot internet, terwijl dat voor geen van de niet-arme kinderen geldt. Bij driekwart van hen zijn zelfs twee of meer computers in huis. Wat betreft het gebruik zien we geen erg grote verschillen tussen arme en niet-arme kinderen. Arme kinderen zitten wel iets meer achter de computer dan niet-arme kinderen en zij besteden iets vaker tijd aan googlen en zomaar wat surfen op internet, maar verder is er weinig verschil.

## 5 Redenen om niet deel te nemen

### 5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk gaan we in op de redenen waarom kinderen niet deelnemen aan sport en andere vrijetijdsactiviteiten en aan buitenschoolse activiteiten (inclusief activiteiten op de buitenschoolse opvang). Daarbij worden de financiële aspecten extra belicht. De vragen naar de redenen van niet-deelname zijn aan de ouders voorgelegd. Ze zijn gesteld voor de situatie ten tijde van het interview. Ten behoeve van de beleidsevaluatie zouden we eigenlijk de redenen moeten kennen voor de situatie in januari 2008, vóór invoering van het nieuwe beleid. Het is echter al niet eenvoudig om een goed antwoord te krijgen op een vraag naar motieven voor *actueel* gedrag. Dat geldt zeker voor motieven die in het *verleden* een rol hebben gespeeld. Daarom zijn zowel de financiële als de andere redenen gekoppeld aan de vraag waarom het kind op het moment van het interview niet deelneemt aan een bepaalde activiteit. We nemen aan dat deze reden van niet-deelname ook geldig is voor de situatie in januari.<sup>26</sup>

We gaan in paragraaf 5.2 in op de financiële redenen, waarna in paragraaf 5.3 de andere redenen aan bod komen.

### 5.2 Financiële redenen voor niet-deelname

Uit hoofdstuk 3 is duidelijk geworden dat arme kinderen veel minder vaak aan sport en andere vrijetijdsactiviteiten doen dan niet-arme kinderen. Vooral bijstandskinderen nemen vaker nergens aan deel. Deze resultaten maken al duidelijk dat het maatschappelijk meedoen van kinderen sterk samenhangt met de inkomenssituatie en doen vermoeden dat financiële redenen daarbij een belangrijke rol spelen. Aan de ouders van de kinderen is ook expliciet gevraagd of dit laatste het geval is. De vraag naar motieven voor niet-deelname is gesteld voor verschillende (groepen van) activiteiten, waarbij een onderverdeling is gemaakt naar vrijetijdsactiviteiten en buitenschoolse activiteiten.<sup>27</sup>

A Vrijetijdsactiviteiten:

- 1 sport;
- 2 zwemles (indien kind niet kan zwemmen);
- 3 andere vrijetijdsactiviteiten (scouting, culturele activiteiten).

B Buitenschoolse activiteiten:

- 1 extra activiteiten op BSO;
- 2 uitstapjes, werkweken, schoolkamp en dergelijke;
- 3 reguliere buitenschoolse activiteiten.

Om een zo goed mogelijke beantwoording van de motieven voor niet-deelname te krijgen, werd de computergestuurde vragenlijst zo geprogrammeerd dat de vraagstelling aan de ouder was afgestemd op de antwoorden die het kind had gegeven. Bijvoorbeeld: alleen als een kind geen enkele sport (inclusief zwemles) had opgegeven, kreeg de ouder de volgende vragen voorgelegd: '[Naam van het kind] zit nu niet op een sport. Spelen financiële redenen daarbij een rol?'

Een vergelijkbare vraag werd gesteld voor elk van de andere onderdelen die hiervoor zijn vermeld (A<sub>2</sub>, A<sub>3</sub>, B<sub>1</sub>, B<sub>2</sub> en B<sub>3</sub>).

In tabel 5.1 staat per groep activiteiten (A en B) aangegeven voor welk deel van de kinderen financiële redenen een rol spelen om niet deel te nemen.

Voor sport en zwemles vormen de financiën vaker een reden om niet deel te nemen dan voor de andere vrijetijdsactiviteiten. In hoofdstuk 3 hebben we ook gezien dat het niet-deelnemen aan sport veel vaker tegen de wens van het kind is dan het niet-deelnemen aan scouting en culturele activiteiten.

Voor zowel sport, zwemles als andere vrijetijdsactiviteiten geldt dat de kosten relatief vaak de deelname van bijstandskinderen belemmeren. Bij respectievelijk 59%, 48% en 34% van de niet-deelnemers aan deze activiteiten is dat het geval, terwijl het bij de niet-arme kinderen om slechts 12% en 4% gaat. Ook bij de 'overig arme' groep liggen deze percentages echter relatief hoog. Bij ruim een derde van deze kinderen die niet op sport respectievelijk zwemles zitten, is dat vanwege de financiën.

Voor niet-deelname aan de extra activiteiten op de BSO en aan de schooluitstapjes, werkweken en dergelijke kunnen geen percentages worden gegeven voor de reden van niet-deelname. Het aantal niet-deelnemers is daarvoor te gering. Als kinderen niet deelnemen aan de reguliere buitenschoolse activiteiten (activiteiten na schooltijd) is dat vrijwel nooit (2%) vanwege de kosten. School geeft blijkbaar een goede toegang tot meedoen. Voor de bijstandskinderen ligt dit wel wat hoger: één op de negen niet-deelnemers worden hierin vanwege de financiën beperkt.

In tabel 4.15 zagen we dat 13% van de bijstandskinderen thuis geen internet heeft. Voor een groot deel van hen is dat vanwege de kosten: 61% (zie tabel 5.2). Dus van alle bijstandskinderen heeft 8% geen internet omdat het te duur is. In de voorheen arme en de niet-arme groep is dat voor bijna niemand het geval.

Tabel 5.1

Financiële redenen voor niet-deelnemen aan vrijetijds- en buitenschoolse activiteiten, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar die *niet* deelnemen,<sup>b</sup> herfst 2008 (in procenten)

	arm			voorheen arm	niet-arm	totaal
	bijstands-uitkering	overig arm	totaal			
<i>sport en cultuur:</i>						
financiële redenen spelen een rol voor niet-deelname aan... (in % van kinderen die niet deelnemen aan...):						
A1 sport	59	36	44	16	12	21
A2 zwemles (indien kind niet kan zwemmen of geen diploma heeft)	48	35	41	-	-	22
A3 scouting of culturele activiteiten	34	18	23	15	4	8
<i>buitenschoolse activiteiten:</i>						
financiële redenen spelen een rol voor niet-deelname aan... (in procenten van kinderen die niet deelnemen aan...):						
B1 speciale activiteiten op BSO (indien kind op basisschool én BSO)	-	-	-	-	-	-
B2 uitstapjes van school, werkweek, schoolkamp	-	-	-	-	-	-
B3 reguliere buitenschoolse schoolactiviteiten	11	5	7	2	1	2

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

b Het aantal respondenten varieert sterk naar type activiteit en naar inkomensgroep.

- Aantal respondenten is te klein om te presenteren (< 50).

Bron: SCP (ASOUK '08)

Tabel 5.2

Financiële beperkingen voor internet en sociale activiteiten, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, herfst 2008 (in procenten)

	arm			voorheen		totaal (n = 2202)
	bijstands- uitkering (n = 563)	overig arm (n = 655)	totaal (n = 1218)	arm (n = 277)	niet-arm (n = 707)	
vanwege financiële reden geen internet:						
in % van kinderen zonder internet	61	56	59	-	-	55
in % van alle kinderen	8	2	4	< 1	< 1	< 1
ouder kan volgende zaken voor kinderen met veel moeite of helemaal niet betalen:						
uitstapjes met school	32	11	17	4	2	5
lidmaatschap sportclub/ vereniging/muziekles enz.	43	11	20	6	3	6
verjaardagsfeestje voor kind	32	9	16	3	2	4
cadeautjes om mee te nemen	28	8	14	2	2	4

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

- Aantal respondenten is te klein om te presenteren.

Bron: SCP (ASOUK '08)

Een van de manieren om te stimuleren dat arme kinderen kunnen deelnemen aan vrijetijdsactiviteiten is het verlenen van financiële ondersteuning of ondersteuning in natura (bv. sportkleding, zwemabonnement). Dit is ook een van de manieren waarop gemeenten hun gelden inzetten of zullen inzetten. Gemiddeld genomen blijkt 7% van de ouders financiële ondersteuning en eveneens 7% hulp in natura te ontvangen (tabel 5.3). Niet onverwacht is dat het met name de bijstandsouders zijn die deze twee vormen van ondersteuning ontvangen: respectievelijk 49% en 16% (54% ontvangt (één van) beide). De gemeente of sociale dienst speelt een belangrijke rol in de verstrekkingen. Slechts een heel klein deel ontvangt hulp van school, vereniging, club, een organisatie, stichting, kerk/moskee of anders.

Wanneer ondersteuning wordt ontvangen, ligt de deelname bij de arme kinderen nauwelijks of niet hoger dan wanneer er geen sprake is van ondersteuning (niet in tabel). Van de bijstandskinderen neemt, in geval van ondersteuning, 67% deel aan de activiteiten uit blok A+B, terwijl dat zonder ondersteuning 58% is, bij de overig arme kinderen is dat 75% en 74%. Geconcludeerd kan worden dat het bieden van ondersteuning (veelal door gemeenten of sociale dienst aan bijstandsgezinnen) niet erg veel effect heeft op de maatschappelijke deelname van kinderen. Het mag de

lezer misschien verbazen dat het deelnamepercentage bij ‘wel ondersteuning’ niet op 100% ligt. Ook andere kosten dan sportclubs en dergelijke komen echter in aanmerking voor (gemeentelijke) bijdragen; bijvoorbeeld een zwembadabonnement, kaartjes voor theater of bioscoop. Soms wordt een bedrag toegekend dat men naar eigen goeddunken aan de vrijetijdsbesteding kan besteden.

Wellicht in overlap met het voorgaande, maar ook per type activiteit waaraan het kind deelneemt, is gevraagd of men een vergoeding of korting ontvangt. Dat blijkt dan vooral het geval te zijn voor sportdeelname van bijstandskinderen. Het geldt voor bijna de helft van deze kinderen. Vergoeding voor de kosten van culturele activiteiten en scouting is veel minder aan de orde, hoewel ook dan het vaakst bij de bijstandskinderen: 15%. Tevens hoeft één op de vijf bijstandskinderen minder te betalen voor de uitstapjes van school. Voor reguliere buitenschoolse activiteiten wordt nauwelijks vergoeding gegeven, maar hieraan zullen vaak weinig kosten zijn verbonden.

Tabel 5.3

Ontvangen van ondersteuning voor vrijetijdsbesteding van het ondervraagde kind, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, herfst 2008 (in procenten)

	arm				totaal (n = 2202)
	bijstands- uitkering (n = 563)	overig arm (n = 655)	voorheen arm (n = 277)	niet-arm (n = 707)	
ouder ontvangt voor kind financiële ondersteuning voor vrijetijdsbesteding	49	9	6	4	7
ouder ontvangt voor kind ondersteuning in natura <sup>b</sup> voor vrijetijdsbesteding	16	6	5	7	7
ouder ontvangt voor kind financiële en/of ondersteuning in natura	54	13	9	9	12
krijgt vergoeding voor (in procenten van deelnemers aan betreffende activiteit):					
sport	49	7	6	5	6
zwemles	45	6	2	3	6
cultuur, scouting e.d.	15	7	12	5	6
dagjes uit van school	21	2	3	2	3
buitenschoolse activiteiten	4	< 1	0	< 1	< 1

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

b Voorbeelden van ondersteuning in natura: gratis sportkleding of -materiaal, kaartjes of abonnement zwembad/ ijsbaan en dergelijke, bruikleen muziekinstrument of computer.

Bron: SCP (ASOUK '08)

## Kosten voor vrijetijdsactiviteiten

Als deelname van kinderen aan vrijetijdsactiviteiten voor sommige groepen wordt belemmerd vanwege financiële redenen, dan is het relevant om inzicht te krijgen in de feitelijke kosten. Aan de ouders is voor een aantal activiteiten waaraan het kind deelneemt gevraagd wat de kosten zijn voor contributie/abonnement en voor benodigd materiaal. De vergoeding die men eventueel ontvangt, diende daarvan te worden afgetrokken. Het gaat dus om de kosten die de ouder (of het kind) zelf moet maken. Daarnaast is gevraagd naar de bijkomende kosten voor vervoer, drankje in de kantine en dergelijke.

De kosten voor maatschappelijke deelname van kinderen lopen sterk uiteen naar inkomensgroep (tabel 5.4). Dit geldt voor deelname aan sport, maar vooral voor deelname aan culturele activiteiten. De sportkosten lopen op van 278 euro per jaar voor de bijstandskinderen tot 332 euro per jaar voor de niet-arme kinderen. Bij culturele activiteiten is het verschil nog veel duidelijker: 165 versus 366 euro. Dit laatste heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat kinderen uit de niet-arme groep wat vaker (dure) muzieklessen en dergelijke volgen.

Tabel 5.4

Kosten voor deelname aan vrijetijdsactiviteiten, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> alleen voor kinderen van 5-17 jaar die deelnemen,<sup>b</sup> herfst 2008 (in euro's)

	arm		voorheen arm	niet-arm	totaal
	bijstands- uitkering	overig arm			
gemiddelde contributie per jaar voor:					
sport (incl. zwemles)	278	295	297	332	326
culturele activiteiten	165	302	329	366	353
scouting	69	110	113	109	109
jeugdactiviteiten kerk/moskee	77	47	45	25	32
gemiddelde materiaalkosten per jaar voor:					
sport	114	129	188	151	150
scouting, culturele activiteiten, kerk/moskee	34	47	57	66	62
gemiddelde totale kosten per jaar voor vrijetijds- activiteiten (incl. materiaalkosten)					
	362	468	541	566	548
gemiddelde kosten per jaar voor uitstapjes, excursies, werkweek, kamp van school					
	70	69	71	79	77

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk)  $\geq$  120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen  $\geq$  120% van sociaal minimum.

b Het aantal respondenten varieert sterk naar type activiteit en naar inkomensgroep. Indien cursief: aantal respondenten is < 50.

Bron: SCP (ASOUK '08)

Voor jeugdactiviteiten van kerk en moskee is het verband met inkomen juist andersom. Daar zijn de bijstandskinderen wat duurder uit. Mogelijk is hier sprake van een frequentere deelname door deze groep; als men per keer moet betalen, zijn de kosten per jaar hoger. Deelname aan scouting en jeugdactiviteiten van de kerk of moskee is relatief goedkoop. Voor uitstapjes, excursies, werkweek of kamp van school is men gemiddeld per jaar 70 tot 80 euro kwijt.

De stijgende lijn geldt ook voor de materiaalkosten voor de activiteiten. Hiertoe behoren onder meer de kosten voor speciale sportkleding, -schoeisel en sportattributen, muziekinstrumenten, schilder- en tekenspullen. De materiaalkosten voor sport zijn duidelijk hoger dan die voor de andere vrijetijdsactiviteiten. Dit geldt ook voor de bijkomende kosten (zie tabel 5.5).

Tabel 5.5

Bijkomende kosten<sup>b</sup> voor deelname aan vrijetijdsactiviteiten, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> alleen voor kinderen van 5-17 jaar die deelnemen, herfst 2008 (in euro's)

	arm				totaal
	bijstands- uitkering	overig arm	voorheen arm	niet-arm	
bijkomende kosten voor sport en zwemles:	(n = 221)	(n = 364)	(n = 185)	(n = 257)	(n = 1297)
niets	32	19	26	20	20
≤ € 5 per maand	21	25	25	22	23
€ 6-10 per maand	24	25	15	26	26
> € 10 per maand	23	32	34	31	32
bijkomende kosten voor scouting, culturele activiteiten, kerk/moskee:	(n = 134)	(n = 204)	(n = 85)	(n = 233)	(n = 656)
niets	58	51	57	52	52
≤ € 5 per maand	20	20	25	21	21
€ 6-10 per maand	11	16	8	12	12
> € 10 per maand	12	13	10	15	15

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

b Onder bijkomende kosten worden verstaan: kosten voor vervoer, versnaperingen, eten in kantine, deelname aan wedstrijden en dergelijke.

Bron:

Het merendeel van de ouders vindt het, ongeacht hun inkomen, belangrijk dat hun kind ergens bij is, maar zij verschillen sterk in hun opvatting wie de kosten van de vrijetijdsbesteding van hun kind zou moeten betalen. De vraag hiernaar is alleen gesteld aan ouders van wie het kind 12 jaar of ouder is. Uit tabel 5.6 blijkt dat er een

grote samenhang is met de hoogte van het huishoudinkomen. Van de bijstandsouders vindt bijna twee derde (63%) dat deelname aan vrijetijdsactiviteiten gratis zou moeten zijn. Dit percentage loopt af met de inkomensklasse, maar van de niet-arme groep is toch nog altijd 29% deze mening toegedaan. Slechts weinig ouders zijn van mening dat de kinderen de kosten volledig zelf moeten betalen. Naarmate het inkomen hoger is, is het aandeel dat zichzelf als ouder volledig verantwoordelijk acht groter.

Tabel 5.6

Opvattingen van ouders over vrijetijdsbesteding van hun kind, naar arm/niet-arm huishouden, <sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, herfst 2008 (in procenten)

	<b>arm</b>				<b>totaal</b> (n = 2202)
	bijstands- uitkering (n = 563)	overig arm (n = 655)	voorheen arm (n = 277)	niet-arm (n = 707)	
ouder vindt het heel belangrijk dat kind ergens bij is	75	79	80	83	82
indien kind nergens bij is:					
ouder zou heel graag zien dat kind ergens bij was	55	62	61	41	47
indien kind > 12 jaar: wie moet volgens ouder vrijetijdsbesteding van kind betalen:					
moet gratis zijn (door overheid betaald)	63	42	32	29	32
moet volledig door ouders betaald	18	29	39	45	42
deels door ouders, deels door jongere	17	28	28	26	26
moet volledig door jongere betaald	2	1	< 1	< 1	< 1

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

Bron: SCP (ASOUK '08)

### 5.3 *Andere dan financiële redenen voor niet-deelname*

Als kinderen niet deelnemen aan een vrijetijdsactiviteit kunnen daar – uiteraard – ook andere dan financiële redenen aan ten grondslag liggen. Zelden vormen de kosten de enige oorzaak. Aan de ouders is expliciet gevraagd welke andere redenen een rol spelen bij niet-deelname aan sport en zwemles. Voor andere vrijetijdsactiviteiten, zoals scouting, muziekles, is dat niet per afzonderlijke activiteit gevraagd. Indien het kind aan geen enkele van deze andere vrijetijdsactiviteiten deelneemt – dit wil zeggen: *nóch* aan scouting, *nóch* aan culturele activiteiten, *nóch* aan jeugdactiviteiten van kerk/moskee –, is aan de ouder gevraagd waarom men niet deelneemt aan dit soort activiteiten. Ook voor de buitenschoolse activiteiten is de vraag op deze manier gesteld. Alleen als men aan geen enkele buitenschoolse activiteit meedoet, is gevraagd waarom niet.

In tabel 5.7 worden de redenen voor sport en zwemles gepresenteerd en in tabel 5.8 voor de andere vrijetijdsactiviteiten en de buitenschoolse activiteiten. Duidelijk wordt dat de belangrijkste reden om niet deel te nemen is: ‘het kind vindt zoiets niet leuk’. 31% zit om deze reden niet op sport; 24% niet op zwemles, 49% niet op een andere vrijetijdsactiviteit en 35% niet op de buitenschoolse activiteiten. Voor elk van de genoemde activiteiten speelt deze reden vaker dan de financiële reden (vergelijk met tabel 5.1). Althans, voor de totale groep kinderen. Wanneer we de inkomensklasse in ogenschouw nemen, dan blijkt dat bij de bijstandskinderen voor sport en zwemles de financiële reden veel vaker wordt genoemd dan ‘het niet leuk vinden’ (resp. 59% en 22%), terwijl dit bij de niet-arme kinderen juist andersom is (resp. 12% en 32%). Dit gaat niet op voor de andere vrijetijdsactiviteiten en de buitenschoolse activiteiten. Ook bijstandskinderen zitten hier vaak niet op, omdat ze het volgens de ouders niet leuk vinden en deze reden wordt ook door hen vaker genoemd dan de financiële belemmeringen. Een reden die voor de niet-arme kinderen vaker wordt genoemd dan voor de bijstandskinderen is dat ze ‘al ergens anders op zitten’. Vooral als het gaat om de verklaring waarom ze niet op een andere vrijetijdsactiviteit dan sport zitten: 48% van de niet-arme tegenover 19% van de bijstandskinderen zit hier niet op, omdat ze al op sport zitten. Ook voor de niet-deelname aan sport geldt het feit dat het kind op iets anders zit vaker voor de niet-arme groep dan voor de bijstand. Het percentage dat om deze reden niet sport is echter lager dan het percentage dat om die reden niet aan een andere vrijetijdsactiviteit meedoet (14% en 8%). Blijkbaar wordt sporten belangrijker gevonden: als je een sport doet, hoef je niet per se nog wat anders, terwijl het doen van iets anders niet echt een vervanging is voor sporten.

Tabel 5.7

Niet-financiële redenen voor niet-deelname aan sport en zwemles, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, herfst 2008 (in procenten)

	arm		voorheen arm	niet-arm	totaal
	bijstands- uitkering	overig arm			
indien kind niet deelneemt aan sport:	(n = 328)	(n = 277)	(n = 89)	(n = 170)	(n = 864)
kind vindt sporten niet leuk	22	35	33	32	31
geen geschikte sportclub in de buurt	25	23	23	19	21
vrienden/vriendinnen zitten er ook niet op	20	24	29	20	21
kind zit al op iets anders	8	16	11	14	14
tijdstippen voor training e.d. zijn niet handig	16	22	22	19	19
kan dan niet genoeg tijd aan school/huiswerk besteden	17	17	14	14	15
kost de ouders erg veel tijd	17	14	18	12	13
indien ≤ 12 jaar: kind is nog te jong	24	26	27	32	30
ouder vindt het niet goed voor het kind	2	4	1	5	4
indien kind niet kan zwemmen/ geen diploma heeft en niet op zwemles zit:	(n = 114)	(n = 57)	(n = 11)	(n = 31)	(n = 213)
kind vindt zwemmen niet leuk	17	17	-	-	24
geen zwembad in de buurt	20	6	-	-	6
vrienden/vriendinnen zitten er ook niet op	10	11	-	-	13
kind zit al op iets anders	7	15	-	-	4
tijdstippen voor de lessen zijn niet handig	10	8	-	-	10
kan dan niet genoeg tijd aan school/huiswerk besteden	6	7	-	-	4
kost de ouders erg veel tijd	16	11	-	-	6
indien ≤ 12 jaar: kind is nog te jong	10	16	-	-	21
ouder vindt het niet goed voor het kind	2	1	-	-	4

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

- Aantal respondenten is te klein om te presenteren.

Bron: SCP (ASOUK '08)

Tabel 5.8

Niet-financiële redenen voor niet-deelname aan vrijetijdsactiviteiten en buitenschoolse activiteiten, naar arm/niet-arm huishouden, <sup>a</sup> kinderen van 5-17 jaar, herfst 2008 (in procenten)

	arm		voorheen arm	niet-arm	totaal
	bijstands- uitkering	overig arm			
indien kind niet op andere vrije- tijdsactiviteit (dan sport) zit:	(n = 376)	(n = 397)	(n = 177)	(n = 441)	(n = 1391)
kind vindt zoiets niet leuk	43	50	45	49	49
deze activiteiten zijn er niet in de buurt	25	21	17	18	19
vrienden/vriendinnen zitten er ook niet op	22	25	24	29	28
kind zit al op een sportclub	19	35	42	48	45
tijdstippen zijn niet handig	11	12	17	14	14
kan dan niet genoeg tijd aan school/huiswerk besteden	17	18	15	21	20
kost de ouders erg veel tijd	11	10	18	13	13
indien ≤ 12 jaar: kind is nog te jong	18	19	21	25	23
ouder vindt het niet goed voor het kind	5	3	7	6	6
indien kind niet deelneemt aan buitenschoolse activiteiten <sup>b</sup>	(n = 201)	(n = 241)	(n = 109)	(n = 289)	(n = 840)
kind vindt zoiets niet leuk	30	35	30	35	35
vrienden/vriendinnen doen er ook niet aan mee	21	26	23	20	21
kind zit al op iets anders	14	11	12	11	11
tijdstippen zijn niet handig	17	20	28	33	31
kan dan niet genoeg tijd aan school/huiswerk besteden	16	11	14	16	15
kost de ouders erg veel tijd	9	7	10	3	4
ouder vindt het niet goed voor het kind	6	3	10	4	4

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

b Tot schoolactiviteiten worden gerekend: BSO-activiteiten, buitenschoolse activiteiten, excursies/schoolkamp e.d..

Bron: SCP (ASOUK '08)

De groep van vrienden/vriendinnen speelt volgens de ouders ook een rol van betekenis. Voor circa 20%-30% van de kinderen is het feit dat hun vrienden of vriendinnen ergens niet bij zijn een reden om zelf ook niet deel te nemen. Dit geldt overigens niet voor zwemles.

Dat de activiteiten niet in de buurt zijn, is vooral voor de bijstandskinderen een reden om niet deel te nemen. Van hen neemt 25% om deze reden niet deel aan sport, 20% niet deel aan zwemles en 25% niet aan een andere vrijetijdsactiviteit. Voor de niet-arme kinderen is de afstand minder vaak een probleem. Het is mogelijk dat er in de buurt waar zij wonen meer vrijetijdsvoorzieningen zijn. Het is ook mogelijk dat deze kinderen vaker door hun ouders met de auto worden gebracht, waardoor de afstand niet problematisch is.

Voor deelname aan de BSO is niet gevraagd naar de reden voor niet-deelname. Het gaat hier niet om de keuze voor een vrijetijdsovereenkomst waarvoor de in tabel 5.7 en 5.8 genoemde redenen kunnen gelden. Wel is aan de ouders gevraagd onder welke voorwaarden hun kind naar de BSO zou gaan. Uit hun antwoorden blijkt dat deelname aan de BSO niet erg beïnvloedbaar is. Voor elk van de genoemde voorwaarden geldt dat slechts een zeer klein percentage zijn kind naar de BSO zou laten gaan als aan die voorwaarde zou zijn voldaan. De grootste invloed heeft kostenverlaging. Maar ook hierdoor wordt de animo maar weinig vergroot. Deze prikkel – goedkopere of gratis opvang – is nog het meest van belang bij de bijstandsgroep (resp. 14% en 17%).

Tabel 5.9

Voorwaarden om kind naar de BSO te laten gaan, naar arm/niet-arm huishouden,<sup>a</sup> kinderen op basisschool die niet naar de BSO gaan, 2008 (in procenten)

	arm		voorheen arm (n = 158)	niet-arm (n = 355)	totaal (n = 1142)
	bijstands- uitkering (n = 310)	overig arm (n = 319)			
kind zou (misschien) wel naar de BSO gaan als...					
het dichterbij in de buurt zou zijn	5	2	5	1	2
het goedkoper zou zijn	14	8	7	5	6
het gratis zou zijn	17	11	10	8	9
er geen wachtlijst zou zijn	8	5	7	4	5
er plaats zou zijn op de dagen die ouder wil	9	6	6	4	5
de kwaliteit beter zou zijn	6	4	4	3	4
het kind op school zou worden opgehaald	6	4	3	3	3

a 'Arm': huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum. 'Voorheen arm': in 2006 huishoudinkomen < 120% van sociaal minimum, maar in 2008 (zeer waarschijnlijk) ≥ 120% van sociaal minimum. 'Niet-arm': huishoudinkomen ≥ 120% van sociaal minimum.

Bron: SCP (ASOUK '08)

## 5.4 Samenvatting

In dit hoofdstuk is dieper ingegaan op de redenen die een rol kunnen spelen om niet aan vrijetijdsactiviteiten deel te nemen. Daarbij is – conform de onderzoeksvragen van het ministerie – onderscheid gemaakt naar financiële en andere redenen. Om zo betrouwbaar mogelijke antwoorden te krijgen, zijn de vragen naar de redenen voor niet-deelname voor elk van de activiteiten (per type) apart gevraagd. We veronderstellen dat de rapportage van de motivering hierdoor nauwkeuriger is.

Financiële redenen blijken vooral bij sportdeelname (inclusief zwemles) van belang. Voor deelname aan andere vrijetijdsactiviteiten vormen de financiën veel minder een beperking, terwijl het bij buitenschoolse activiteiten vrijwel nooit de kosten zijn die een reden vormen om niet deel te nemen. Uit de feitelijke kosten (zoals de ouders die hebben opgegeven) blijkt ook dat sporten relatief duur is.

Voor arme kinderen, en vooral degenen die in een bijstandsgezin wonen, spelen financiële redenen in veel sterkere mate dan voor de niet-arme kinderen. Dat geldt voor elk van de onderscheiden activiteiten, maar het sterkst voor sport. Voor zes van de tien bijstandskinderen die niet sporten gelden financiële belemmeringen. Het feit dat voor ruim de helft van de bijstandskinderen financiële of materiële ondersteuning wordt ontvangen ten behoeve van de vrijetijdsbesteding, lijkt slechts in beperkte mate tot meer deelname te leiden.

Belangrijke andere redenen om niet deel te nemen, zijn het feit dat het kind het niet leuk vindt en dat vrienden/vriendinnen ook niet deelnemen. Dit geldt voor alle inkomensgroepen. Dat de vrijetijdsvoorziening niet in de buurt is, speelt vooral voor de bijstandsgroep.

## 6 Samenvatting en discussie

### 6.1 Inleiding

Dit rapport vormt het verslag van de nulmeting van het onderzoeksproject Armoede en sociale uitsluiting bij kinderen, dat uit vier deelonderzoeken bestaat. Doel van het project is na te gaan of het opgroeien in armoede leidt tot sociale uitsluiting. De nulmeting die in 2008 is gehouden, vormt het eerste deelonderzoek. In 2010 volgt een vervolgmeting.<sup>28</sup> Door vergelijking van deze twee metingen zal worden nagegaan of de maatschappelijke deelname van arme kinderen is toegenomen na de start van het overheidsbeleid 'Kinderen doen mee!'. Gemeenten hebben van het kabinet voor 2008 en 2009 40 miljoen euro per jaar ontvangen om het aantal kinderen dat om financiële redenen niet participeert in sport, cultuur en andere vrijetijdsactiviteiten te halveren. Dit rapport legt de maatschappelijke deelname van kinderen (5-17 jaar) voorafgaand aan dit beleid vast. De informatie hiervoor is verkregen door middel van 2200 interviews met kinderen en hun ouders.

In dit onderzoek wordt onderscheid gemaakt naar kinderen die wonen in een huishouden onder en kinderen die wonen in een huishouden boven 120% van het sociaal minimum. De eerste groep noemen we 'arm' en de tweede 'niet-arm', hoewel de gehanteerde inkomensgrens geen echte armoedegrens is. De arme groep is onderverdeeld in 'bijstand', waarvan we zeker weten dat zij op het peilmoment van de nulmeting (januari 2008) arm waren, en 'overig arm', waarvan het waarschijnlijk is dat zij op dat moment arm zijn. Verder is er nog een groep 'voorheen arme' kinderen. Zij wonen in een huishouden dat in 2006 wél, maar in 2008 hoogst waarschijnlijk niet meer arm is.

### 6.2 Antwoord op de onderzoeksvragen

Achtereenvolgens worden hierna de drie onderzoeksvragen die het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid aan het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) heeft gesteld, beantwoord.

- 1 Wat is het aantal kinderen in Nederland en wat is het aantal kinderen in huishoudens met een inkomen tot 120% van het sociaal minimum?

In totaal zijn er in Nederland bijna 2,5 miljoen kinderen van 5 tot en met 17 jaar. Uit het InkomensPanelOnderzoek (IPO) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) blijkt dat er in deze leeftijdsgroep circa 343.000 kinderen zijn die in een huishouden wonen met een inkomen onder 120% van het sociaal minimum (cijfers 2005);<sup>29</sup> dit is 14% van het totaal. Bij de arme kinderen gaat het relatief vaak om niet-westerse allochtonen (130.000), eenoudergezinnen (182.000) en kinderen die wonen in een huishouden met een bijstandsuitkering (132.000).

### Box 6.1

#### Antwoord op vraag 1:

- Er zijn in Nederland bijna 2,5 miljoen kinderen van 5 tot en met 17 jaar.
- 343.000 kinderen van 5 tot en met 17 jaar (14% van het totaal) wonen in een huishouden met een inkomen < 120% van het sociaal minimum.

2 Wat is het aantal kinderen dat niet maatschappelijk participeert, onderverdeeld naar inkomens boven en onder 120% van het sociaal minimum?

In dit onderzoek is maatschappelijke deelname van kinderen op drie manieren gedefinieerd, waarbij het aantal activiteiten dat als een vorm van deelname wordt gezien steeds ruimer wordt. In de smalle definitie gaat het alleen om de gangbare vrijetijdsactiviteiten van sport en cultuur,<sup>30</sup> die vaak via een lidmaatschap plaatsvinden en waaraan veelal kosten zijn verbonden. In de ruimere definitie worden ook de vrijetijdsactiviteiten die vanuit het wijk- of buurthuis, door de gemeente, de BSO of de school worden georganiseerd meegeteld, op voorwaarde dat men minimaal één keer per week deelneemt. In de meest omvattende definitie beschouwen we tevens de jeugdactiviteiten die door kerk of moskee worden georganiseerd als een vorm van maatschappelijk meedoen, eveneens met een minimaal wekelijkse deelname.

Het peilmoment voor de nulmeting is januari 2008, een moment voorafgaand aan de beleidsinzet. Voor de drie definities van maatschappelijk meedoen geldt dat in januari 2008 de deelname bij arme kinderen (dat wil zeggen wonend in een gezin met een inkomen < 120% van het sociaal minimum) 15-19 procentpunten lager ligt dan bij de niet-arme kinderen (inkomen  $\geq$  120% van het sociaal minimum). Binnen de groep arme kinderen blijkt er een groot verschil in deelname tussen de kinderen uit een bijstandsgezin en die uit de overig arme gezinnen. Om deze reden worden de resultaten voor de arme kinderen (in het hele rapport) uitgesplitst naar bijstand en 'overig arm'.

Volgens de eerste (smalle) definitie van maatschappelijke deelname participeert 49% van de bijstandskinderen en 32% van de 'overig arme' kinderen niet; volgens de tweede definitie is dat respectievelijk 44% en 30%; en volgens de derde (meest uitgebreide) definitie gaat het om 39% en 27%. Voor de niet-arme kinderen liggen deze percentages veel lager: respectievelijk op 18%, 17% en 15%. In box 6.2 worden de absolute aantallen gegeven.

### Box 6.2

#### Antwoord op vraag 2:

- Voor de nulmeting (in januari 2008) gaat het - afhankelijk van de definitie van maatschappelijke participatie - om:
    - 124.000 tot 149.000 arme kinderen van 5-17 jaar en
    - 284.000 tot 347.000 niet-arme kinderen van 5-17 jaar die niet maatschappelijk participeren.
- In totaal telt Nederland (inclusief de 'voorheen arme' kinderen) in januari 2008:
- 432.000 tot 527.000 kinderen van 5-17 jaar die niet maatschappelijk meedoen.

3 Wat is het aantal kinderen dat niet maatschappelijk meedoet om financiële redenen? En wat zijn andere redenen?

Op twee manieren is het aantal kinderen berekend dat vanwege financiële redenen niet meedoet: het aantal kinderen dat om deze reden helemaal *nergens* aan meedoet en het aantal kinderen dat aan minimaal één activiteit niet meedoet vanwege financiële redenen.<sup>31</sup>

Voor de arme kinderen, met name de bijstandskinderen, vormen – niet onverwacht – de financiën veel vaker een reden dan voor de niet-arme groep. Als bijstandskinderen *nergens* aan deelnemen is dat bij 65% van hen vanwege financiële redenen; bij de ‘overig arme’ kinderen is dat 37% en bij de niet-arme groep 16%. Bij bijna de helft (47%) van alle bijstandskinderen spelen bij minimaal één activiteit de financiën een rol om niet deel te nemen, terwijl dat voor de overig armen 22% en de niet-arme groep 6% is. In box 6.3 staan de absolute aantallen.

#### **Box 6.3**

*Antwoord op vraag 3:*

Voor de nulmeting (januari 2008) gaat het naar schatting in totaal om:

- 66.000 arme en 52.000 niet-arme kinderen van 5-17 jaar die *nergens* aan meedoen vanwege financiële redenen en
- 124.000 arme en 122.000 niet-arme kinderen van 5-17 jaar die om financiële redenen aan minstens één activiteit niet deelnemen.

In totaal telt Nederland (inclusief de ‘voorheen arme’ kinderen) in januari 2008:

- 122.000 kinderen van 5-17 jaar die *nergens* aan meedoen vanwege financiële redenen en
- 264.000 kinderen van 5-17 jaar die om financiële redenen aan minstens één activiteit niet meedoen.

De financiële reden blijkt het meest van invloed op niet-deelname aan sport, en dan vooral bij de bijstandsgroep. Voor culturele activiteiten speelt deze een geringere rol en voor buitenschoolse activiteiten worden financiële redenen slechts zelden genoemd als verklaring om niet deel te nemen.

De belangrijkste andere redenen om niet deel te nemen zijn: ‘het kind vindt zo iets niet leuk’ en ‘vrienden en vriendinnen zitten er ook niet op’. Opmerkelijk is dat het argument ‘kind zit al op een sportclub’ door bijna de helft van de ouders (45%) wordt gebruikt om te verklaren waarom het kind niet op een culturele activiteit zit, terwijl slechts 14% van de ouders van niet-deelnemers aan sport ‘kind zit al op iets anders’ als argument opgeeft. Blijkbaar wordt aan sporten meer belang toegekend.

### 6.3 Vormen van maatschappelijke participatie

Arme kinderen zitten veel minder vaak dan niet-arme kinderen op georganiseerde activiteiten waarvoor meestal moet worden betaald: een sport, culturele activiteit of scouting. Zij nemen echter in ongeveer gelijke mate deel aan speciale activiteiten op de BSO en aan buitenschoolse activiteiten; ook als het gaat om schoolreisjes,

werkweken en dergelijk. Sport is voor alle inkomensgroepen verreweg de belangrijkste activiteit. Voor niet-westers allochtone kinderen speelt de moskee een relatief belangrijke rol in hun vrijetijdsbesteding.

Arme kinderen brengen meer tijd door met buiten spelen of op straat vertoeven. Zij gaan minder op vakantie en maken minder uitstapjes. Kortom, zij hebben een minder vastliggende en minder gestructureerde vrijetijdsbesteding dan niet-arme kinderen.

#### 6.4 Discussie

Deze nulmeting geeft een aantal inzichten waarbij we even willen stilstaan; ook om daarmee bij de vervolgmeting rekening te kunnen houden.

Uit deze nulmeting is gebleken dat er niet alleen een groot verschil in maatschappelijke deelname is tussen arme en niet-arme kinderen, maar ook dat er – binnen de groep arme kinderen – een groot verschil is tussen bijstandskinderen en overig arme kinderen. Soms ligt de scheidslijn zelfs tussen bijstand enerzijds en de overige inkomensgroepen anderzijds. Het is de vraag of het verschil binnen de arme groep volledig kan worden verklaard uit het lagere inkomen van de bijstandsgroep of uit het feit dat in de ‘overig arme’ groep voor een deel ook niet-arme gezinnen zitten. Mogelijk spelen ook andere factoren een rol. Te denken valt aan uitkeringsafhankelijkheid, armoedecultuur, niet-westerse herkomst, het wonen in een slechte woonomgeving, het ontbreken van cultureel kapitaal, enzovoort. In het onderzoek naar de oorzaken en achtergronden van sociale uitsluiting bij kinderen zal hierop uitgebreid worden ingegaan. Met name zal de invloed van financiële en culturele factoren worden ontrefeld. Hier wordt volstaan met de conclusie dat in de vervolgmeting het onderscheid binnen de arme groep zeker opnieuw moet worden aangebracht. Ook voor het beleid zou de constatering van het grote verschil tussen bijstand en ‘overig arm’ aanleiding kunnen zijn om nog eens goed te kijken naar afbakening van de doelgroep van het beleid ‘Kinderen doen mee!’.

De resultaten in dit onderzoek roepen de vraag op in hoeverre het beleid zou moeten streven naar een zo hoog mogelijke maatschappelijke deelname door kinderen. Er zijn kinderen die het gewoon niet leuk vinden om te sporten of om ergens bij te zijn. Culturele factoren kunnen hierbij ook een rol spelen. Voor zover deelname ontbreekt om financiële redenen blijft de beleidstaak uiteraard overeind.

De wetenschap dat het aantal niet-arme kinderen dat om financiële redenen niet meedoet, in absolute aantallen ongeveer even groot is als het aantal arme kinderen, namelijk 122.000 versus 124.000, roept de vraag op om welke groep niet-arme kinderen het gaat. Gaat het bijvoorbeeld om huishoudens met een inkomen net boven 120% van het sociaal minimum of zijn er andere redenen? Nader onderzoek bij deze niet-arme groep is nodig om hierin meer inzicht te krijgen.

Wat betreft de aard van de activiteiten kan worden geconstateerd dat sporten relatief belangrijk is. Niet alleen is de deelname hieraan het hoogst, als men niet op een sport zit, is de wens tot deelname ook heel groot; veel groter dan bijvoorbeeld bij culturele activiteiten. Circa 90% van de kinderen doet aan sport óf wil op sport. Tegelijkertijd spelen financiële belemmeringen bij sport een grote rol in de niet-deelname, vooral bij bijstandskinderen. Verwacht kan dan worden dat beleid gericht op het stimuleren van sportdeelname in vruchtbare aarde zal vallen. Anderzijds is het absolute aantal kinderen dat nu niet sport maar dat wel zou willen, kleiner dan het aantal kinderen dat nu niet deelneemt aan een culturele activiteit maar dat wel zou willen. Dit wordt veroorzaakt doordat er veel minder kinderen al meedoen aan een culturele vrijetijdsactiviteit. Voor het beleid is de doelgroep waarbij deze activiteit gestimuleerd kan worden dus groter.

Het beleid 'Kinderen doen mee!' is erop gericht de maatschappelijke deelname van arme kinderen te stimuleren door de financiële beperkingen weg te nemen of te verminderen. Gezien het feit dat uit dit onderzoek blijkt dat de huidige financiële en materiële ondersteuning (die vooral aan de bijstandsgroep wordt gegeven) nauwelijks tot meer deelname leidt, zou eens kritisch gekeken kunnen worden naar de wijze waarop een dergelijke ondersteuning het beste kan worden gegeven. De school is in ieder geval een belangrijk instrument om kinderen voor hun vrijetijdsbesteding te bereiken. Ieder kind zit erop en in de gelijke deelname aan de buitenschoolse activiteiten komt tot uiting dat alle groepen worden bereikt.

Een mogelijk knelpunt in de monitoring is de invloed van de huidige recessie op het aantal arme kinderen. Verwacht kan worden dat er in 2010 meer arme kinderen zijn en dus ook meer arme kinderen die om financiële redenen niet participeren. Niet duidelijk is hoe sterk dit aantal zal stijgen. In het beleidsplan 'Kinderen doen mee!' is opgenomen dat het aantal kinderen dat om financiële redenen niet meedoet in de periode 2008-2010 dient te worden gehalveerd. De vraag is nu: halvering van welk aantal? Halvering van het aantal niet-deelnemers ten tijde van de nulmeting zal betekenen dat in 2010 – bij een groei van het aantal arme kinderen – meer dan de helft om financiële redenen niet meedoet. Een alternatief zou kunnen zijn om te werken met een halvering van het percentage niet-deelnemers in plaats van het aantal. Dit betekent wel dat – afhankelijk van de toename van het aantal arme kinderen het om een groter aantal gaat. Er is in dat geval een grotere inspanning van gemeenten nodig dan wanneer er geen recessie zou zijn geweest.

## Noten

- 1 Er zijn in Nederland 115.000 arme kinderen onder 18 jaar volgens de basisbehoeftevariant van de budgetgerelateerde armoedegrens, 275.000 volgens de ‘niet-veel-maar-toereikend’ variant van deze grens, 372.000 volgens de lage inkomensgrens en 495.000 volgens de EU-armoedegrens (Otten et al. 2008; Europese Commissie 2008).
- 2 Hoewel dit – bij hantering van een relatieve armoedegrens (huishoudinkomen is lager dan 60% van het nationale gestandaardiseerde mediane inkomen) – in de meeste EU-landen het geval is, is in Nederland de oververtegenwoordiging van kinderen groter dan in de meeste andere westerse landen. Van de 27 EU-landen is alleen in de drie Scandinavische landen, Cyprus, Griekenland en Slovenië het percentage arme kinderen lager dan het percentage arme volwassenen (Europese Commissie 2008: 19).
- 3 De samenhang die in Nederlands onderzoek tussen armoede en ontwikkeling van kinderen wordt geconstateerd, verdwijnt vaak als gecontroleerd wordt voor andere factoren (bijvoorbeeld opleidingsniveau van de ouders, opvoedingsstijl). Dit betekent dat er dan geen sprake is van een direct effect van armoede, maar dat dit effect – indirect – via andere factoren verloopt. In het onderzoek Oorzaken en achtergronden van sociale uitsluiting bij kinderen zal uitgebreid worden ingegaan op de invloed van economisch versus cultureel kapitaal. In deze nulmeting beperken we ons tot de samenhang met armoede.
- 4 We spreken van ‘indicaties’, omdat het aantal arme huishoudens waarop deze conclusie is gebaseerd, zeer klein is (n = 47).
- 5 De andere vier domeinen zijn: 1) opvang, educatie en werk; 2) opvoeding en bescherming; 3) gezondheidszorg; 4) veiligheid (zie: *Koersen op het kind 2006*. Nota jeugdbeleid. vws).
- 6 Dat gebeurt in de voorliggende studie, waar arme kinderen sterk oververtegenwoordigd zijn in de steekproef, waardoor arme en niet-arme kinderen kunnen worden vergeleken.
- 7 In de PvdA-notitie wordt het aantal arme kinderen vermeld volgens de budgetgerelateerde armoedegrens ‘niet veel maar toereikend’ van het SCP (zie ook: Vrooman et al. 2007). In de voorliggende nulmeting wordt – in aansluiting op het gemeentelijk beleid – de grens van 120% van het sociaal minimum gehanteerd. Het aantal arme kinderen in de nulmeting wijkt daardoor af van dat in de PvdA-notitie (zie ook tabel 2.1). Overigens komen de percentages voor niet-deelname vanwege financiële redenen in de nulmeting wel overeen met die in de PvdA-notitie worden vermeld en die gebaseerd waren op eerder SCP-onderzoek (Jehoel-Gijsbers 2004): resp. 29% en 30%.
- 8 Gemeenten hadden tot 11 november 2008 de tijd om een convenant te sluiten.
- 9 Het ministerie van Jeugd en Gezin is echter geen opdrachtgever of medefinancier.
- 10 Voor de groep 0 tot en met 4 jaar zou de vragenlijst sterk moeten worden aangepast. Het aantal relevante vragen zou beperkt zijn, terwijl de interviewkosten per interview bijna even hoog zouden zijn. Dit betekent ook dat deze groep apart zou moeten worden geanalyseerd. Om voor beide groepen ( $\leq 4$  jaar en 5 tot en met 17 jaar) betrouwbare uitspraken te kunnen doen, zouden veel meer interviews nodig zijn.
- 11 In de Inkomensstatistiek kan voor een aantal huishoudens het inkomen niet (goed) worden vastgesteld. Ook worden studenten onder de 18 jaar en studenten met kinderen buiten de berekening gelaten. Om deze redenen komt het aantal arme kinderen niet exact overeen met het percentage maal het totaal aantal 5-17-jarigen in de populatie.
- 12 De budgetgerelateerde armoedegrens kent twee varianten. De basisbehoeftevariant geeft de ondergrens aan voor de absoluut noodzakelijke levensbehoeften. In de ‘niet-veel-maar-toereikend’ variant is een klein budget opgenomen voor sociale participatie. Hierdoor ligt deze armoedegrens hoger dan de basisbehoeftevariant.
- 13 Deze criteria zijn in het projectvoorstel ‘Armoede en sociale uitsluiting bij kinderen’ opgenomen (J.C. Vrooman en G.J.M. Jehoel-Gijsbers 2008).

- 14 Voor vrijwel al deze activiteiten geldt dat kinderen minimaal één keer per week deelnemen. Voor sport is dat bij 99% het geval, voor culturele en hobbyactiviteiten is dat 82% en voor scouting is dat 90%. Vanwege deze hoge percentages is geen onderscheid gemaakt in 'wel of niet minimaal één keer per week'.
- 15 Overigens komt ook de verhouding in de steekproef tussen bijstand en overig arm niet overeen met de IPO-cijfers. Dit heeft te maken met het feit dat in IPO wordt gekeken naar jaarkomens en dat voor deze steekproef een maandbestand van bijstandsuitkeringen is gebruikt (januari 2008). Gedurende een jaar hebben meer mensen een bijstandsuitkering dan in één maand.
- 16 Retrospectief naar motieven vragen is een vrijwel onmogelijke opgave. Bovendien is het wat betreft beslag op de tijd en de aanslag op de motivatie van de respondent niet mogelijk om voor zowel januari als het moment van interviewen per activiteit te vragen naar deelname en de redenen voor niet-deelname.
- 17 Het gaat hier om het antwoord op de vraag: *Zit je op een sport?* Deelname aan sportactiviteiten georganiseerd door wijk- of buurthuis of door de gemeente of via de BSO of buitenschoolse activiteiten kunnen hier zijn vermeld, maar het is ook mogelijk (misschien waarschijnlijker) dat zij zijn vermeld bij de vraag of zij deelnemen aan sportactiviteiten van wijk-, buurthuis of gemeente respectievelijk de vraag of zij sporten op de BSO of op school (na schooltijd).
- 18 Het peilmoment januari 2008 zou de voorkeur hebben. Daarvoor zouden echter ramingen gemaakt moeten worden, die de nodige aannamen veronderstellen. Omdat het in tabel 3.5 gaat om verbanden (uitgedrukt in percentages per kenmerk) en niet om absolute aantallen, is het gebruik van de gegevens van de herfst een minder groot probleem.
- 19 Bijstandskinderen lijken wel iets oververtegenwoordigd bij de boks- en vechtsporten: 3,1% versus 1,9% van de niet-arme kinderen. Dit verschil is echter niet significant.
- 20 Dit komt doordat het aandeel niet-deelnemers voor culturele activiteiten veel groter is dan bij sport: 88% versus 23%. Een percentage van 34 'willers' op 88 niet-deelnemers leidt tot meer kinderen dan een percentage van 67 'willers' op 23 niet-deelnemers.
- 21 Eind 2008 waren er circa 1000 brede scholen in het primair onderwijs en 350 in het voortgezet onderwijs. In 337 van de 443 gemeenten zijn er brede scholen of plannen hiervoor. De bekendheid met de term brede school is onder kinderen en ouders echter onvoldoende om in het interview hierover een vraag te stellen. Dit bleek onder meer uit de proefinterviews.
- 22 Met BSO wordt zowel de buitenschoolse als naschoolse opvang bedoeld.
- 23 Dit percentage (15%) ligt flink hoger dan in 2006, toen het op 7,5% lag (Merens en Hermans 2008: 132). De afgelopen jaren is de BSO sterk gegroeid.
- 24 In dit hoofdstuk worden niet de criteria gehanteerd die voor maatschappelijke deelname (hoofdstuk 3) gelden. Ook incidentele en minder frequente activiteiten komen aan bod.
- 25 Deze vraag is aan alle kinderen gesteld, ook aan de kleine groep (< 1%) die thuis geen computer heeft.
- 26 Van de niet-deelnemers in januari neemt 35% in de herfst wél deel. Aan deze groep is dus geen reden voor niet-deelname gevraagd. Van de wel-deelnemers in januari neemt 4% in de herfst niet deel. Aan deze groep is wel een reden van niet-deelname gevraagd. Voor zover de verandering in deelname niet samenhangt met de redenen, is er geen probleem. Het is echter niet ondenkbaar dat sommige redenen door het gemeentelijk beleid of anderszins zijn weggenomen. De redenen die in de herfst worden genoemd geven dan geen zuiver beeld voor niet-deelname in januari. Voor deze onnauwkeurigheid kan echter niet worden gecorrigeerd.

- 27 In paragraaf 3.3, tabel 3.3, is een totaalcijfer gepresenteerd. Dit wil zeggen: het percentage dat bij minimaal één vrijetijdsactiviteit heeft aangegeven dat het kind om financiële redenen niet deelneemt. In dit hoofdstuk gaan we per afzonderlijke activiteit in op de financiële redenen.
- 28 Daarnaast worden nog twee deelonderzoeken uitgevoerd: 1) een onderzoek naar de oorzaken en achtergronden van sociale uitsluiting van kinderen (het ‘causale onderzoek’) en 2) een onderzoek naar de gevolgen van armoede tijdens de jeugd op armoede en sociale uitsluiting op latere leeftijd (‘littekenonderzoek’).
- 29 Er zijn geen recentere gegevens beschikbaar.
- 30 Ook deelname aan de scouting en Jong Nederland wordt tot de gangbare activiteiten gerekend.
- 31 Deze groep is ruimer. Zij omvat zowel de kinderen die om financiële redenen nergens aan meedoen als de groep die wel ergens aan meedoet (bijvoorbeeld ‘orkest’), maar om financiële reden ergens anders niet aan meedoet (bijvoorbeeld sport).

## Bijlage A Verantwoording van de onderzoeksopzet

In deze bijlage wordt een verantwoording gegeven van de onderzoeksopzet voor de nulmeting van het onderzoeksproject Armoede en sociale uitsluiting bij kinderen. Achtereenvolgens komen aan de orde: het steekproefkader, de steekproef en responsgroep, de vragenlijst en het verloop van het veldwerk.

Doel van de dataverzameling is informatie te verkrijgen over de maatschappelijke deelname van arme en niet-arme kinderen van 5 tot en met 17 jaar. Om aan te sluiten bij de beleidspraktijk van gemeenten is in dit onderzoek de grens voor arm versus niet-arm gelegd bij 120% van het sociaal minimum.

### 1 Steekproefkader

Voor de nulmeting (evenals voor de vervolgmeting) bestaat het steekproefkader uit de populatie kinderen van 5 tot en met 17 jaar, woonachtig in een particulier huishouden in Nederland. Preciezer: het betreft alle kinderen die op 1 januari 2008 tenminste 5 jaar oud waren en op 1 november 2008 nog geen 18 jaar. Het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft uit de GBA (Gemeentelijke BasisAdministratie) een moedersteekproef van 40.000 kinderen getrokken en vervolgens aan elk kind de bijbehorende ouder(s) of verzorger(s) gekoppeld. Voor vrijwel alle kinderen (ruim 99%) was deze koppeling mogelijk. De ouders van de kinderen uit de steekproef zijn vervolgens gekoppeld aan administratieve inkomensbestanden, namelijk het uitkeringsbestand van de bijstand januari 2008 en het loon- en uitkeringenbestand van 2006 (fi-base). Voor 6% van hen kon geen inkomen gevonden worden. In totaal was 6,9% van de moedersteekproef niet bruikbaar. De betreffende kinderen zijn uit de moedersteekproef verwijderd.

Omdat dit onderzoek betrouwbare uitspraken diende op te leveren voor zowel arme als niet-arme kinderen, is de steekproef gestratificeerd naar huishoudinkomen (d.w.z. naar huishoudinkomen onder en boven 120% van het sociaal minimum). Bij voorkeur zou de informatie over het huishoudinkomen zo recent mogelijk moeten zijn. Dit verhoogt de kans dat kinderen uit arme huishoudens op het moment van de enquête (of op de peildatum voor de nulmeting: januari 2008) nog steeds in een arm huishouden wonen. Er is echter geen steekproefkader voorhanden met actuele inkomensgegevens op basis waarvan de kinderen konden worden ingedeeld naar huishoudens met een inkomen onder en boven 120% van het sociaal minimum. Voor een belangrijk deel van de arme kinderen is wel een actueel bestand beschikbaar, namelijk het uitkeringsbestand van de bijstand van januari 2008. Uit het IPO 2005 is bekend dat bijna 40% van de 'arme' huishoudens met kinderen van 5 tot en met 17 jaar (dit wil zeggen met een inkomen onder 120% van het sociaal minimum) een bijstandsuitkering ontvangt. Voor de arme kinderen is de steekproef deels getrokken uit dit uitkeringsbestand voor de bijstand. Voor het andere deel komt de steekproef

van arme kinderen uit de loon- en uitkeringsadministratie (fi-base) van 2006, ten tijde van de steekproeftrekking het meest recente bruikbare bestand met inkomensgegevens. Ook de steekproef van de niet-arme kinderen is gebaseerd op fi-base 2006. De totale steekproef bestond daarmee uit de volgende strata:

- 1 'arm 1': kinderen uit gezinnen die in januari 2008 een bijstandsuitkering ontvingen;
- 2 'arm 2': kinderen uit gezinnen die in 2006  $< 120\%$  van het sociaal minimum ontvingen én in januari 2008 geen bijstandsuitkering ontvingen;
- 3 'niet-arm': kinderen uit gezinnen die in 2006  $\geq 120\%$  van het sociaal minimum ontvingen én in januari 2008 geen bijstandsuitkering ontvingen.

Omdat een bijstandsuitkering maximaal 100% van het sociaal minimum bedraagt, zullen in januari 2008 alle kinderen uit stratum 1 (vrijwel zeker) in arme huishoudens wonen. Voor de kinderen uit stratum 3 is vrij zeker dat zij in januari 2008 nog steeds in een niet-arm huishouden wonen. Slechts een zeer klein percentage van de huishoudens met kinderen maakt de overgang van 'niet-arm' naar 'arm'. Naar schatting gaat het om maximaal 3,6%.<sup>1</sup> Voor de kinderen uit stratum 2 staat echter niet vast dat zij in januari 2008 nog steeds in een arm huishouden wonen. Naar schatting zal circa 70% arm zijn gebleven en 30% niet-arm zijn geworden (schatting op basis van IPO 2004/2005). Om zo goed mogelijk de groep te selecteren die arm is gebleven, is in de mondelinge enquête gevraagd of het huishoudinkomen in de afgelopen twee jaar veranderd is. Alleen de huishoudens uit stratum 2 waarvan het inkomen is verlaagd óf niet is veranderd worden als arm aangemerkt (in de tekst aangeduid met 'overig arm' ter onderscheiding van de bijstandsgroep). De andere groep uit stratum 2 krijgt het label 'voorheen arm'; dit wil zeggen: arm in 2006, maar (waarschijnlijk) niet meer in januari 2008. Voor beide groepen, 'overig arm' en 'voorheen arm', gaat het dus om een zo goed mogelijke benadering. Er dient rekening mee te worden gehouden dat in de groep 'overig arm' ook een (vermoedelijk) klein deel niet-arme kinderen zit en in de 'voorheen arme' groep ook een (vermoedelijk) klein deel arme kinderen zal zitten. Zekerheid hierover kan over een jaar worden verkregen, als de inkomensgegevens van 2007 bekend zijn.

Aan deze wijze van steekproeftrekking zitten nog enkele andere beperkingen. In het fi-base bestand zijn alleen inkomens uit uitkering en loon bekend. Dit wil zeggen dat inkomsten uit alimentatie en inkomens van zelfstandigen, freelancers en dergelijke ontbreken. Voor zover huishoudens enkel en alleen deze inkomsten ontvangen én zij dus geen loon uit arbeid of uitkering hebben, vallen zij buiten de steekproeftrekking. Zoals hiervoor vermeld, gaat het om 6% van de huishoudens met kinderen van 5 tot en met 17 jaar. Voor zover deze huishoudens wél inkomsten uit loon of uitkering ontvangen, vallen zij in de steekproef, maar ontbreekt een deel van hun inkomsten. Daarnaast ontbreekt informatie over inkomsten uit vermogen (rente, dividend, inkomsten eigen woning), elementen die wel deel uitmaken van het inkomensbegrip. Als de hiervoor genoemde inkomensbestanddelen wel meegenomen

men hadden kunnen worden, zou een deel van de huishoudens in stratum 2 boven de 120% grens zijn uitgekomen en dus niet arm zijn.

## 2 Steekproef en responsgroep

De steekproefomvang is zodanig berekend dat betrouwbare uitspraken over maatschappelijke deelname kunnen worden gedaan voor arme en voor niet-arme kinderen. Omdat we voor de 'arme' groep meer mogelijkheden tot uitsplitsing naar subgroepen willen hebben dan voor de 'niet-arme' groep (bijvoorbeeld naar herkomst) dient het aantal in de eerste groep naar verhouding groter te zijn dan in de tweede. Voor de nettosteekproef, waarbij enige uitsplitsing naar subgroepen mogelijk is, werd uitgegaan van circa:

- 1000 kinderen uit 'arme' huishoudens;
- 700 kinderen uit 'niet-arme' huishoudens.

Bij het vaststellen van de steekproefomvang van de arme kinderen is er mee rekening gehouden dat in stratum 2 slechts circa 70% arm zal blijken te zijn. Bovendien is ervoor gezorgd dat de nettosteekproef van de arme kinderen ongeveer fifty-fifty verdeeld is over bijstand en overig arm. Hierdoor is het aantal kinderen in een bijstandsgezin, waarvan we zeker weten dat het om arme kinderen gaat, voldoende groot om apart voor deze categorie betrouwbare uitspraken te kunnen doen.

Uiteindelijk is een steekproef van bijna 4200 kinderen samengesteld, bij wie stratificatie naar huishoudinkomen heeft plaatsgevonden.<sup>2</sup> Zonder stratificatie is de kans om een 'arm' kind in de steekproef te trekken circa 14% (zie tabel 2.1). Om tot het gewenste aantal arme huishoudens te komen, zou er dan een veelvoud van die 4200 huishoudens moeten worden geïnterviewd. Door kinderen uit 'arme' huishoudens te *oversamplen*, kan het totaal aantal kinderen dat geïnterviewd moet worden veel lager liggen dan zonder stratificatie het geval zou zijn. Daarnaast zijn niet-westerse allochtonen (uitgesplitst naar Turken, Marokkanen en overig niet-westers) oververtegenwoordigd in de steekproef. Reden hiervoor is een lagere responsverwachting voor deze groep.

De aantallen in de populatie, uitgezette steekproef (brutosteekproef) en de uiteindelijke responsgroep (nettosteekproef) staan vermeld in tabel A.1. Hierbij kan voor stratum2 nog geen onderscheid gemaakt worden in 'overig arm' en 'voorheen arm'.

Tabel A.1

Aantallen in populatie kinderen van 5-17 jaar, moedersteekproef, bruto- en nettosteekproef, naar herkomst en arm/niet-arm

	<b>autochtoon en westers allochtoon</b>	<b>niet-westers allochtoon</b>	<b>totaal aantal</b>	<b>totaal in %</b>
populatie kinderen 5-17 jaar <sup>a</sup>	2.100.000	325.000	2.400.000	100,0
stratum 1 (arm1: bijstand)	51.900	64.100	116.000	4,8
stratum 2 (arm2: < 120% sociaal minimum en geen bijstand)	330.000	83.000	413.000	17,1
stratum3 (niet-arm)	1.706.000	178.000	1.884.000	78,1
<b>moedersteekproef uit GBA</b>				
totaal			40.000	100
niet-koppelbaar			2.762	6,9
<b>totaal (koppelbaar)</b>				
totaal (koppelbaar)	32.221	5.017	37.238	100
stratum 1 (arm1: bijstand)	801	989	1.790	4,8
stratum 2 (arm2: < 120% sociaal minimum en geen bijstand)	5.094	1.283	6.377	17,1
stratum3 (niet-arm)	26.326	2.745	29.071	78,1
<b>brutosteekproef (uitgezette groep):</b>				
totaal	2.834	1.317	4.151	100,0
stratum 1 (arm1: bijstand)	407	688	1.095	26,4
stratum 2 (arm2: < 120% sociaal minimum en geen bijstand)	1.342	469	1.811	43,6
stratum3 (niet-arm)	1.085	160	1.245	30,0
<b>nettosteekproef (responsgroep):</b>				
totaal	1.544	658	2.202	100,0
stratum 1 (arm1: bijstand)	210	353	563	25,6
stratum 2 (arm2: < 120% sociaal minimum en geen bijstand)	712	220	932	42,3
stratum 3 (niet-arm)	622	85	707	32,1

a De populatieaantallen zijn berekend op basis van de aantallen in de 'moedersteekproef' van circa 40.000 kinderen.

Bron: CBS (Uitkeringsbestand bijstand januari 2008; fi-base 2006, GBA)

Er was uitgegaan van een gemiddelde respons van 55%. Uiteindelijk heeft 54% gerepsondeerd: 57% van de 'niet-arme' groep (stratum 3) en 51% van beide 'arme' groepen (stratum 1 en stratum 2). In tabel A.2 staan deze responspercentages en die naar enkele andere kenmerken van de respondent vermeld. Hieruit blijkt dat de twee arme

groepen en de kinderen (en hun ouders) met een Marokkaanse of Turkse herkomst, zoals verwacht, minder hebben gerespondeerd. Verder is er enige selectieve uitval naar de leeftijd van het kind: oudere kinderen hebben minder vaak gerespondeerd.

Tabel A.2

Responspercentage naar enkele kenmerken

	respons- percentage		respons- percentage
<i>inkomen</i>		<i>herkomst</i>	
stratum 1 (arm1: bijstand)	51	autochtoon/westers allochtoon	56
stratum 2 (arm2: < 120% sociaal minimum en geen bijstand)	51	Marokko	47
stratum3 (niet-arm)	57	Turkije	45
		overig niet-westers	55
		overig westers	55
<i>sociaaleconomische statusscore van woonwijk (in decielen):</i>			
1e deciel (laagste statusscore)	55	<i>geslacht kind:</i>	
2e deciel	55	jongen	53
3e deciel	53	meisje	55
4e deciel	54		
5e deciel	55	<i>leeftijd kind:</i>	
6e deciel	50	5-11 jaar	58
7e deciel	53	12-17 jaar	50
8e deciel	50		
9e deciel	57	totaal	54
10e deciel (hoogste statusscore)	58		

Bron: SCP (ASOUK'08)

Aan het bureau dat de data verzamelde (Intomart GfK) mocht geen informatie worden verstrekt over welke huishoudens arm of niet-arm waren. Om de respons naar inkomen te kunnen controleren, heeft Intomart GfK periodiek aan het CBS doorgegeven welke respondenten tot op dat moment hadden gerespondeerd respectievelijk geweigerd. Op basis hiervan heeft het CBS berekend hoe hoog het responspercentage voor arme respectievelijk niet-arme huishoudens op verschillende momenten tijdens de veldwerkperiode was. Deze controles lieten zien dat het responspercentage voor de arme huishoudens naar verwachting was.

Omdat de statusscore van de woonwijk van het kind wel bekend was, kon Intomart GfK de kans op een arm huishouden toch enigszins beïnvloeden, omdat arme huishoudens relatief vaak in lage statuswijken wonen. We zien dat de slechtste wijken (te en 2e deciel) zelfs iets beter dan gemiddeld responderen (55%); in de twee decielen met de beste wijken (9e en 10e deciel) ligt de respons op 57-58%. Het zijn

juist de tussenliggende wijken (in het 6e tot en met 8e deciel) waar de respons wat lager dan gemiddeld ligt.

Naar herkomst blijkt de groep autochtoon of westers allochtoon op een respons van 56% uit te komen. Hoewel de responspercentages voor Marokkanen en Turken circa 10 procentpunten lager liggen (resp. 47 en 45%), is dit – vergeleken met veel ander onderzoek – een redelijk resultaat. De groep ‘overig niet-westers’ (o.a. Surinamers en Antillianen) responderen in ongeveer dezelfde mate als autochtonen.

Jongens en meisjes hebben in bijna gelijke mate deelgenomen. Dit geldt echter niet voor de leeftijdsgroepen. De respons voor kinderen van 12 tot en met 17 jaar is 50%, terwijl dat voor de jongere groep 58% bedraagt.

### 3 Vragenlijst

#### *Keuze voor mondelinge enquêtes*

De informatie die nodig is om de onderzoeksvragen voor de nulmeting (en vervolgmeting) te beantwoorden is verzameld met behulp van mondelinge enquêtes bij de respondenten thuis. Daarbij is zowel het kind als de ouder/verzorger ondervraagd. Om verschillende redenen is gekozen voor een mondelinge enquête.

#### *– Beperking van selectieve uitval*

Het gaat in dit onderzoek om monitoring van het percentage ‘niet maatschappelijk meedoen vanwege financiële redenen’. Het is van belang dit percentage zo betrouwbaar mogelijk te kunnen vaststellen, zodat ook de vergelijking tussen de nul- en vervolgmeting betrouwbaar is. Daarvoor is voor elke meting een responsgroep nodig die representatief is voor de populatie. Dit onderzoek vindt deels plaats bij arme huishoudens waarvan bekend is dat zij minder bereid zijn deel te nemen aan onderzoek. Een benadering aan de deur is meer geschikt om de selectieve uitval terug te dringen dan een schriftelijke benadering. Een telefonische benadering valt zonder meer af vanwege het grote aantal geheime telefoonnummers en mobiele nummers.

#### *– Vanwege de complexiteit van de vragenlijst*

De vragenlijst is te complex voor zelfstandige invulling door kinderen en laagopgeleiden. Dit is niet alleen zo vanwege de inhoud van de vragen en de gevoeligheid van sommige onderdelen, maar ook omdat zowel de kinderen als hun ouders/voogd geënquêteerd moeten worden. De vragenlijst is opgesplitst in een kindeel en een ouderdeel, waarbij de vragen in het ouderdeel afhankelijk zijn van de antwoorden in het kindeel. In een mondelinge enquête, waarbij gewerkt wordt met een computergestuurde vragenlijst, kan het terughalen van de antwoorden uit het kindeel worden geprogrammeerd, evenals de vele doorverwijzingen die nodig zijn. Deze mogelijkheden zijn er niet in een schriftelijke enquête.

#### *Inhoud van de vragenlijst*

De vragenlijst bevat ook vragen die bedoeld zijn voor het deelonderzoek naar achtergronden en oorzaken van sociale uitsluiting bij kinderen. Hierna zullen we alleen die onderdelen van de vragenlijst bespreken die de nulmeting betreffen.

De eerste helft van de vragenlijst wordt gesteld aan het kind, de tweede helft aan de ouder. Deze volgorde (eerst kind, dan ouder) moest altijd worden gevolgd, omdat in een groot aantal vragen aan de ouder wordt teruggegrepen op informatie van het kind. Voorbeeld: als het kind heeft geantwoord dat het op muziekles en op voetbal zit, wordt aan de ouder gevraagd hoeveel kosten zijn gemoeid met de muziekles en met het voetballen. Door programmering verschijnen de activiteiten die het kind heeft genoemd in de vraag die de interviewer aan de ouder moet stellen. Op deze manier zijn de meeste vragen ‘maatwerk’ gemaakt, waardoor naar verwachting de kwaliteit van de antwoorden toeneemt. Ook de voornaam van het kind is steeds in de vragen aan de ouder geprogrammeerd, in de verwachting dat de ouder zich meer persoonlijk benaderd voelt. De volgende vragenblokken zijn zowel aan kinderen als ouders voorgelegd.

#### *Achtergrondinformatie*

Aan zowel het kind als de ouder is gevraagd naar leeftijd, geslacht, opleiding en (bij-) baan. Aan de ouder/verzorger werd gevraagd deze informatie ook van de eventuele partner te geven. Andere achtergrondinformatie (herkomst, woonregio, statusscore van de woonwijk, huishoudinkomen e.d.) is verkregen via koppeling met CBS-bestanden.

#### *Maatschappelijke deelname en redenen voor niet-deelname*

Om de maatschappelijke deelname te bepalen zijn de volgende activiteiten opgenomen:

- sporten en zwemles;
- scouting;
- clubs/lessen voor dertien verschillende culturele activiteiten (muziek, dans enz.);
- jeugdactiviteiten van kerk/moskee.

Voor elk van deze activiteiten is aan het kind gevraagd of hij/zij er – op het moment van interview – aan deelneemt en of hij/zij in januari 2008 eraan deelnam. Indien men nu niet deelneemt, is gevraagd of hij/zij dat wel zou willen. Aan de ouders is voor elke activiteit gevraagd hoeveel kosten zij kwijt zijn voor contributie, materiaal en overige kosten. Bij niet-deelname is aan de ouder gevraagd of dat om financiële of om andere redenen is.

#### *Buitenschoolse opvang en buitenschoolse activiteiten*

Aan kinderen onder 12 jaar is gevraagd of ze op de buitenschoolse opvang zitten. Voor het onderzoek zijn we niet zozeer geïnteresseerd in de reguliere activiteiten van de BSO die uit de normale bekostiging worden betaald, maar meer in activiteiten die extra worden aangeboden en waarvoor in de regel ook extra moet worden betaald (bv. muzieklessen georganiseerd vanuit de muziekschool). Gemeenten zullen immers niet de reguliere, maar mogelijk wel de extra activiteiten in de BSO subsidiëren of stimuleren. Het is echter niet doenlijk om aan kinderen (en ouders) te vragen

onderscheid te maken naar reguliere en extra activiteiten. Daarom is aan de kinderen gevraagd wat voor activiteiten ze op de BSO doen en aan de ouders of daarmee extra kosten zijn gemoeid. Als het kind er niet aan deelneemt, is aan het kind gevraagd welke activiteiten het wel zou willen doen en aan de ouders is gevraagd of er financiële of andere redenen zijn voor niet-deelname.

Aan alle kinderen is gevraagd of zij deelnemen aan buitenschoolse activiteiten, waarbij onderscheid is gemaakt naar:

- schoolreisje, excursie en dergelijke;
- meerdaagse activiteiten (werkweek, kamp e.d.);
- verschillende activiteiten na de lessen op school (toneel, muziek, computeren, typecursus enz.).

Indien zij nergens aan deelnemen, is gevraagd of zij dat wel zouden willen. De ouders hebben weer de vraag voorgelegd gekregen of financiële of andere redenen een rol spelen.

Graag zouden we ook hebben gevraagd naar de ‘brede school’ of een ‘verlengde schooldag’, waar kinderen extra activiteiten worden aangeboden. In de pilots bleek echter dat de vragen hiernaar niet werden begrepen.

#### *Computer en multimedia*

Hoewel bezit en gebruik van computer en multimedia niet vallen onder de definitie van maatschappelijke deelname zoals bedoeld in het beleid van ‘Kinderen doen mee!’, is hierover toch een apart blok vragen opgenomen. Gezien de grote rol die computer, internet, spelcomputer, iPod, MP3-speler, mobiele telefoon spelen in het leven van kinderen, kan een dergelijk blok niet ontbreken. Van al deze zaken is gevraagd of kinderen het bezitten en wat betreft computer en internet is gevraagd naar intensiteit van het gebruik en waarvoor ze het gebruiken (bv. msn-en, mailen, huiswerk maken, informatie opzoeken).

#### *Uitstapjes en vakantie*

Aan de kinderen is gevraagd naar de frequentie van uitstapjes buiten schooltijd, apart voor zestien verschillende soorten uitstapjes (museum, circus, bioscoop enz.). Daarnaast is gevraagd of ze afgelopen zomer op vakantie of op zomerkamp zijn geweest. Ook deze activiteiten horen niet echt tot de definitie van maatschappelijke deelname, maar geven wel een beeld van de vrijetijdsbesteding. Tevens kan worden gezien of zij niet-deelname aan andere activiteiten compenseren.

#### *4 Verloop van het veldwerk*

De door het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) ontwikkelde vragenlijst is door Intomart GfK omgezet in een computergestuurde vragenlijst. Na een aantal testen en na mondelinge instructie hebben interviewers van Intomart GfK in totaal 2202 enquêtes afgenomen in de periode 15 september tot 21 december 2008. Kort daarvoor (rond 12 september) ontvingen de respondenten een envelop met daarin een brief

voor de ouders/verzorgers, een leuk opgemaakte brief voor het kind (beide ondertekend door de directeur van het SCP) en een informatiefolder over het onderzoek. De envelop was gericht aan de ouders/verzorgers van het kind, waarbij de voor- en achternaam van het kind werd gebruikt. Dat was ook het geval in de aanhef en in de tekst van beide brieven. Door deze persoonlijke benadering hoopten we de respons te verhogen. Daarnaast werd aan de respondenten een beloning in het vooruitzicht gesteld: voor de ouder/verzorger een cadeaubon van 7,50 euro en voor de kinderen een cadeautje: kinderen onder 12 jaar kregen een opblaasbare wereldbol en kinderen van 12 jaar of ouder een USB-stick.

Voor aanvang van het interview diende aan de hand van de steekproefinformatie (naam, leeftijd, geslacht van het kind) te worden gecontroleerd of men het juiste kind voor zich had. Vooraf diende aan de ouder/verzorger toestemming te worden gevraagd om het kind te interviewen. Voor kinderen onder 12 jaar diende daarnaast de ouder/verzorger aanwezig te zijn (dit is wettelijk verplicht).

Bij ouders/verzorgers die geen Nederlands spraken, overhandigde de interviewer een korte brief in verschillende talen (Turks, Arabisch, Engels), waarin het doel van het onderzoek (nogmaals) werd uitgelegd. Het betreffende adres werd later nogmaals benaderd door een Turks/Nederlands, Arabisch/Nederlands of Engels/Nederlands sprekende interviewer. Helaas leverde deze procedure weinig extra respons op: slechts vier van 42 opnieuw benaderde adressen namen deel.

De interviewers hadden de opdracht om de steekproef zo goed mogelijk uit te putten door minstens driemaal aan de deur en in totaal maximaal tien keer (naast aan de deur ook telefonisch) contact op te nemen met elk adres dat een uitnodigingsbrief had ontvangen. Het telefonische contact was uiteraard afhankelijk van het aantal telefoonnummers dat bij de adressen gevonden kon worden. Helaas was dit voor de gehele steekproef slechts voor een kleine 50% het geval.

Eind november werd duidelijk dat het beoogde aantal respondenten niet gehaald zou worden binnen de afgesproken veldwerkperiode (die oorspronkelijk liep tot 24 november). Daarom is die periode verlengd, zijn de 'zachte weigeraars'<sup>3</sup> opnieuw benaderd, is een aantal onbruikbare adressen vervangen door nieuwe adressen en is de incentive voor de ouder verhoogd tot 30 euro. De 'zachte weigeraars' en de nieuwe adressen dienden zelf contact op te nemen met Intomart GfK voor het maken van een afspraak. Met deze extra benadering is het afgesproken aantal interviews (2200) op 21 december gehaald.

## Noten bijlage A

- 1 Dit percentage is geschat op basis van de inkomensovergang van 2004 naar 2005 (IPO 2004/2005). We gebruiken de term maximaal, omdat dit percentage voor de overgang van 2006 naar 2007 (de overgang waarmee we voor de nulmeting te maken hebben) waarschijnlijk lager zal zijn vanwege een conjuncturele verbetering in die periode. Bovendien zijn degenen die arm zijn geworden en in januari 2008 een bijstandsuitkering ontvangen wel in de steekproef opgenomen.
- 2 Voor de vervolgmeting in 2010 zullen dezelfde criteria worden gehanteerd.
- 3 'Zachte weigeraars' zijn personen die bij een eerdere benadering hebben geweigerd, maar van wie de reden voor weigering niet erg hard was (bv. geen tijd).

## Literatuur

- Bradshaw, J. (1999). *Child poverty and deprivation in the UK*. Londen: National Children's Bureau.
- Bradshaw, J. (red.) (2001). *Poverty: The outcomes for children*. Londen: Family Policy Studies Centre.
- Bradshaw, J. (2008). Child poverty and well-being. In: *Social & Public Policy Review*, jg. 2, nr. 1 ([www.uppress.co.uk/socialpublicpolicyreview.htm](http://www.uppress.co.uk/socialpublicpolicyreview.htm)).
- Broek, A. van den (2008). Vrijtijdsbesteding als bron van binding in multi-etnisch Nederland? In: P. Schnabel, R. Bijl en J. de Hart (red.), *Betrekkelijke betrokkenheid; Studies in sociale cohesie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP-publicatie 2008/25).
- Coalitieakkoord (2007). *Samen werken, samen leven*. Coalitieakkoord tussen de Tweede Kamerfracties van CDA, PvdA en ChristenUnie 7 februari 2007. [www.regering.nl](http://www.regering.nl).
- Dekovic, M., E. Snel en J.H.A. Groenendaal (1997). Kinderen van de rekening; over de effecten van armoede op kinderen. In: G. Engbersen, J.C. Vrooman en E. Snel (red.), *De kwetsbaren; tweede jaarrapport armoede en sociale uitsluiting* (p. 143-157). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Duimel, M. en J. de Haan (2007). *Nieuwe links in het gezin. De digitale leefwereld van tieners en de rol van hun ouders*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Duncan, G.J. en J. Brooks-Gun (red.) (1997). *Consequences of growing up poor*. New York: Russel Sage Foundation.
- Europese Commissie (2006). *Social inclusion in Europe 2006*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Europese Commissie (2008). *Child Poverty and well-being in the EU*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Gregg, P., S. Harkness en S. Machin (1999). *Child development and family income*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Hoff, S.J.M., J. Dronkers en J.C. Vrooman (1997). Arme ouders en het welzijn van kinderen. In: G. Engbersen, J.C. Vrooman en E. Snel (red.), *De kwetsbaren; tweede jaarrapport armoede en sociale uitsluiting* (p. 123-141). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Horgan, G. (2007). *The impact of poverty on young children's experience of school*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Huysmans, F. en C. Hilbrink (2008). *The future of the Dutch public library: ten years on*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Jacob, B. en J. Ludwig (2008). *Improving educational outcomes for poor children*. Cambridge (MA): National Bureau of Economic Research (NBER Working Paper No. 14550).
- Jehoel-Gijsbers, G. (2004). *Sociale uitsluiting in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP-publicatie 2004-17).
- Lieshout, P.A.H. van, M.S.S. van der Meij en J.C.I. de Pree (red.) (2007). *Bouwstenen voor betrokken jeugdbeleid*. Den Haag: Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid (WRR-verkenningen nr. 15).
- Merens, A. en B. Hermans (2008). *Emancipatiemonitor 2008*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau en Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Otten, F., W. Bos, C. Vrooman en S. Hoff (2008). *Armoedebericht 2008. Voorburg/Heerlen/* Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek/Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ridge, T. en J. Millar (2000). Excluding Children: Autonomy, Friendship and the Experience of the Care System. In: *Social Policy & Administration*, jg. 34, nr. 2, p. 160-175.

- Ridge, T. (2002). *Childhood Poverty and social exclusion; from a child's perspective*. Bristol: The Policy Press.
- Rovers, B. (1998). Armoede en regelovertreding door kinderen. In: G. Engbersen, J.C. Vrooman en E. Snel (red.), *Effecten van armoede; Derde jaarrapport armoede en sociale uitsluiting*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Rutten, E.A. (2007). *Education through organized youth sport*. Proefschrift. Utrecht: Universiteit van Utrecht.
- Schnabel, P. (2008). Thema: 'Die jeugd van tegenwoordig...' – introductie. In: *Jeugdbeleid*, jg. 2, nr. 1. Houten: Bohn Stafleu van Loghum (themanummer).
- Snel, E., T. van der Hoek en T. Chessa (2001). *Kinderen in armoede – opgroei in de marge van Nederland*. Den Haag/Assen: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport/Van Gorcum.
- szw, ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2007). Brief met kenmerk W&B/B&K/07/39132; datum 10 december 2007. Onderwerp: Extra middelen armoedebestrijding bij kinderen. Den Haag: ministerie van szw.
- Tiessen-Raaphorst, A., J. Lucassen, R. van den Dool en J. van Kalmthout (2008). *Weinig over de schreef; een onderzoek naar onwenselijk gedrag in de breedtesport*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- TK (2007/2008a). Motie van het lid Van Geel c.s., 20 september 2007. Tweede Kamer, vergaderjaar 2007/2008, 31200, nr. 16.
- TK (2007/2008b). Motie van het lid Bouchibti, 22 november 2007. Tweede Kamer, vergaderjaar 2007/2008, 31200 XVII, nr. 19.
- Verweel, P. (2007). *Respect in en door de sport* (Oratie). Amsterdam: BV Uitgeverij SWP.
- Vrooman, Cok, Gerda Jehoel-Gijsbers en Arjan Soede (2007). Armoede en sociale uitsluiting van kinderen. In: C. Vrooman, S. Hoff, F. Otten en W. Bos, *Armoedemonitor 2007*. Den Haag/Voorburg: Sociaal en Cultureel Planbureau/Centraal Bureau voor de statistiek.
- vws, ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2006). *Koersen op het kind 2006*. Nota jeugdbeleid. Den Haag: ministerie van vws.
- Zeijl, Elke (red.), Marianne Beker, Koen Breedveld, Andries van den Broek, Jos de Haan, Lex Herweijer, Frank Huysmans, Karin Wittebrood (2003). *Rapportage Jeugd 2002*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.



# Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

## Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt twee keer per jaar zijn Werkprogramma vast. De tekst van het lopende programma is te vinden op de website van het SCP: [www.scp.nl](http://www.scp.nl).

## SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn verkrijgbaar bij de boekhandel, of via de website van het SCP. Een complete lijst is te vinden op deze website: [www.scp.nl](http://www.scp.nl).

## Sociale en Culturele Rapporten

Investeren in vermogen. Sociaal en Cultureel Rapport 2006. ISBN 90-377-0285-6  
Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie. Sociaal en Cultureel Rapport 2008. ISBN 978-90-377-0368-9

## SCP-publicaties 2008

- 2008/1 Vrijwillig verzorgd. Over vrijwilligerswerk voor zorgbehoevenden en mantelzorgers buiten de instellingen (2008). Jeroen Devilee. ISBN 978-90-377-0353-5
- 2008/2 Vroeger was het beter. Nieuwjaarsuitgave 2008 (2008). ISBN 978-90-377-0344-3
- 2008/3 Facts and Figures of the Netherlands. Social and Cultural Trends 1995-2006 (2008). Theo Roes (ed.). ISBN 90-377-0211-8
- 2008/4 Nederland deeltijdland. Vrouwen en deeltijdwerk (2008). Wil Portegijs en Saskia Keuzenkamp (red.). ISBN 978-90-377-0346-7
- 2008/5 Het dagelijks leven van allochtone stedelingen (2008). Andries van den Broek en Saskia Keuzenkamp (red.). ISBN 978-90-377-0336-8
- 2008/6 De openbare bibliotheek tien jaar van nu (2008). Frank Huysmans en Carlien Hillebrink. ISBN 978-90-377-0351-1
- 2008/7 De openbare bibliotheek tien jaar van nu. De hoofdlijnen (2008). Frank Huysmans en Carlien Hillebrink. ISBN 978-90-377-0373-3
- 2008/8 The future of the Dutch public library: ten years on (2008). Frank Huysmans en Carlien Hillebrink. ISBN 978-90-377-0380-1
- 2008/9 De virtuele cultuurbezoeker. Publieke belangstelling voor cultuurwebsites (2008). Jos de Haan en Anna Adolfsen. ISBN 978-90-377-0357-3
- 2008/10 Gestruikeld voor de start. De school verlaten zonder startkwalificatie (2008). Lex Herweijer. ISBN 978-90-377-0339-9
- 2008/11 Sociale veiligheid ontsleuteld. Veronderstelde en werkelijke effecten van veiligheidsbeleid (2008). Lonneke van Noije en Karin Wittebrood. ISBN 978-90-377-0349-8
- 2008/12 Grijswaarden. Monitor ouderenbeleid 2008 (2008). Cretien van Campen (red.). ISBN 978-90-377-0376-4
- 2008/13 Overwegend onderweg. De leefsituatie en de mobiliteit van Nederlanders (2008). Lucas Harms. ISBN 978-90-377-0377-1
- 2008/14 De sociale pijler. Ambities en praktijken van het grotestedenbeleid (2008). Jeroen Hoenderkamp. ISBN 978-90-377-0378-8
- 2008/15 De school bestuurd. Schoolbesturen over goed bestuur en de maatschappelijke opdracht van de school (2008). Monique Turkenburg. ISBN 978-90-377-0338-2

- 2008/16 *Weinig over de schreef. Een onderzoek naar onwenselijk gedrag in de breedtesport* (2008). Annet Tiessen-Raaphorst, Jo Lucassen, Remko van den Dool, Janine van Kalmthout. ISBN 978-90-377-0360-3
- 2008/17 *Meedoen en gelukkig zijn. Een verkennend onderzoek naar de participatie van mensen met een verstandelijke beperking of chronisch psychiatrische problemen* (2008). M.H. Kwekkeboom en C.M.C. van Weert. ISBN 978-90-377-0369-6
- 2008/18 *Values on a grey scale. Elderly Policy Monitor 2008* (2008). Crétien van Campen (red.). ISBN 978-90-377-392-4
- 2008/19 *Overgebleven dorpsleven. Sociaal kapitaal op het hedendaagse platteland* (2008). Lotte Vermeij (SCP) en Gerald Mollenhorst (UU). ISBN 978-90-377-0367-2
- 2008/20 *Het platteland van alle Nederlanders. Hoe Nederlanders het platteland zien en gebruiken* (2008). Anja Steenbekkers, Carola Simon, Lotte Vermeij, Willem-Jan Spreeuwens. ISBN 978-90-377-0366-5
- 2008/21 *Portretten van Mantelzorgers* (2008). Sjoerd Kooiker en Alice de Boer. ISBN 978-90-377-0347-4
- 2008/22 *De staat van de publieke dienst. Het oordeel van de burger over de kwaliteit van overheidsdiensten* (2008). Evert Pommer, Hetty van Kempen en Evelien Eggink. ISBN 978-90-377-0370-2
- 2008/23 *Maten voor gemeenten 2008* (2008). Bob Kuhry, Jedid-Jah Jonker, Frans Knol, Ab van der Torre, m.m.v. Bureau Zenc. ISBN 978-90-377-0396-2
- 2008/24 *Verdeelde tijd. Waarom vrouwen in deeltijd werken* (2008). Wil Portegijs, Mariëlle Cloïn, Saskia Keuzenkamp, Ans Merens, Eefje Steenvoorden. ISBN 978-90-377-0397-9
- 2008/25 *Rapportage Sport 2008* (2008). Koen Breedveld, Carlijn Kamphuis, Annet Tiessen-Raaphorst. ISBN 978-90-377-0361-0
- 2008/26 *Betrekkelijke betrokkenheid; Studies in sociale cohesie. Sociaal en Cultureel Rapport 2008*. Paul Schnabel, Rob Bijl, Joep de Hart. ISBN 978-90-377-0368-9

### SCP-publicaties 2009

- 2009/1 *Nooit meer dezelfde. Gevolgen van misdrijven voor slachtoffers* (2009). Willemijn Lamet en Karin Wittebrood. ISBN 978-90-377-0402-0
- 2009/2 *Emancipatiemonitor 2008* (2009). Ans Merens en Brigitte Hermans (red.). ISBN 978-90-377-0406-8
- 2009/3 *Goede burenen kun je niet kopen. Over de woonconcentratie en woonpositie van niet-westerse allochtonen in Nederland* (2009). Jeanet Kullberg, Miranda Vervoort en Jaco Dagevos. ISBN 978-90-377-0401-3
- 2009/4 *De jeugd een zorg. Ramings- en verdeelmodel jeugdzorg 2009* (2009). John Stevens, Evert Pommer, Hetty van Kempen, Elke Zeijl, Isolde Woittiez, Klarita Sadiraj, Rob Gilling, Saskia Keuzenkamp. ISBN 978-90-377-0355-9
- 2009/5 *Mantelzorg. Een overzicht van de steun van en aan mantelzorgers in 2007* (2009). Alice de Boer, Marjolein Broese van Groenou en Joost Timmermans (red.). ISBN 978-90-377-0408-2
- 2009/6 *At a glance. Summaries of 16 scp research projects in 2008*. ISBN 978-90-377-0413-6
- 2009/7 *Vrijwilligerswerk in meervoud. Civil society en vrijwilligerswerk 5*. Paul Dekker en Joep de Hart. ISBN 978-90-377-0348-1
- 2009/8 *Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars. Trends in cultuurparticipatie en media-gebruik* (2009). Andries van den Broek, Jos de Haan en Frank Huysmans. ISBN 978-90-377-0400-6

## SCP-essays

- 1 Voorbeelden en nabebelden (2005). Joep de Hart. ISBN 90-377-0248-1
- 2 De stem des volks (2006). Arjan van Dixhoorn. ISBN 90-377-0265-1
- 3 De tekentafel neemt de wijk (2006). Jeanet Kullberg. ISBN 90-377-0261-9
- 4 Leven zonder drukte (2006). Tjirk van der Ziel met een naschrift van Anja Steenbekkers en Carola Simon. ISBN 90-377-0262-7
- 5 Otto Neurath en de maakbaarheid van de betere samenleving (2007). Ferdinand Mertens. ISBN 978-90-5260-260-8

## Overige publicaties

Ondersteunende voorzieningen (2008). Roelof Schellinghouth. ISBN 978-90-3770354-2

Wel of niet aan het werk (2008). Patricia van Echtelt en Stella Hoff. ISBN 90-377-0364-1

Ontwikkeling van AWBZ-uitgaven 1985-2030 (2008). Evelien Eggink, Evert Pommer en Isolde Woittiez. ISBN 90-377-0365-8

Veranderlijkheid van opvattingen over de EU (2008). Charlotte Wennekers. ISBN 978-90-377-0382-5

Advies over het macrobudget huishoudelijke WMO-hulp voor 2009 (2008). Evert Pommer, Ab van der Torre. ISBN 90-377-0383-2

Informatievoorziening integratie niet-westerse allochtonen. Inventarisatie van de beschikbare bronnen en voorstellen voor verbetering (2008). Jaco Dagevos en Mérove Gijsberts. ISBN 978-90-377-0388-7

De ongrijpbare nonrespondent (2008). Josine Verhagen. ISBN 978-90-377-0359 7.

Europa's bureu. Europees nabuurschapsbeleid en de publieke opinie over de Europese Unie (2008). Paul Dekker, Albert van der Horst, Suzanne Kok, Lonneke van Noije en Charlotte Wennekers. ISBN 978-90-377-0381-8

Minderheden meer gewicht. Over overgewicht bij Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen en het belang van integratiefactoren (2008). Jaco Dagevos en Hans Dagevos. ISBN 978-90-377-0394-8

Maatschappelijke organisaties in beeld. Grote ledenorganisaties over actuele ontwikkelingen op het maatschappelijk middenveld (2008). Esther van den Berg en Joep de Hart. ISBN 978-90-377-0391-7

Dubbele nationaliteit en integratie (2008). Jaco Dagevos. ISBN 978-90-377-0398-6

Werk en tevredenheid onder chronisch zieken met een langdurig lichamelijke beperking (2008). Mieke Cardol, Mieke Emmen en Mieke Rijken (Nivel), met medewerking van Cretien van Campen (SCP). ISBN 978-90-377-0409-9

Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2008. Deel 1 (2008). Paul Dekker en Eefje Steenvoorden. ISBN 978-90-377-0384-9

Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2008. Deel 2 (2008). Paul Dekker en Eefje Steenvoorden. ISBN 978-90-377-0393-1

Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2008. Deel 3 (2008). Paul Dekker, Tom van der Meer en Eefje Steenvoorden. ISBN 978-90-377-0410-5

Wmo Evaluatie. Eerste tussenrapportage. De invoering van de Wmo: gemeentelijk beleid in 2007 (2008). Gijs van Houten, Mathijs Tuynman en Rob Gilsing. ISBN 978-90-377-0390-0

Wmo Evaluatie. Tweede tussenrapportage. Ondersteuning en participatie van mensen met een lichamelijke beperking (2009). Anna Maria Marangos, Mieke Cardol en Mirjam de Klerk. ISBN 978-90-377-0399-3

M/v. SCP-nieuwjaarsuitgave 2009 (2009). ISBN 978-90-377-0411-2

Definitief advies over het Wmo-budget huishoudelijke hulp voor 2009 (2009). Evert Pommer, Ab van der Torre, Evelien Eggink. ISBN 978-90-377-0415-0

TBO/eu en TBO/nl. Een vergelijking van twee methoden van tijdbestedingsonderzoek (2009). Carlijn kamphuis, Remko van den Dool, Andries van den Broek, Ineke Stoop, Patty Adelaar, Jos de Haan. ISBN 978-90-377-0423-5

Kunnen alle kinderen meedoen? Onderzoek naar de maatschappelijke participatie van arme kinderen (2009). Gerda Jehoel-Gijsbers. ISBN 978-90-377-0416-7

Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2009. Deel 1 (2009). Eefje Steenvoorden, Peggy Schijns en Tom van der Meer. ISBN 978-90-377-0417-4